

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER PROGRAMI**

TÜRKİYE-İSRAİL İLİŞKİLERİ: 2002-2013

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Ünal TÜYSÜZ

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Süleyman ERKAN

OCAK - 2014

TRABZON

ONAY

ÜNAL TÜYSÜZ tarafından hazırlanan TÜRKİYE-İSRAİL İLİŞKİLERİ: 2002-2013 adlı bu çalışma 10/02/2014 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Uluslararası İlişkiler Anabilim dalında **Yüksek Lisans Tezi** olarak kabul edilmiştir.

Doç. Dr. Süleyman ERKAN (Başkan)

Prof. Dr. Gökhan KOÇER (Üye)

Prof. Dr. M. Çağatay OKUTAN (Üye)

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduklarını onaylarım.

13..02/2014

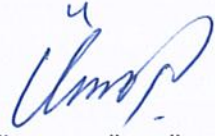

Prof. Dr. Ahmet ULUSOY

Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada orijinal olmayan her türlü kaynağa eksiksiz atıf yapıldığını, aksinin ortaya çıkması durumunda her tür yasal sonucu kabul ettiğimi beyan ediyorum.

ÜNAL TÜYSÜZ

13..02/2014

ÖNSÖZ

Orta Doğu bölgesinde ilişkileri sürekli sorgulanan Türkiye ve İsrail arasında son yıllarda yaşanan gelişmeler iki ülke arasındaki ilişkilerin en kötü dönemine girmesine sebep olmuştur. İlişkilerde yaşanan krizlerin süreklilik kazanması bu dönemin incelenmesini gerekli kılmıştır. Bu çalışma, Türkiye-İsrail ilişkilerinde son dönemlerde yaşanan gelişmeleri aktarmaktadır.

Bu çalışmanın ortaya çıkmasında bilgi ve deneyimleri ile beni yönlendirerek yardımlarını esirgemeyen tez danışmanım, sayın hocam Doç. Dr. Süleyman ERKAN'a, sevgileri, destekleri, güvenleriyle beni bugünlere getiren ve sonsuz sabırlarını esirgemeyen canım anneme, babama ve kardeşlerime, son olarak çalışmam süresince beni destekleyen çalışma arkadaşlarıma sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Ocak, 2014

Ünal TÜYSÜZ

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	IV
İÇİNDEKİLER.....	V
ÖZET	VII
ABSTRACT	VIII
KISALTMALAR LİSTESİ	IX
GİRİŞ	1-3

BİRİNCİ BÖLÜM

1. TÜRKİYE-İSRAİL İLİŞKİLERİNİN TARİHÇESİ	4-35
1.1. Türkiye-İsrail İlişkilerinin Tarihsel Arka Planı	4
1.2. İsrail'in Kuruluşuna Giden Yol	5
1.3. İsrail'in Kurulması ve 1948 Arap-İsrail Savaşı	6
1.4. Türkiye'nin Tutumu ve İsrail'i Tanıması	9
1.5. Bölgesel Gelişmeler ve Türkiye-İsrail İlişkileri	11
1.5.1. Bağdat Paktı ve İsrail'in Tepkisi	12
1.5.2. Süveyş Krizi ve Türkiye-İsrail İlişkilerine Etkisi.....	14
1.5.3. Çevresel Pakt	16
1.6. 1960'lı Yıllardan Soğuk Savaş'ın Sonuna Kadar İlişkiler	19
1.6.1. 1967 ve 1973 Arap-İsrail Savaşları	21
1.6.2. 1980'li Yıllarda İlişkiler	25
1.7. Soğuk Savaş Sonrası İlişkiler	28

İKİNCİ BÖLÜM

2. ADALET VE KALKINMA PARTİSİ (AKP) DÖNEMİ TÜRKİYE-İSRAİL İLİŞKİLERİ	36-91
2.1. AKP'nin İktidara Gelişi ve İlk Dönem İlişkileri	36
2.1.1. "Devlet Terörü" Vurgusu ve İlişkilerde Gerginlik	40

2.1.2. İlişkilerde Yumuşama	43
2.1.3. Başbakan Erdoğan'ın İsrail Ziyareti	46
2.2. Gerginlikler Dönemi	47
2.3. Krizler Dönemi	51
2.3.1 Dökme Kurşun Harekatı	51
2.3.2 Davos Zirvesi ve "One Minute" Krizi	55
2.3.3 Ayrılık Dizisi ve Alçak Koltuk Krizi	60
2.4. Mavi Marmara Olayı	63
2.5. Palmer Raporu ve İlişkilerin Kopması	73
2.5.1. Palmer Raporu	77
2.6. Son Dönem Gelişmeleri ve İsrail'in Özrü	80
2.6.1. İsrail'in Özür Dilemesi	83
2.7. Askeri ve Ekonomik İlişkiler	86
2.7.1. Askeri İlişkiler	86
2.7.2. Ekonomik İlişkiler	89

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. İLİŞKİLERİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER	92–109
3.1. Türkiye'nin Yeni Dış Politika Vizyonu ve Orta Doğu Politikası.....	92
3.2. İsrail-Filistin Çatışması	95
3.3. Türkiye'nin Komşularıyla İlişkileri	99
3.4. Yahudi Lobisi ve İlişkilere Etkisi	103
3.5. Arap Baharı ve İlişkilere Etkisi	106
SONUÇ	110
YARARLANILAN KAYNAKLAR	114
ÖZGEÇMİŞ	132

ÖZET

Türkiye ve İsrail Orta Doğu bölgesinde demokratik ve laik rejimlerle yönetilen ülkeler olarak bölgenin diğer devletlerinden farklı iki devlettir. Bu iki devletin ilişki kurmaları ise Orta Doğu bölgesinin en önemli gelişmelerinden birisi olmuştur. Türkiye'nin İsrail'i tanınmasıyla birlikte başlayan ilişkiler günümüze kadar kesintisiz devam etmiştir. Dünyanın en karmaşık bölgelerinden birisi olan Orta Doğu'da yaşanan her gelişme bölge ülkelerini etkilediği gibi iki ülke ilişkilerini de etkilemiştir. Bu bağlamda bölgede yaşanan gelişmelere verilen tepkilerdeki farklılıklar ilişkilerde iniş ve çıkışlar yaşanmasına sebep olmuştur.

Bu çalışma AKP döneminde Türkiye-İsrail ilişkilerindeki gelişmeleri aktararak ilişkilerin genel durumunu analiz etmektedir. 1990'lı yıllarda "ittifak" olarak değerlendirilen iki ülke ilişkileri 2000'li yıllarla birlikte İsrail'in sertlik yanlısı politikalara dönmesi ve Türkiye'de iktidara gelen Adalet ve Kalkınma Partisi Hükümeti'nin İsrail'in bu politikalarını artan bir şiddetle eleştirmeye başlamasıyla birlikte gerilemeye başlamıştır. 2010 Mayıs'ında yaşanan Mavi Marmara olayı İsrail'in Türk vatandaşlarını uluslararası sularda öldürmesiyle birlikte tarihte ilk kez iki ülkeyi doğrudan karşı karşıya getirmiş ve ilişkiler kopma noktasına gelmiştir. Nihayetinde İsrail yaşanan can kayıpları için özür dilemiş ve ilişkilerin düzelmesi için adım atmıştır.

Gelinen noktada İsrail'in özrü önemli bir adım olarak görülmekle birlikte Türkiye-İsrail siyasi ilişkilerinde normalleşmenin hemen gerçekleşmesi zor görünmektedir. Uzun vadede bakıldığında İsrail'in Filistin konusundaki tavrı ve atacağı adımlarla birlikte bölgesel gelişmeler de iki ülke ilişkilerinin geleceğini belirleyecektir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, İsrail, Türk Dış Politikası, Türkiye-İsrail İlişkileri.

ABSTRACT

Turkey and Israel, as managed by democratic and secular regimes, are two countries that differ from the other countries of the region in the Middle East region. It was one of the most important developments that these two countries established relationship. The relationship began with Turkey's recognition of Israel and has continued uninterrupted to the present days. Every development in the Middle East, as one of the most complex regions of the world, has affected relations between two countries as it affects the other countries of the region. In this context, differences in response to the developments in the region led to the emergence of ups and downs in the relationships.

This study analyzes the general situation of the relationships while reporting developments in Turkey-Israeli relations in the AKP era. In the 1990s, relations between two countries which are considered as "alliance", with the 2000s, after Israel's return to hard-line policies and the Justice and Development Party government which came to power after the 2002 elections began to criticize Israel's these policies and thus relations between two countries began to decline. With the Mavi Marmara incident, which happened in May 2010, Israel's killing of Turkish citizens in international waters caused for the first time in the history two countries to directly confront and relations came to a breaking point. In the end, Israel apologized for casualties and has taken steps to improve relations.

At this point, Israel's apology is seen as an important step, but normalization of Turkey-Israel political relations seems difficult. Considering the long-term, Israel's stance on the Palestine issue and regional developments also will determine the future of relations between two countries.

Key Words: Turkey, Israel, Turkish Foreign Policy, Turkish-Israeli Relations

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AGİT	: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
AKP	: Adalet ve Kalkınma Partisi
ASALA	: Armenian Secret Army for the Liberation of Armenia
BAC	: Birleşik Arap Cumhuriyeti
BM	: Birleşmiş Milletler
CENTO	: Central Treaty Organization
FKÖ	: Filistin Kurtuluş Örgütü
HAMAS	: Harakat al-Muqawama al-İslamiya
İHH	: İnsan Hak ve Hürriyetleri Yardım Vakfı
İKÖ	: İslam Konferansı Örgütü
JCAG	: Justice Commandos of the Armenian Genocide
MOSSAD	: Ha-Mossad le-modi'in u-le-Tafkidim Meyuhadim
MYK	: Merkez Yürütme Kurulu
NATO	: North Atlantic Treaty Organization
OECD	: Organisation for Economic Cooperation and Development
PKK	: Partiya Karkeran Kurdistan
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
UNSCOP	: United Nations Special Committee on Palestine

GİRİŞ

Türkiye-İsrail ilişkileri tarihsel bir geçmişe sahiptir. İsrail Devleti'nin 1948 yılında kurulması ve Türkiye'nin 1949 yılında İsrail'i tanımasıyla birlikte iki ülke ilişkileri başlamıştır. II. Dünya Savaşı sonrasına denk gelen bu dönemde Türkiye uluslararası ortamda artan ABD etkisi ve Türkiye'nin ABD desteğine olan ihtiyacı ve takip ettiği Batı yanlısı politikanın sonucu olarak İsrail ile ilişki kurmuş ve İsrail'i tanıyan ilk Müslüman devlet olmuştur. Bu kararıyla birlikte Orta Doğu'daki Arap devletlerinden uzaklaşmaya başlayan Türkiye yaşanan bölgesel gelişmeler sonrası İsrail'e tepki göstermiş olsa da ilişkilerini kesmemiştir.

1960'lı yıllara kadar Türkiye-İsrail ilişkileri Türkiye-ABD ilişkilerine paralel olarak devam etmiştir. 1960'ların ortasından itibaren ise uluslararası ortamda yaşanan yumuşama ve ABD ile SSCB'nin yakınlaşması ve sonrasında Kıbrıs konusunda Türkiye'nin yalnızlık hissine kapılması Türkiye'nin Arap Orta Doğu'suna yakınlaşma ihtiyacı hissetmesine sebep olmuştur. Ayrıca ekonomik olarak sıkıntıdaki Türkiye bu sorunu aşmak için Arap dünyasına yakınlaşmıştır. Bu yakınlaşma İsrail'den uzaklaşma anlamına gelmiştir.

1990'lı yıllarla birlikte İsrail ve Filistin konusunda denge politikasına dönen Türkiye iki taraf arasında başlayan barış görüşmeleri sonrasında İsrail ile yakınlaşma fırsatı bulmuştur. Sonraki süreçte iki ülkenin artan yakınlaşması bölge devletleri tarafından şüpheyle karşılanmıştır. İlişkileri bölgedeki diğer devletler tarafından şüpheyle karşılanan iki devlet komşularından algıladıkları tehdit dolayısıyla güvenlik alanında daha da yakınlaşmış ve iki ülke arasında birçok askeri anlaşma imzalanmıştır. Bu noktadan sonra iki ülke ilişkileri "stratejik ittifak" olarak değerlendirilmiştir.

İlişkilerde yaşanan bu altın çağ fazla uzun sürmemiştir. 2000'li yıllarla birlikte İsrail'de aşırı sağcı partilerin güç kazanması sonrası Filistin'e karşı başlatılan şiddet uygulamaları Türkiye'nin tepkisini çekmeye başlamıştır. Öyle ki İsrail "soykırım" yapmakla suçlanmıştır. 2002 yılında Türkiye'de Milli Görüş geçmişine sahip politikacıların kurduğu Adalet ve Kalkınma Partisi tek başına iktidara gelmiştir. Başlangıçta İsrail ve Yahudi lobisiyle ilişkilerini geliştirme çabasında olan AKP Hükümeti,

Filistin’de uygulanan şiddete kendinden önceki hükümet gibi tepki göstermiştir. Uygulamaya koyduğu yeni dış politika vizyonu ile komşularıyla ilişkilerini düzelten ve geliştiren Türkiye’nin tehdit merkezli dış politikadan çıkar merkezli dış politikaya dönmesi İsrail ile ortak paydalarının azalmasına sebep olmuştur. Bölgesel güç olmak isteyen Türkiye’nin tarihi ve dini bağlarının olduğu Filistin konusuna ilgisi artmıştır. Kamuoyunun da Filistin konusunda artan ilgisi ile birlikte Türkiye’nin İsrail’in bölgede uyguladığı şiddete tepkisi artmaya başlamış ve İsrail “devlet terörü” yapmakla suçlanmıştır.

İki ülke arasında bu dönemde gerginleşmeye başlayan ilişkiler karşılıklı ziyaretlerle yumuşatılmaya çalışılmıştır. Sonrasında Türkiye ilişkilerini düzelttiği Suriye ve İsrail arasında dolaylı görüşmeleri başlatarak bölgesel güç olma iddiasını pekiştirmek istemiştir. Fakat görüşmelerin İsrail’in Gazze’ye saldırması sonrası kesilmesi ile Türkiye’nin harekate tepkisi sert olmuş ve ilişkilerde “krizler dönemi” başlamıştır. Dökme Kurşun Harekatı’ndan sonra yaşanan “Davos Krizi”, “Dizi Krizi” ve sonrasında yaşanan “Alçak Koltuk Krizi” ve son olarak tarihte ilk kez iki ülke arasına kan girmesine sebep olan “Mavi Marmara Krizi” ilişkileri kopma noktasına getirmiştir. Türkiye’nin taleplerinin İsrail tarafından karşılanmaması ile siyasi ilişkiler en alt düzeye indirilmiştir.

Kuzey Afrika’daki isyan dalgasının İsrail’in komşularına yayılmasıyla birlikte İsrail bölgede yalnızlık içine düşmüştür. Bölgede yaşanan gelişmeler sonrası İsrail’in Türkiye’ye olan ihtiyacı artmıştır. ABD’nin de katkısıyla birlikte İsrail’in Türkiye’den özür dileme süreci başlamış ve İsrail resmen Türkiye’den özür dileyerek ilişkilerin normalleşmesini istediğini beyan etmiştir.

Bu kapsamda çalışmanın ilk bölümünde İsrail’in kurulmasıyla birlikte iki ülke ilişkilerinde 2000’li yıllara kadar gerçekleşen olaylar ve ilişkilerin seyri incelenmiştir.

İkinci bölümde çalışmamızın ana konusu oluşturan 2002’den günümüze kadar meydana gelen olaylar, özellikle yaşanan krizler bazında değerlendirilerek ilişkilerin nasıl kopma noktasına geldiği incelenmiştir.

Son olarak üçüncü bölümde ise ilişkileri etkileyen faktörler irdelenerek ilişkilerin bozulmasındaki yapısal nedenler vurgulanmaya çalışılmıştır.

Bu araştırma büyük ölçüde literatüre dayandırılmıştır. Kaynaklardan toplanan bilgiler bir araştırma planı çerçevesinde değerlendirilirken internet kaynaklarında da önemli ölçüde yararlanılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. TÜRKİYE – İSRAİL İLİŞKİLERİNİN TARİHÇESİ

1.1. Türkiye - İsrail İlişkilerinin Tarihsel Arka Planı

Türkiye-İsrail ilişkileri her ne kadar İsrail'in kurulması ile Türkiye'nin İsrail'i tanıdığı 1949 yılında başlamış olsa da Türk ve Yahudi toplumlarının ilişkileri çok daha eskiye dayanır.

Osmanlıların Yahudilerle ilk tanışması, 1324 tarihinde olmuştur. Orhan Gazi Bursa'yı fethettiğinde, Bizans yönetiminde Bursa'da yaşayan Yahudiler, Osmanlıları kurtarıcı olarak karşılamışlar ve Orhan Bey'in Bursa'yı fethinde önemli destek sağlamışlardır. Bu çabaları karşılığında da Orhan Bey, şehir hayatını canlandırmak için, Suriye ve Edirne'den sarraf ve darphane uzmanları ile Musevi zanaatkârlar getirmiş ve "Etz Hayim" Sinagogu'nu inşa etmelerine izin vermiştir (Erdem, 2006: 4).

İstanbul'un fethi ile Fatih Sultan Mehmet İstanbul'daki Yahudilere ayrıcalıklar tanımıştır. Böylece Avrupa'dan ve Anadolu'dan gelen Yahudiler ekonomik bilgileri sayesinde İstanbul'un ticaret merkezi olmasına ve devletin kalkınmasına katkı sağlamışlardır.

Osmanlı Devleti 19. Yüzyılın ikinci yarısına kadar topraklarında yaşamak isteyen Yahudileri hiçbir zaman geri çevirmemiştir. Avrupa'da başlayan antisemitizmin etkisi ile İngiltere, Fransa, İspanya ve Portekiz'de binlerce Yahudi öldürülmüş, binlercesi ise sürgün edilmişti. İspanya kraliçesi İsabella'nın 31 Mart 1492 tarihinde tüm Yahudilerin ülkeden kovulmaları için ferman çıkarması, bu ülkede yaşayan Yahudileri oldukça zor durumda bırakmıştır. Bu ferman üzerine 300 bine yakın Yahudi, İspanya'yı terk etmek zorunda kalmıştır. Bu durum karşısında tamamen yok olma noktasına yaklaşmış olan İspanya

Yahudilerine Sultan II. Bayezid'ın izniyle Osmanlı İmparatorluğu kapıları açılmıştır (Erdem, 2006: 20). Yahudilerin Osmanlı Devleti'ne yönelmelerinde Avrupa ülkelerinde uğradıkları kötü muamele kadar, Osmanlı Devleti içinde karşılaştıkları hoşgörü ve kendilerine tanınan imkanlar da etkili olmuştur. Kurtuluş Savaşı sırasında da Rum ve Ermenilerin aksine Yahudiler, işgalci güçlerle işbirliği yapmamış ve ayaklanmamışlardır. Bölükbaşı (2011: 198–199)'nın belirttiği gibi, İsrail'in kurulduğu tarih 1948 yılına gelinceye kadar Yahudilerin Türkiye ile olan ilişkisi önce “sığınmacı”, daha sonra “tebaa” ve nihayet Tazminatın Cumhuriyete giden zaman diliminde “yurttaş” şeklinde gerçekleşmiştir.

1.2. İsrail'in Kuruluşuna Giden Yol

Fransız Devrimi ile Avrupa'da milliyetçilik hareketlerinin başlamasıyla ortaya çıkan yabancı düşmanlığı Yahudileri yurt arayışına sürüklemiştir. Avrupa'da artan antisemitizmin önyargılarla ilgili olduğunu gören Macar asıllı Theodor Herzl Yahudi düşmanlığını ortadan kaldırmanın mümkün olmadığını görmüş ve Yahudilerin ayrı bir toprağı ve devleti olmasının en iyi çıkar yol olduğunu belirten görüşlerini 1896'da politik siyonizmin ideolojik temellerini oluşturan Yahudi Devleti (Judenstaat) adındaki kitabında toplamıştır (Arı, 2012a: 246). Daha sonra Theodor Herzl öncülüğünde 1897 yılında Basel'de ilk Siyonist Kongre toplanmıştır. Bu kongrede Dünya Siyonist Örgütü kurulmuş ve Theodor Herzl örgütün ilk başkanı olmuştur.

Yahudilerin dünyanın neresinde olurlarsa olsunlar aynı siyasal topluluğun şuurlu üyeleri olarak niteleyen Siyonist Kongre Fransız Devrimini müteakib tek tek siyasal birey niteliği kazanan Yahudilerin evrensel bir siyasi ve ekonomik güç halinde ortaya çıkışını meşru kılmıştır. Dini cemaat niteliğini gittikçe etnik/siyasi niteliğe dönüştüren bu oluşumun hedefi de Herzl'in kitabının adında somutlaşmıştır: Yahudi Devleti (Davutoğlu, 2008a: 378).

1897'de toplanan kongrede Yahudilerin Filistin'e yerleşmelerinin kolaylaştırılması, Yahudi ulusal kimliğinin güçlendirilmesi ve bu amaçlar doğrultusunda çeşitli devletlerden gerekli rızaların alınması için çaba gösterilmesi kararları alınmıştır (Süer ve Atmaca, 2006: 13). Bu kararlar çerçevesinde Herzl, Sultan II. Abdülhamit'e Osmanlı borçlarının ödenmesi karşılığında Filistin'in kendilerine verilmesi teklif etmiştir. Yahudilere her dönem kucak açan Osmanlı Devleti bu dönemde ekonomik açıdan zor durumda olmasına

rağmen bu teklif kabul edilmemiştir. Ayrıca Filistin'e Yahudi göçlerine sınırlamalar getirilmiştir.

Osmanlı Devleti topraklarının paylaşılmasıyla sonuçlanan I. Dünya Savaşı'yla beraber, Yahudiler de bekledikleri fırsatı yakalamışlardı; İngilizler bölgede çıkarlarını koruyacak bir müttefike, Yahudiler de bir dış desteğe sahip olmuşlardı. Nitekim İngiliz hükümeti nezdindeki girişimleri sonuç vermiş, İngiliz yöneticileri ikna edilerek Filistin'in bir İngiliz mandası haline dönüştürülerek bir Yahudi yurdu haline getirilmesi konusunda devletten söz alınmıştır (Arı, 2012a: 250). İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Arthur James Balfour imzasıyla yayınlanan Balfour Deklarasyonunda, "Majestelerinin hükümeti, Filistin'deki Yahudi halkı için bir ulusal yurt kurulmasını uygun karşılamaktadır ve bu amacın gerçekleşmesi için her türlü çabayı harcayacaktır" denilmekteydi. Her ne kadar deklarasyonda, Yahudiler için ulusal bir yurt kurulmasının, bu ülkede yaşayan ve Yahudi olmayan toplumların medeni ve dinsel haklarını hiçbir şekilde ihlal etmeyeceği ifade edilmişse de, Yahudilerin siyasal hakkı ön plana çıkartılmıştır (Erhan ve Kürkcüoğlu, 2001a: 636). Bu deklarasyon 1918 yılı içinde sırasıyla Fransa, İtalya ve ABD tarafından da kabul edilmiş ve desteklenmiştir (İbas, 2005: 60). Böylece Filistin'e Yahudi göçleri artmaya başlamıştır. Göçlerle birlikte Yahudiler çeşitli fonların desteğiyle bölgede toprak satın almaya başlamışlardır. Arapların kendi topraklarında kiracı durumuna düşmeye başlamasıyla birlikte Yahudiler ve Araplar arasında tansiyon yükselmeye ve sıcak çatışmalar kaçınılmaz olmaya başlamıştır.

Çatışmaların artması ve Arapların tepkileri sonrası İngiltere 1939 yılında yayınladığı Beyaz Belge ile Filistin'e Yahudi göçlerini sınırlamıştır. Bu karar üzerine bu kez tepki gösteren Yahudiler olmuş ve belge Balfour Bildirisi'ne ihanet olarak değerlendirilmiştir (Süer ve Atmaca, 2006: 28).

1.3. İsrail'in Kurulması ve 1948 Arap-İsrail Savaşı

II. Dünya Savaşı sırasındaki ve sonrasındaki gelişmeler Arap-İsrail sorununa çok farklı boyutlar kazandırmıştır. Hitler'in yaklaşık altı milyon Avrupa Yahudisini yok etmesi ve pek çoğunu evsiz bırakması, Yahudilerin kendilerini korumanın tek yolunun en kısa zamanda kendilerine ait bir devlet kurmak olduğu kararını pekiştirmiştir. Maruz kaldıkları soykırım Siyonist harekete güç vererek Yahudilerin devlet olma yolunda örgütlenmelerindeki en önemli ihtiyaçları olan uluslararası sempatiyi kazanmalarına neden

olmuştur (Süer ve Atmaca, 2006: 28–29). II. Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkan durumda Yahudilerin bölgeye göçü kaçınılmazdı fakat İngiltere göçlere getirdiği sınırlamaları kaldırmaya yanaşmıyordu. Bu yüzden Siyonist örgütlerin hedefi olmaya başlamıştır. Siyonist milis gücü İrgun örgütü 1946 yılında Kudüs'teki İngiliz karargahını bombalamış ve 92 kişinin ölümüne neden olmuştur.

İngiltere bölgede yaşadığı sorunlar ve II. Dünya Savaşı sonrası karşılaştığı ekonomik ve siyasi problemler nedeniyle Filistin'i elinde tutmanın kendisine yük olduğunu görmüş ve Filistin'den çıkma yolları aramaya başlamıştır. I. Dünya Savaşıyla bölgede etkin duruma gelen İngiltere, II. Dünya Savaşıyla birlikte yerini Ortadoğu'da hakim güç olmaya başlayan ABD'ye bırakıyordu. Truman'ın başkan olmasıyla ABD'nin İsrail konusuna ilgisi ve desteği artmaya başlamıştır.

İngiltere, bir taraftan Filistin'de gerek Araplarla Yahudiler arasındaki çatışmaların, gerekse İngiliz makamlarına ve görevlilerine yönelik Yahudi terörünün gün geçtikçe artması üzerine 1947 Şubatında aldığı karar doğrultusunda Filistin sorununu 2 Nisan 1947'de BM'ye havale etmiştir (Arı, 2012a: 273). İngiltere'nin başvurusuyla birlikte Filistin sorununu incelemek üzere 15 Mayıs 1947 yılında Birleşmiş Milletler Filistin Özel Komisyonu (UNSCOP) oluşturulmuştur. Bu komisyona büyük devletler ve sorunun tarafları olan ülkeler katılmamıştır.

Komisyon, 16 Haziran–24 Temmuz tarihleri arasında Filistin'de yaptığı incelemelerden sonra 1 Eylül 1947'de raporunu BM Genel Sekreterine teslim etmiştir. Komisyon raporu iki çözüm önermekteydi. Kanada, Çekoslovakya, Guatemala, Hollanda, Peru, İsveç ve Uruguay'ın desteklediği çoğunluk teklifine göre, Filistin Araplarla Yahudiler arasında taksim edilmeli ve iki ayrı bağımsız devlet kurulmalıydı. Kudüs şehri milletlerarası statüye sahip olmalıydı. Hindistan, Yugoslavya ve İran tarafından desteklenen azınlık teklifine göre de, Filistin, Yahudi ve Arap devletlerinden meydana gelen federal bir devlet olmalıydı. Yahudiler çoğunluk planını Araplar ise azınlık planını tuttular. Çünkü Araplara göre, azınlık planı veya teklifi, Filistin'in toprak bütünlüğünü korumaktaydı (Armaoğlu, 2005: 484–485). Yahudiler yeterli görmemekle birlikte ilk etapta bağımsız bir İsrail devletini öngördüğü için çoğunluk planını kabul ettiler. Yetersiz görülen noktalar ise Kudüs'ün statüsü ve sınırlar konusu olmuştur.

BM Genel Kurulu, 27 Kasım 1947'de yaptığı toplantıda yapılan oylamada 33 kabul, 13 red ve 10 çekimser oy ile çoğunluk teklifini BM 181 nolu Genel Kurul Kararı olarak kabul etti. Karara göre Filistin toprakları Yahudi ve Arapların çoğunlukta oldukları bölgelere göre taksim edilecek ve ayrı ayrı Arap ve Yahudi devletleri kurulacaktı. Kudüs milletlerarası statüye sahip olacaktı. Ayrıca bağımsız Yahudi ve Arap devletleri arasında ekonomik birlik kurulması öngörülmüştür.

BM Genel Kurulu'nun Filistin'in taksimi kararını almasından hemen sonra Filistin'deki Arap ve Yahudi toplumları arasında çatışmalar çıkmıştır. Aralık 1947- Nisan 1948 döneminde dört kez toplanan Arap Birliği, Filistin'in bölünmesine karşı çıkan ve bu kararın gerekirse silah kullanılarak önlenmesini öngören bir dizi karar almıştır. Aynı dönemde, Filistin'de faaliyet gösteren Haganah, İrgun ve Stern adlı Yahudi terör örgütleri sivil Arap halkını hedef alan eylemlerini artırmıştır. Bu durum Arapların da Yahudi sivillere yönelik eylemler düzenlemelerine yol açmıştır (Erhan ve Kürkçüoğlu, 2001a: 638). Yahudilerin yoğun eylemleri sonucu birçok bölgede Araplar topraklarını terk etmek zorunda kalmıştır.

BM oylamasından sonra İngiltere taksim planını kabul ettiğini, bu kararın tatbiki kuvvet kullanmayı gerektirdiğinden takibini üstlenmeyeceğini ve 14 Mayıs 1948 tarihinde Filistin'deki manda yönetimine son vereceğini açıklamıştır. Filistin'deki çatışmalar sırasında İngiliz askerlerinin ölmesi, iktidarın bölgede İngiliz varlığının gerekliliği konusunda kamuoyunu ikna edemez hale gelmesi ve ABD'nin bölgeye daha fazla Yahudi göçmen alması konusunda baskı yapması İngiltere'nin bu kararı almasında etkili olmuştur (İbas, 2005: 63).

14 Mayıs 1948 tarihinde İngiltere'nin manda yönetimini feshedip bölgeyi terk etmesinin hemen ardından, Yahudi Ajansı Tel-Aviv'de BM Taksim Planı'nda Yahudilere verilmesi önerilen bölgesini yeni İsrail Devleti olarak ilan etmiştir. İsrail Devleti'nin Bağımsızlık Bildirgesi'nde yeni kurulan devletin tüm Yahudilere açık olduğu ve ırk ya da din farkı gözetilmeden tüm vatandaşların haklarının korunacağı ifadelerine yer verilmiştir. Kurulan İsrail Devleti'nin ilk Başkanı Chaim Weizmann, ilk Başbakanı David Ben-Gurion olarak ilan edilmiştir. ABD bu ilandan 15 dakika sonra, Sovyetler Birliği ise üç gün sonra kurulan yeni devleti tanıdılar (Süer ve Atmaca, 2006: 33). İsrail Devleti'nin kurulması bölgede yeni mücadelelere sebep olmuştur. Arap devletleri silahlanmaya ve daha önce

Arap Birliği toplantılarında aldıkları kararlar doğrultusunda İsrail Devleti'ne karşı silahlı m¼cadeleye başlamışlardır.

İsrail'in devlet olarak ortaya çıkması ve akabinde Arap-İsrail atışmalarının başlaması Yahudi meselesine farklı bir boyut kazandırmıştır. Daha ¼nce Avrupa'daki Hıristiyan-Yahudi atışması yerini artık M¼sl¼man-Yahudi çatışmasına bırakmıştır. Bu d¼neme kadar b¼lgede Avrupa coğrafyasındakine benzer bir Yahudi d¼řmanlıđı yokken artan Yahudi g¼çleri ve İsrail Devleti'nin kurulmasıyla birlikte Yahudi meselesi Orta Doğu'ya taşınmıştır (Davutoğlu, 2008a: 380).

1.4. T¼rkiye'nin Tutumu ve İsrail'i Tanınması

İngiltere Filistin meselesini BM'ye havale edince BM Genel Kurulu sorunu g¼ndeme almış ve Filistin ¼zel Komisyonu kurulmuştu. Komisyon tarafından teklif edilen azınlık ve çoğunluk planları g¼r¼ř¼lm¼ř ve Filistin'in Arap ve Yahudiler arasında b¼l¼nmesini esas alan çoğunluk planı kabul edilmiştir. T¼rkiye bu noktada Araplarla birlikte hareket etmiş ve taksim planına aleyhte oy vermiştir. T¼rkiye, taksim planının b¼lgedeki m¼cadeleyi daha çok tetikleyeceğinden ve çatışmaları sonlandırmayacağından dolayı çoğunluk planı aleyhinde oy kullanmıştır. Ayrıca Sovyetler Birliği'nin b¼lgede bir İsrail devleti kurulmasını desteklemesi T¼rkiye tarafından kuşkuyla karşılanmış ve yeni kurulacak devletin bir Sovyet uydusu olacağı endişesi T¼rkiye'nin Araplarla birlikte hareket etmesine neden olmuştur.

T¼rkiye'nin Araplarla birlikte hareket etmesi Araplar tarafından iyi karşılanmış ve bir M¼sl¼man dayanışması olarak kabul edilmiştir. Fakat T¼rkiye, yukarıda belirtilen çekinceleri dolayısıyla Filistin'in b¼l¼nmesine karşı çıkmıştır. Sovyetlerin İsrail devletinin kurulmasını destekleme sebebi ise İngiltere'nin b¼lgeden çekilmesinin hızlanması ve oluşacak boşluğu kendisinin doldurmak istemesidir.

İsrail devletinin ilanıyla birlikte Arap devletleri İsrail'e savaş ilan etmiş ve 1948 Arap-İsrail Savaşı başlamıştır. Savaşın başlamasıyla birlikte BM harekete geçmiş ve taraflara ateş kesmelerini teklif etmiştir. Daha sonra BM 12 Aralık 1948'de ABD, Fransa ve T¼rkiye'den oluşan Filistin Uzlaştırma Komisyonu'nu kurmuştur. T¼rkiye bu noktada Araplardan uzaklaşmaya başlamıştır. ¼nk¼ Araplar komisyonun kurulması aleyhinde oy kullanırken T¼rkiye lehinde oy vermiştir. Ayrıca T¼rkiye Arapların kurulmasını istemediği bir komisyonda g¼rev almış oluyordu.

Bu tutum değişikliğinin arkasında Truman Doktrini'nin ilan edilmesi ve Marshall Planı'nın yürürlüğe sokulmasından sonra Türk dış politikasının önceliklerinin değişmesi ve Batı'ya daha yakın bir çizgiye oturmasının payı büyüktü. Türkiye'nin Filistin Uzlaştırma Komisyonu üyeliği, Arap devletleriyle uzun yıllar sürecek diplomatik soğukluğun başlangıç noktasını oluşturmuştur. Türkiye, komisyon üyeliği süresince, özellikle Filistin'in taksimi görüşmeleri sırasında yoğunlaştırdığı Arap yanlısı politikadan vazgeçerek, tarafları uzlaştırmayı amaçlayan, tarafsız bir yaklaşım içine girmiştir (Erhan ve Kürkçüoğlu, 2001a: 640).

İsrail devletinin kurulması Türkiye tarafından endişeyle karşılanmıştır. Fakat devletin ilanından 15 dakika sonra ABD'nin ve daha sonra Batı ülkelerinin İsrail'i tanımaya başlamasıyla Türkiye'nin bu yeni devlete bakışı değişmeye başlamıştır. Özellikle Sovyetlerle ilgili endişeleri ortadan kalkmış ve İsrail'in bir Sovyet peyki olmadığı görölmüştür.

İsrail'in bağımsızlığını ilan etmesinden çok kısa bir süre sonra 30 Haziran 1948'de Türkiye ile İsrail arasında bir posta anlaşması imzalanmıştır. İmzalanan posta anlaşması Arap ülkeleri tarafından protesto edilince Ankara, İsrail'de 10.000'in üzerinde Türk vatandaşının yaşadığını vurgulayarak anlaşmanın yalnızca insani nedenlerle yapılmış olduğunu ifade etmiştir (Erhan ve Kürkçüoğlu, 2001a: 640). İsrail, Türkiye ile ilişki kurmaya istekli olmasına rağmen Türkiye hemen ilişki kurmaya yanaşmamıştır.

Türkiye, kuruluşundan yaklaşık bir yıl sonra 28 Mart 1949'da İsrail devletini *de facto* olarak tanımış ve İsrail'i tanıyan ilk Müslüman ülke olmuştur. Türkiye'nin İsrail'i tanınmasında Filistin Uzlaştırma Komisyonu Türkiye temsilcisi Hüseyin Cahit Yalçın'ın Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'ye verdiği rapor önemli bir belgedir. Söz konusu raporda, İsrail'in komünist bir ülke olmasının son derece zayıf olduğu vurgulanarak, Türkiye'nin yeni kurulan devleti derhal tanınması gerektiği belirtilmiştir (Gruen, 1955'ten aktaran: Yılmaz, 2001: 7-8). Türkiye'nin İsrail'i tanınmasından sonra 1 Kasım 1949'da TBMM açılış töreninde bir konuşma yapan Cumhurbaşkanı İsmet İnönü ilişkileri şöyle değerlendiriyordu: "Yeni doğan İsrail Devleti ile siyasi münasebetler açılmıştır. Bu devletin Yakın Doğu'da bir barış ve istikrar unsuru olacağını ümit ediyoruz." İnönü'nün İsrail'i tanıma kararını almasından yaklaşık bir yıl sonra 9 Mart 1950'de iki devlet arasında elçiler düzeyinde diplomatik ilişkiler kurulmuştur (Erhan ve Kürkçüoğlu, 2001a: 642).

Türkiye'nin İsrail'i tanınmasında ve ilişkilerini geliştirmek istemesinde bazı faktörler etkili olmuştur. Türkiye, bölgesinde laik ve demokratik rejimle yönetilen tek Müslüman ülkesiydi ve İsrail'in de benzer şekilde Batı tarzı yönetim ve ekonomik model benimsemesi Türkiye'nin ilgisini çekmiştir. Bölgede ABD'nin etkin güç olması ve Türkiye'nin hem Batı kurumlarında yer almak istemesi hem de ekonomik olarak ABD'den yardım beklemesi Amerika'nın tanıdığı İsrail ile ilişkilerini geliştirmesinde etkili olmuştur. ABD karar vericileri üzerinde etkili olan Yahudi lobisi sayesinde Türkiye ABD'den beklediği yardımları göreceğini düşünmüştür. Diğer taraftan BM'nin Kore'ye asker gönderme kararını NATO'ya katılmak için bir adım sayan Türkiye'nin, Arapların asker gönderme kararına aleyhte oy verirken İsrail'in kararı desteklemesiyle İsrail'e olan güveni artmıştır.

İsrail için Türkiye ile ilişki kurmak çok önemliydi. Devlet ilanıyla birlikte Arapların savaş ilan ettiği İsrail için maruz kaldığı bu kuşatmayı kırmak açısından Türkiye'nin tanınması ve ilişkilerin başlaması önemli bir adım olmuştur. İsrail'in Ankara'da yeni kurulan elçiliğine, Ürdün kralı Abdullah ile İsrail adına doğrudan görüşmeleri yürüten Eliyahu Sasson gibi kritik görevdeki bir personelin atanması, Türkiye ile ilişkilere verilen önemin bir göstergesi olmuştur (Erdem, 2006: 11). Ayrıca İsrail'in Washington, Paris ve Londra gibi merkezlerden sonra dördüncü askeri temsilciliğini Türkiye'de açması Türkiye'ye verdiği önemi gösteren bir diğer işarettir.

1.5. Bölgesel Gelişmeler ve Türkiye-İsrail İlişkileri

II. Dünya Savaşı'ndan sonra Dünya, ABD ve Sovyetler Birliği etrafında kutuplaşmaya gitmiş ve Soğuk Savaş dönemi başlamıştır. Bu dönem dünyanın genelinde olduğu gibi Orta Doğu'da da mücadelelere sahne olmuştur.

İsrail'in kurulması ve Arap-İsrail savaşı sonucunda Orta Doğu'da bir takım değişiklikler yaşanmıştır. Bu değişikliklerden bir tanesi savaşta yaşanan mağlubiyetten sonra Mısır'da Hür Subaylar Komitesi'nin askeri darbe yaparak yönetimi ele geçirmesi ve Yarbay Cemal Abdul Nasır'ın bir süre sonra Mısır devlet başkanı olmasıdır. Nasır'ın önderliğinde Arap milliyetçiliği ön plana çıkmış ve Batı'ya ve İsrail'e karşı Sovyetlerin desteği ile bir mücadele başlamıştır. Nasır, bölgede izlediği politikalar ile Arapların liderliğine soyunmuş ve bölgedeki gelişmelerde daima başrol oyuncusu olmuştur.

Bu dönemde Türkiye kuzeyinden hissettiği tehdit dolayısıyla Batı'ya kaymış ve NATO kampına girmek için çabalamıştır. Türkiye için ABD desteği çok önemli olmuştur. Ancak bu dönemde Türkiye emperyalist Batı ile hareket ettiği için takip edilen politikalar Araplar tarafından eleştirilmiştir. Araplar özellikle bağımsızlıklarını yeni kazandıkları İngiltere ve Fransa'ya karşı dururken bölgede emperyalist geçmişi olmayan ve bağımsızlıklarına saygı duyduğunu belirten Sovyetlere sempatiyle yaklaşmıştır. Ayrıca Araplar için öncelikli tehdit Sovyetler değil, kuruluşunu Batı'nın da desteklediği İsrail idi.

İsrail bu dönemde Araplardan tehdit algılamaya devam etmiştir. Türkiye ile ilişki kuran İsrail, Arap olmayan bölge ülkeleriyle ilişki geliştirerek Arapları dengelemeye çalışmıştır. Soğuk Savaş mücadelesinde ise yüzünü Batı'ya dönmüş ve bölgesel gelişmelerde ABD, İngiltere ve Fransa ile birlikte hareket etmiştir.

1.5.1. Bağdat Paktı ve İsrail'in Tepkisi

1950 Haziranında Kore Savaşı'nın patlak vermesinden sonra, ABD, gerek Uzak Doğu'da ve gerekse Avrupa'da bir takım savunma tedbirleri almaya başlamıştı. Böylece Kore Savaşı'nın sorumlusu olarak görülen Sovyetler Birliği'nin etrafında bir "güvenlik kordonu" meydana getirilmek isteniyordu. Orta Doğu ise SSCB'ye bitişik olduğu halde, Batı kolektif sistemine bağlanmamış bulunan bir bölgeydi. Ancak, Kore Savaşı, Orta Doğu'nun önemini arttırdığı için, bu bölgeyi Batı savunma sistemine bağlamak işiyle, bizzat batının lideri ABD ilgilenmeye başlamıştır (Kürkçüoğlu, 2011: 51).

ABD Dışişleri Bakanı John Foster Dulles 1953 Mayısında Orta Doğu'ya yaptığı gezide bölge ülkeleriyle temaslarda bulunmuş ve bu temaslardan sonucunda Kuzey Kuşağı kavramını ortaya çıkarmıştır. Buna göre Türkiye, İran, Irak, Pakistan ve Suriye Sovyet tehlikesinin farkındaydı ve tehdit algılıyordu. Bu yüzden Orta Doğu'nun savunması bu devletlerle gerçekleştirilebilirdi. Diğer Arap devletlerine göre ise öncelikli tehdit İsrail'den gelmekteydi. Arapların İsrail'i tehdit olarak görmesi ve kurulacak pakta fazla yanaşmaması ABD'yi vazgeçirse de Başbakan Adnan Menderes bu konuda çaba harcamış bölge ülkeleriyle bir dizi görüşmelerde bulunmuştur. Bölge ülkelerinden sadece Irak kurulacak pakta olumlu yaklaşmıştır. Bunun üzerine Irak Başbakanı Nuri Sait ve Adnan Menderes arasında görüşmeler sıklaşmış ve pakta giden ilk adım atılarak 12 Ocak 1955 tarihli Türk-İrak Ortak Bildirisi yayınlanmıştır.

İki ülke arasında imzalanan ve Bağdat Paktına temel oluşturan belgelerden birisi olan 12 Ocak 1955 tarihli “Türk-İrak Ortak Bildirisi”nin 4. paragrafına göre; “Yapılacak antlaşma, Birleşmiş Milletler Antlaşmasınının 51. maddesinde belirtilmiş olan meşru savunma hakkına dayanarak, gerek bu bölgede gerek bu bölge dışından yani her nereden gelirse gelsin, bağıtılı taraflara yöneltilecek saldırılara birlikte karşı konulması için aralarında işbirliği yükümlülüğü içerecektir. Antlaşmaya vakit geçirmeden kesin biçimi verilecek ve hemen imzalanacaktır.” (Yılmaz, 2001: 11). Bu madde ile belirtilen bölge dışı tehdit tabi ki Sovyetler Birliği idi. Bölge içi tehdit olarak görülen ise İsrail’di ve Türkiye’nin bu bildiriye imzalamasıyla Arap-İsrail çatışmasında Araplardan taraf olacağı kaygısına kapılan İsrail ayrıca olası bir Irak-İsrail savaşında Türkiye’nin Irak’ı savunma taahhüdünde bulunmasından dolayı da endişe duymuştur.

Karşılıklı ziyaretlerden sonra bölge ülkelerinden gelen tepkilere rağmen Batı desteğini arkasına alan Türkiye ve Irak 24 Şubat 1955’te Bağdat’ta Karşılıklı İşbirliği Antlaşması’nı imzaladılar.

Bağdat Paktının imzalanması sırasında, Irak Başbakanı Nuri Sait’in Başbakan Adnan Menderes’e Anlaşma metnine eklemek üzere verdiği mektupta “Filistin konusundaki BM kararlarının uygulanması için iki ülkenin sıkı işbirliği içinde çalışmak üzere mutabık” kalındığını bildiren mektupların verilmesi, İsrail’in kaygılarını daha da derinleştirmiştir (Özcan, 1999: 540). Her ne kadar Demokrat Parti Hükümeti, İsrail Hükümetine Arap devletleriyle herhangi bir uzlaşmanın İsrail ile olan ilişkilerde hiçbir şekilde değişiklik yaratmayacağı konusunda teminat vermişse de, söz konusu teminat, İsrail’i ikna etmeye yetmemiştir (Sever, 1997’den aktaran: Yılmaz, 2001: 12).

Bağdat Paktı’nın 5. maddesinde “İşbu Antlaşma Arap Birliği üyesi devletlerden herhangi birisinin ya da bu bölgenin güvenlik ve barışı ile aktif biçimde ilgili olan ve Taraflarca kesinlikle tanınan herhangi bir devletin katılımına açık bulunacaktır.” denilerek, çok ince bir dille antlaşmaya tüm Arap devletleri, Pakistan, İran, İngiltere ve ABD’nin katılabileceği ama Irak’ın tanımadığı İsrail’in katılımının kesinlikle söz konusu olamayacağı belirtilmektedir (Erhan ve Kürkçüoğlu, 2001a: 623). Fakat bu hüküm, Pakt’a cephe alan Arap çevreleri için yeterli olmadı gibi, İsrail’de kendisine yönelmiş bir Pakt’la karşı karşıya bulunduğu sanısını uyandırmıştır. Gerçekten de, Bağdat Paktı, İsrail’de tepkiyle karşılanmıştır. İsrail Dışişleri Bakanlığı sözcüsü, Antlaşmayı, “İsrail’e

karşı” olarak nitelendirmiş ve Antlaşmanın “İsrail’e karşı Arap duygularını teşvik edeceğini ve Arap saldırganlığını arttıracakını” öne sürmüştür (Kürkçüoğlu, 2011: 68).

İngiltere 4 Nisan 1955’te, Pakistan 23 Eylül 1955’te, İran da 3 Kasım 1955’te Bağdat Paktı’na üye olmuştur. ABD Pakt’a katılmamıştır fakat toplantılara gözlemci göndermiştir.

Türkiye, Bağdat Paktı ile Orta Doğu politikalarına aktif bir şekilde girmiştir. Batı politikaları çerçevesinde bölgede etkinliğini arttırmaya çalışan Türkiye, Araplar üzerinde beklenen etkiyi yapamamıştır. Türkiye’nin öncülüğünü yaptığı Bağdat Paktı da hedeflerine ulaşamamıştır. Arapları bir araya getirmeyi amaçlayan Pakt beklenen amacı elde edememiş, aksine Araplar arasındaki bölünmeyi derinleştirmiştir. Ayrıca Sovyetlerin bölgeye girmesini kolaylaştırıcı etki yaparak kuruluş amacıyla tamamen ters bir işlev görmüştür. Bölgede yalnız kalan İsrail, antlaşmaya koyulan maddelerle dışarıda bırakılmış ve İsrail’in güvenlik endişeleri artmıştır. Türkiye ile ilişkilerinde de şüpheye düşen İsrail, Türk yetkililerin verdiği garantilere rağmen, Türkiye’ye tepki göstermiştir.

1.5.2. Süveyş Krizi ve Türkiye-İsrail İlişkilerine Etkisi

Bağdat Paktı’nın Orta Doğu’da yarattığı ayrılık sürerken bölgede bir başka gerilimi de Mısır başkanı Nasır tetiklemiştir. Nasır, Süveyş Kanalı’nı işleten Fransız-İngiliz ortak şirketini millileştirerek yeni bir krize sebep olmuştur.

Mısır’da darbe ile yönetimi ele geçiren Nasır başta ABD ile ilişki kurmuştur. Mısır bu süreçte ABD’den silah alımı ve ekonomik kalkınması için büyük önem verdiği Asvan Barajı inşası için ekonomik yardım talep etmiştir. İlk etapta ABD Mısır’a olumlu cevap vermiştir. Fakat Mısır’ın silahların karşılığını mal olarak ödemek istemesi sorun olmuştur. Nasır bunun üzerine Sovyetlere yönelmiştir. Baraj projesi için ise ABD, İngiltere ve Dünya Bankası Mısır’a kredi taahhüdünde bulunmuştur.

1955 sonrasında Mısır Doğu Bloğuyla yakınlaşmayı sürdürmüştür. Eylül 1955’te Çekoslovakya ile bir silah alım sözleşmesi imzalamış, Mayıs 1956’da Çin Halk Cumhuriyeti ile diplomatik ilişki kurmuş ve Nasır Ağustosta Moskova’yı ziyaret edeceğini açıklamıştır (Fırat ve Kürkçüoğlu, 2001: 627). Nasır’ın Sovyetlerle yakınlaşması, Çekoslovakya ile silah antlaşması yapması ve Çin Halk Cumhuriyeti’ni tanınması ABD tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Tüm bu gelişmelerden sonra ABD, Mısır’a yapacağı

yardımları yapmayacağını ilan etmiştir. İngiltere ve Dünya Bankası da ABD'nin kararını takip etmişlerdir.

Bu gelişmeler üzerine Nasır, 26 Temmuz 1956'da devrimin dördüncü yılı kutlamaları için İskenderiye'de yaptığı konuşmada Süveyş Kanalı'nı millileştirdiğini açıklamıştır (Süer ve Atmaca, 2006: 40).

Mısır'ın bu kararına kanal şirketinin ortakları olan İngiltere ve Fransa büyük tepki gösterdiler. Nasır'ı tamamen Sovyetlerin eline düşürmek istemeyen ABD, iki devleti yatıştırdı ve sorunun görüşmeler yoluyla çözülmesi için çabaladı. I. ve II. Londra Konferansları'nda alınan kararlar Mısır tarafından kabul görmeyince, İngiltere, Fransa ve İsrail yaptıkları gizli görüşmeler sonucunda Mısır'a saldırmaya karar verdiler.

29 Mayıs 1956'da İsrail güçlerinin Mısır'a saldırmasıyla savaş başladı. Ertesi gün İngiltere ve Fransa, İsrail ve Mısır'a 12 saatlik ultimatom göndererek savaşa son vermelerini ve kanalın her iki yakasından 10ar millik bir alanın gerisine çekilmelerini istediler. Ultimatomu İsrail kabul ederken, Mısır reddetti. Bunun üzerine Kıbrıs'ta üslenmiş bulunan İngiliz ve Fransız güçleri Mısır'a karşı saldırıya geçtiler (Fırat ve Kürkçüoğlu, 2001: 628). İngiliz ve Fransız saldırısına Sovyetler ve ABD tepki göstermiştir. Bulganin'in tehdit içeren mektupları İngiliz ve Fransız başkentlerinde etkili olmuş, ABD'nin de tepki koymasıyla İngiltere ve Fransa Mısır'dan çekileceklerini açıklamışlardır. Yine ABD'nin baskısıyla İsrail de Sina yarımadasından çekilmiştir.

İngiltere ve Fransa için artık yapacak bir şey kalmıyordu. Böylece Mısır istediğini elde etmiş ve millileştirme kararıyla yarattığı durumu kabul ettirmiş oluyordu (Kürkçüoğlu, 2011: 93).

Süveyş Krizi'nin çıkması üzerine İngiltere dışında Bağdat Paktı üyesi ülkelerin başbakanları Tahran'da bir araya gelerek ortak bir bildiri yayımlamışlardır. Bildiride sadece İsrail'in Mısır'a saldırısı kınanmış, Fransa ve İngiltere'den ise Mısır topraklarını terk ederek Mısır'ın toprak bütünlüğüne ve egemenliğine saygı göstermeleri istenmiştir. Ancak İngiltere ve Fransa'ya karşı bir kınama kararı alınmamıştır (Bileydi, 2005'ten aktaran Bölükbaşı, 2010: 203). Türkiye bu krizde de Batı yanlısı tutumunu devam ettirmiştir. İngiliz ve Fransız saldırısını uluslararası hukuk ihlali olarak görmekle birlikte savaşın sorumlusu olarak Nasır'ı görmüştür. Türkiye, Fransa ile NATO ittifakı içinde,

İngiltere ile ise hem NATO hem de Bağdat Paktı içinde müttefik olduğu için bu ülkelere karşı sert bir tepki gösterememiştir.

Türk hükümeti, İsrail'e karşı gerek kamuoyunda ve özellikle de Arap ülkelerinde beliren tepkiler üzerine, İsrail'deki büyükelçisini geri çekme kararı almıştır (Kürkçüoğlu, 2011: 102). İsrail'den geri alınan Türkiye Büyükelçisi Hasan İstinyeli, İsrail Dışişleri Bakanlığına verdiği izahatta, Türk Hükümetinin bu kararının “İsrail'e karşı yöneltilmiş olmayan” Bağdat Paktı'nı güçlendirme amacı taşıdığını, Türkiye'nin İsrail'le olan dostane ilişkilerini ve ticaretini bozmak niyetinde olmadığını söylemiştir (Kürkçüoğlu, 2011: 104). Türk Hükümeti, İsrail ile olan ilişkilerini bilinçli olarak tamamen kesmemiştir. Türkiye, ekonomik ve istihbarat alanındaki işbirliğinin yanı sıra, Amerikan Kongresinde çok güçlü ve etkili olan Yahudi lobisinin desteğini kaybetmek istemiyordu (Bağcı, 1990'dan aktaran: Yılmaz, 2001: 15). Türkiye elçisini geri çağırmakla birlikte İsrail ile ilişkilerini tamamen kesmemiştir. Diplomatik ilişkiler maslahatgüzar düzeyinde devam etmiştir. Türkiye'nin İsrail ile ilişkilerini kesmemesi Arap ülkelerini ve Mısır'ı hoşnut bırakmamıştır ve bu hareket bir jestten ibaret kalmıştır. Ne Arap devletlerinin ne de Mısır'ın Türkiye'ye karşı tutumunda bir yumuşama olmamıştır.

1.5.3. Çevresel Pakt

İsrail bağımsızlığını ilan ettikten sonra bir takım güçlüklerle karşılaşmıştır. Arap devletleri İsrail'in bağımsızlık ilanını kabul etmemiş, İsrail komşuları tarafından dışlanmıştır. Ayrıca ciddi bir güvenlik sorunu yaşamış ve Arap ülkelerinden tehdit algılamıştır. Mısır'da Nasır iktidarı ile yükselen Pan-Arap akımları ve bu ülkenin giderek Sovyetlerle yakınlaşması İsrail yöneticilerini tedirgin etmiştir. 1958 Şubatında Mısır ve Suriye'nin birleşerek Birleşik Arap Cumhuriyeti'ni (BAC) kurmaları İsrail'in tehdit algılamalarını daha da çok arttırmıştır.

Ben-Gurion, ülkesinin Arap devletlerinden algıladığı bu tehdidin ancak bölgenin Arap olmayan ülkeleri arasında kurulacak bir paktla ortadan kaldırılabileceğini düşünüyordu. İsrail başbakanı, Arap devletlerinin hareket imkanlarını kısıtlamakta kullanmayı düşündüğü bu yeni oluşuma “Çevresel Pakt” adını verdi. Çünkü Ben-Gurion pakta, Arap devletlerinin çevresinde yer alan Etiyopya, İran ve Türkiye'yi dahil etmek istiyordu (Erhan ve Kürkçüoğlu, 2001a: 647). Ben-Gurion'un çevre ittifakını başlatırken üç ana hareket noktası bulunmuştur: çevredeki Arap olmayan ülkelerle bir ittifak kurma

yoluyla, Arap ülkelerinin, İsrail'i yalnızlaştırdıkları çemberi kırmak; bölgeyi istikrara kavuşturarak yeni bir güç dengesi oluşturmak; Batı'yla özellikle de Birleşik Devletlerle ilişkileri güçlendirmek (Zohar, 1977'den aktaran: Bengio, 2009: 69).

İsrail çevre ülkeleri olarak gördüğü İran ve Etiyopya ile ikili anlaşmalar yoluyla işbirliği sağlamıştır. İttifak için son ve en önemli basamak olarak Türkiye kalmıştır. Yılmaz (2001: 21), İsrail'in Türkiye'ye önem vermesinin nedenini bu ülkenin İsrail'i kuşatan Arap dünyasının “kalbinde” yer alması ve coğrafi açıdan ise bu bölgenin “dış noktası”nı oluşturması olarak belirtmiştir. Türkiye başlangıçta Bağdat Paktı dolayısıyla bu işbirliğine girmek istememiştir. Adnan Menderes Irak'ı pakt içinde tutmayı önemli gördüğü için İsrail ile böyle bir işbirliğine pek istekli olmamıştır. Fakat bölgesel gelişmeler Türkiye'nin tutumunu değiştirmesine ve İsrail ile yakınlaşmasına sebep olmuştur.

Mısır ve Suriye'nin Şubat 1958 yılında birleşerek BAC'yi kurması ve bu ülkeye Sovyet uzmanlarının yerleştirilmesi Türkiye'yi endişelendirmiştir. Böylece Türkiye hem kuzeyinden hem de güneyinden Sovyet kuşatmasına maruz kalmış ve çift taraflı tehdit algılamıştır. Bölgede Sovyet varlığından rahatsız olan ve BAC'nin kuruluşunu endişeyle izleyen İsrail'de benzer endişeler taşımıştır ve bu durum iki ülkenin tekrar yakınlaşmasında etkili olmuştur. Bir başka etken ise, Irak'ın 1957'de BM'nin Kıbrıs'a ilişkin oylamasında Türkiye karşıtı oy kullanması ve Temmuz 1958 yılında General Kasım'ın darbe yapması ve akabinde Irak'ın Bağdat Paktı'ndan ayrılması ile Türkiye'nin güney doğusunda ortaya çıkan belirsizlik durumudur. Bu belirsizlik Türkiye'yi İsrail'e yaklaştıran başka bir etkidir. Ayrıca ABD'nin çevre ittifakını faydalı görmesi ve kuruluşunu desteklemesi Menderes'in tutumunu etkilemiştir.

Ankara'nın işbirliği konusunda ikna edilmesinden kısa bir süre sonra İsrail yönetimi, Türkiye'ye üst düzey ziyaretler düzenlemiştir. Dönemin Başbakanı Ben-Gruion, Dışişleri Bakanı Golda Meir, Dışişleri Müsteşarı Shimon Peres ve Genelkurmay Başkanı Zvi Zur 28 Ağustos 1958 tarihinde Adnan Menderes ile görüşmek üzere Ankara'ya gelmişlerdir. İslam aleminin tepkisini çekmemek için seyahatin resmi gerekçesi olarak “El Al” uçağının motorundaki “arıza” yüzünden Ankara'ya zorunlu iniş yapmak zorunda kalması gösterilmiştir. Görüşmelerde siyasi, ekonomik ve askeri konularda işbirliği yapılmasına ilişkin maddeler yer almasına rağmen, aslında asıl amaç, istihbarat alanında düzenli olarak bilgi alışverişinde bulunulması idi (Yılmaz, 2001: 22). Türkiye ve İsrail, İran'ı da yanlarına alarak bölgede Arap olmayan devletler arasında Sovyet yayılmasını ve

Pan-Arap akımları önlemek için resmi olmayan bir ittifak oluşturmuşlardır. Üye ülkeler arasında Trident ağı kurularak üçlü arasında istihbarat paylaşımı yapılmaya başlanmıştır.

Türkiye ile gerçekleştirilen çevre ittifakını incelerken politik-diplomatik, ekonomik ve askeri bağlantılar arasındaki kadar açık ve gizli düzeylerde de bir ayırım yapılması gerekir. İsrail bakış açısıyla en az tatmin edici olan açık politik-diplomatik düzeydir (Bengio, 2009: 81). İsrail yöneticileri devletin bekası için dış ilişkilerinde iki yol izlemiştir: açık ve gizli ilişkiler. İşte bu noktada Çevresel Pakt İsrail'in dış ilişkilerinde takip ettiği gizli yollardan biri olarak Türk-İsrail ilişkilerinde Süveyş Krizi sonrası tekrar bir yakınlaşma sağlamıştır. İsrail için açık görüşmeler ve diplomatik ilişkiler devletin meşruiyetini göstermesi açısından önemli olmuştur. Türkiye hem NATO üyesi hem de Irak'ın çekilmesinden sonra Bağdat Paketi'nin merkezini Türkiye'ye taşınmasıyla oluşan CENTO üyesi olarak bölgede çeşitli ittifaklar içindeydi. Bölge içinde yalnızlaşan ve ittifak ihtiyacı olan İsrail olduğu için İsrail gizli işbirliğine razı olmuştur. Ayrıca Adnan Menderes İsrail ile yakınlaşmasının Arapların tepkisini çekeceğini bildiği için gizli işbirliğinden yana olmuştur.

İsrail'in politik-diplomatik düzeyde ilişkilerin kurulma biçimine dair yaşadığı düş kırıklığı, ekonomik işbirliği sayesinde biraz hafiflemiştir. Bu da çevre ittifakının bir parçasıdır ancak genellikle Arap baskısından pek etkilenmemiştir. Bunun üç nedeni vardır: politik-diplomatik ilişkiler doğası gereği aleni olmak durumundayken, ekonomik işbirliği kimi yönleriyle gizli tutulabilmiştir; Türkiye'nin belli alanlarda İsrail'in teknolojik uzmanlığına gereksinimi olmuştur: ekonomi sektörü, iki ekonomi de birbirini tamamlayacağından, ikili ilişkilerin başlangıç aşamasında önemli bir özendirici güç olmuştur. İsrail'in Ankara maslahatgüzarına göre, Türkiye'nin İsrail'le olan ekonomik bağlarına verdiği "büyük önem" 1956 yılında ilişkileri gereğinden fazla koparmama kararına "önemli ölçüde katkıda" bulunmuştur (Bengio, 2009: 82). İsrail'in ekonomik bağlar sayesinde politik ilişkilerin gelişeceği yönündeki beklentisi gerçekleşmemiştir. Çünkü Türkiye, İsrail ile olan ekonomik bağlarını Arap dünyasındaki ekonomik çıkarlarını tehlikeye atmadığı sürece sürdürmeye hevesli olmuştur. Arap pazarına girme çabası ve Arapların elindeki petrol silahı Türkiye açısından önemlidir.

İttifakın iki lider arasında imzalanmış olmasına karşın askeri alan zamanla çok büyük önem kazanmıştır. Türk ordusu bu ilişkileri geliştirmeyi istemiştir ve genel olarak İsrail'e yaklaşımı Türk elitinin diğer kesimlerinden çok daha olumludur. Türkiye ile

gerçekleştirilen ve İsrail’de Merkava kod adıyla anılan askeri işbirliği İsrail ve bir başka ülke arasındaki tek askeri anlaşma olması açısından eşsizdir. Dönüşümlü olarak iki ülkede de askeri istihbarat dairesi başkanları ve bazen de genelkurmay başkanları arasında altı ayda bir düzenli toplantılar gerçekleştirilmiştir (Bengio, 2009: 84–85). İki ülke ayrıca İsrail Hava Kuvvetlerinin Türk hava sahasını eğitim amaçlı kullanma izni ve Türk silahlı kuvvetlerine çeşitli alanlarda eğitim ve teknolojik yardım gibi çeşitli konularda işbirliğine girmiştir.

Birçok iniş ve çıkış yaşamasına rağmen Çevre İttifakındaki Türkiye-İsrail işbirliği sekiz yıl sürdü. Zaman içinde yaşanan gelişmeler Türkiye’nin dış politika önceliklerini değiştirmiş ve bu da İsrail’in ikinci plana düşmesine sebep olmuştur. Türkiye ve İsrail’i ittifaka sürükleyen nedenlerin ortadan kalkmaya başlaması İsrail’in önem kaybetmesine sebep olmuştur. 1961 yılında BAC dağılmıştır ve Türkiye Suriye’yi bazı Arap ülkelerinden bile önce tanımıştır. 1963 yılı sonunda Türkiye Sovyetler Birliği, Irak, Suriye ve Mısır gibi kendisini İsrail’le yakınlaşmaya zorlayan tehdit kaynakları ile ilişkilerini düzeltmiştir. Kıbrıs meselesinin ortaya çıkması ve Arap ülkelerinin önem kazanması Türk-İsrail ilişkilerini etkilemiştir. Özcan (2005: 333)’a göre, İsrail ile yakın askeri ilişkilerin Arap ülkeleriyle yakınlaşma politikasıyla çelişmesi nedeniyle 1958 yılında başlatılan işbirliği 1966 yılında dondurulmuştur.

1.6. 1960’lı Yıllardan Soğuk Savaş’ın Sonuna Kadar İlişkiler

Türkiye, 1960’lı yıllara gelindiğinde gerek iç politikasında yaşanan gelişmeler, gerekse bölgesel ve küresel gelişmeler sonucunda Orta Doğu’ya yönelik politikasında değişikliğe gitmiştir. Türkiye yaşanan gelişmelerden sonra özellikle Arap devletlerine karşı izlediği politikalarda denge kurmaya başlamıştır. Yılmaz (2012: 635) bu dönemden itibaren Türkiye’nin Orta Doğu bölgesine yönelik olarak izlediği politikaları yedi başlık altında toplamıştır. Bunlar:

1. Orta Doğu devletlerinin iç işlerine karışmama.
2. Bölgedeki bütün devletlerle ikili ilişkilerin geliştirilmesi.
3. Bölge devletleri arasındaki anlaşmazlıklara karışmama.
4. Ticari ve ekonomik ilişkilerin en yüksek seviyeye getirilmesi.
5. Türkiye’nin Batı ittifakı içindeki rolünden, Orta Doğu’nun ayrı tutulması.
6. Arap-İsrail sorununda denge politikası.

7. Arapları böylecek oluşumlara ve bölge anlaşmalarına katılmamaktır.

1960'lı yıllarda meydana gelen iç ve dış politikadaki gelişmeler Türkiye'yi çok yönlü bir dış politika izlemeye zorlamış ve Ankara Arap ülkeleriyle olan ilişkilerini geliştirmeye çalışmıştır. 1960'lı yıllarda "iki kutuplu politikada" bir yumuşama yaşanmış ve bu Ankara'nın kendi öz çıkarlarına uygun bir politika izlemesini kolaylaştırmıştır. Tabii bunda etkin olan başka bir unsur, 1961 Anayasası'nın özgürlükçü ortamından yararlanan solcu ve Müslüman kesimlerin seslerini dış politikada duyurmak istemeleri olmuştur. Asıl katalizör, Kıbrıs meselesinde Ankara'nın yalnızlığı olmuştur (Yavuz, 1994: 245).

Demokrat Parti döneminde Orta Doğu'da Batılı devletlerle birlikte hareket eden ve Araplar tarafından Batı'nın jandarması olarak görülen Türkiye uluslararası ortamda yaşanan yumuşama neticesinde özellikle ABD tarafından yalnız bırakıldığını düşünmüştür. 1962 yılında Küba Krizi sırasında ABD'nin Türkiye'de bulunan jüpiter füzelerini Türkiye'ye bilgi vermeden sökmesi ve 1964 yılında ise Kıbrıs konusunda ikili ilişkilere darbe vuran ABD Başkanı Lyndon B. Johnson'un İsmet İnönü'ye gönderdiği mektup Türkiye'nin Batı'yla olan ilişkilerini gözden geçirmesine sebep olmuştur. Türkiye'nin olası bir Kıbrıs müdahalesinde ABD'nin gönderdiği silahları kullanamayacağını ve NATO'nun Kıbrıs dolayısıyla olası bir Sovyet saldırısında Türkiye'ye yardımda bulunmayacağını belirten mektup Türkiye'de hayal kırıklığı yaratmış ve tepkilere sebep olmuştur. Bloklar arasında yaşanan yumuşama dönemi Türkiye'nin dış politikasından serbestlik kazanmasına sebep olmuştur. Türkiye Araplarla, Doğu Avrupa ülkeleriyle ve hatta Sovyetlerle yakınlaşmaya başlamıştır. Türkiye'nin Sovyetlerle yakınlaşması Araplarla yakınlaşmasına da yardımcı olmuştur.

1960'lı yılların ortalarından itibaren Türkiye'nin dış politikasında ağırlıklı konu Kıbrıs olmuştur. Kıbrıs sorunu Türkiye'nin Orta Doğu'ya yönelmesine ve Arap devletleriyle yakınlaşma ihtiyacı hissetmesine sebep olmuştur. 1950'li yıllarda takip edilen Batı yanlısı politikalar sonuçlarını Kıbrıs sorununun uluslararası ortama taşınmasıyla göstermiştir. Gerek BM oylamalarında gerekse Bağlantısızlar hareketi içerisinde Türkiye Müslüman Araplardan beklediği desteği görememiştir. 1965 yılında BM Genel Kurulu'nda yapılan oylamada Türkiye Batı devletleri tarafından yalnız bırakılmıştır. Sadece İran, Libya, Pakistan, Arnavutluk ve ABD Türkiye'ye destek verirken, Suriye, Mısır ve Lübnan çekimser kalarak Türk tezine dolaylı destekte bulunmuştur. İsrail çekimser kalmasına rağmen hem Türkiye'nin Araplara yakınlaşma politikası izlemesi dolayısıyla hem de net

bir tavır gösterememesinden dolayı bedel ödemek zorunda kalmıştır. Bu bedel ilişkilerin soğuması olmuştur. Türkiye Batı ile bağlarını güçlendirdikçe Araplardan uzaklaşmıştır. Şimdi Türkiye ile Batı arasındaki nispi soğuma Türkiye'nin Orta Doğulu Arap devletleriyle yakınlaşmasına zemin hazırlamıştır. Yavuz (1994: 248)'un belirttiği gibi doğrudan ve dolaylı yardımların Müslüman ülkelerden gelmesi Ankara yönetiminin gözlerini açmış ve TBMM dış politika ilkelerini gözden geçirmiştir.

Türkiye'nin Orta Doğu'ya yönelmesinde iç etkenler de etkili olmuştur. 1961 anayasasının getirdiği özgürlükçü ortamda kamuoyu dış politikada dikkate alınmaya başlamıştır. Kürkçüoğlu (2011: 149)'na göre, 1965'den sonra Türkiye'nin Arap ülkelere yakın bir politika izlemeye başlaması, hem Orta Doğu'daki Arap mücadelesinin Batı -daha keskin bir ifadeyle Amerikan- aleyhtarı olması dolayısıyla, genel olarak solda yer alan aydın kitle tarafından ve hem de din faktörü dolayısıyla sağ kanat tarafından olumlu karşılanmıştır. Kamuoyunun Orta Doğu sorununda aynı noktada birleşmeleri, Türkiye'nin Arap taraftarı bir politika izlemesi için elverişli bir ortam yaratmış oluyordu. 1965 yılında iktidara gelen Süleyman Demirel liderliğindeki Adalet Partisi yönetimi muhafazakar kitlelere dayanıyordu ve bu hükümetin programından şöyle deniliyordu (Kürkçüoğlu, 2011: 148):

Orta Doğu'daki ve Magrip'teki kardeş Arap ve Müslüman memleketleri ile her türlü şüphe ve tereddüden uzak, hakiki ve yakın dostluk kurmak ve çeşitli sahalarda verimli iş birliğini gerçekleştirmek başlıca amaçlarımızdan biri olacaktır.

Şüphesiz ki Türkiye'nin Arap dünyasıyla yaşadığı bu yakınlaşma İsrail ile olan ilişkilere olumsuz olarak yansımıştır. Türkiye ve İsrail arasındaki gizli Çevresel Pakt oluşumu da bu dönemde özellikle Kıbrıs sorunu dolayısıyla destek arayan Türkiye için Arapların öneminin artması ile Türkiye tarafından sonlandırılmıştır. Özcan (1999: 541), 1960'lı yılların ortalarını, Türkiye-İsrail ilişkilerinde soğumanın yaşanacağı yaklaşık 20 yıllık bir dönemin başlangıcı olarak görmekte ancak bu soğumayı, İsrail'e karşı düşmanca çizgiler taşıyan bir değişimin değil, Arap-İsrail çatışmasının taraflarına yönelik eşit mesafeli bir tutumun sonucu olarak değerlendirmektedir.

1.6.1. 1967 ve 1973 Arap-İsrail Savaşları

1967 yılında Orta Doğu'da gerginleşen hava bir savaşın habercisiydi. Nitekim 5 Haziranda Araplar ve İsrail arasında üçüncü kez savaş çıkmış oluyordu. Orta Doğu'da durum bu şekildeyken Türkiye 1960'ların ortalarından itibaren izlemeye başladığı

Araplarla yakınlaşma politikasına uygun olarak Arapların yanında yer almıştır ve çok yönlü politikasını uygulama alanı bulmuştur.

Bölgede gerginliğin artmasıyla birlikte Türk hükümeti bölgedeki diplomatlarını Ankara'ya çağırarak durum değerlendirmesi yapmıştır. Bu toplantıdan sonra yapılan açıklamayla şöyle denilmiştir (Kürkçüoğlu, 2011: 163):

Hükümetimiz, Orta Doğu buhranının gelişmesini büyük bir dikkatle izlemektedir. Bölgede barış ve güvenliğin hakim olmasına büyük önem atfeden ve bu yolda her zaman elinden gelen gayreti sarf etmekten geri kalmamış olan Türkiye'nin, barışı tehdit edici durumların meydana gelmesinden ciddi endişe duyacağı tabidir. Hükümetimiz, komşuları ile iyi dostluk münasebetleri çerçevesinde Türkiye ile Arap memleketleri arasında mevcut yakın ilişkileri de göz önünde bulundurmaktadır.

Hükümet tarafından yapılan bu vurgu Türkiye'nin buhran karşısındaki tutumunu ve Arapların yanından yer alacağını göstermesi bakımından önemlidir.

Savaşın başlamasıyla birlikte Türkiye çok yönlü politikaya geçiş döneminin genel eğilimlerine uygun olarak Arap yanlısı tutumunu sürdürmeye devam etmiştir. Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil 6 Haziranda Senato'da yaptığı konuşmada "Türkiye'deki üslerin Araplara karşı bir olup-bittiyle kullanılmasının söz konusu olmayacağını" ve 10 Haziran'da yaptığı açıklamada, Türkiye'nin "kuvvet istimali suretiyle arazi kazancı sağlanması veya pozisyon takviyesi yoluna gidilmesine" karşı olduğunu belirtmiştir (Kürkçüoğlu, 2011: 169). Bu açıklamalar Türkiye'nin Arap yanlısı tutumunu ve üstü kapalı olarak Arapları desteklediğini göstermiştir.

Türkiye İsrail karşıtı tutumunu BM nezdinde yapılan toplantı ve görüşmelerde de göstermiştir. Erhan ve Kürkçüoğlu (2001b: 798)'nin aktardığına göre Türkiye "BM Genel Kurulu'nun İsrail'i işgal ettiği topraklardan derhal geri çekilmeye" çağırmasını istemiştir. BM'de yapılan çalışmalar çerçevesinde Türkiye, Kudüs'ün statüsünün değiştirilmemesini ve tüm ülkelerin Filistin Mülteciler Komisyonuna yardımda bulunmasını öngören karar tasarılarının imzacıları arasında yer almıştır. Ayrıca Türkiye, İsrail'in savaşın başlamasından önceki sınırlarına çekilmesi konusundaki önerilere Arap ülkeleriyle birlikte oy vermiştir.

Türkiye, 1967 savaşından sonra, Orta Doğu'daki aktüel gelişmeler karşısında da Araplara yakın tutumunun gerektirdiği şekilde hareket etmeye dikkat göstermiştir. İsrail ile Arap komşuları arasında zaman zaman ortaya çıkan silahlı çatışma ve karşılıklı misilleme hareketlerinde Türkiye hemen her defasında İsrail'i protesto etmiştir. Örneğin, İsrail

birliklerinin bir misillemede bulunmak üzere 1968 Martında Ürdün'e girişini, Türkiye, İsrail nezdinde protesto etmiştir (Kürkçüoğlu, 2011: 169).

Türkiye bu krizde Batı'dan ve ABD'den farklı bir tutum takınmış ve BM oylamalarında Batılı devletlerden ayrı olarak genellikle İsrail aleyhinde oy kullanmıştır. Türkiye'nin bu tutumu Arapların sempatisini toplamıştır ve böylece Türk-Arap ilişkilerinin olumlu bir seyre girdiğini görülmüştür. 1967 savaşı ve sonrasında Türkiye-İsrail ilişkileri durgunluk içine girdiyse de iki ülke birbirlerine karşı politikalarında radikal değişikliklere gitmemiştir. Türkiye Arap devletlerine destek verirken İsrail ile olan diplomatik ilişkilerini kesmemiştir.

21 Ağustos 1969'da Müslümanlar için kutsal yerlerden biri olan Kudüs'teki Mescid-i Aksa Camisi'nde çıkan yangın İslam aleminin tepkisini çekmiş ve 25 ülke Fas'ın başkenti Rabat'ta İslam Zirvesi adı altında bir toplantı yapmıştır. Türkiye, Kıbrıs konusunda uluslararası destek sağlamak amacıyla Müslüman ülkelerle yeni bir yakınlaşma fırsatı olarak gördüğü toplantıya Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil başkanlığındaki bir heyetle katılmıştır. Türkiye zirvede alınan İsrail'in Kudüs'ten çıkması ve 1967 savaşı öncesi sınırlara dönmesi gibi kararları desteklemiştir. Fakat yine zirvede alınan İsrail ile tüm diplomatik ilişkilerin kesilmesi kararına İran ile birlikte çekince koydurmuştur. Bu hareket Türkiye'nin İsrail'i tamamen gözden çıkarmadığının ve İsrail'den daha fazla uzaklaşmak istemediğinin bir göstergesidir.

1967 savaşı sonrasında durgunluk içine giren Türkiye-İsrail ilişkileri, 73 yılında patlak veren dördüncü Arap-İsrail savaşı yüzünden daha da soğumuştur. 6 Ekim 1973 yılında Mısır ve Suriye'nin ani saldırılarıyla başlayan Arap-İsrail savaşında Türkiye tarafsızlığını ilan etmiş fakat uygulamada Arapları destekleyen bir tavır almıştır. Erhan ve Kürkçüoğlu (2001b: 799), savaşa katılan Arap ülkelerine askeri malzeme taşıyan SSCB uçaklarının Türk hava sahasını kullanmalarına izin verilmesi, ama İsrail'e yardım etmek isteyen ABD'nin İncirlik üssünü kullanmasının engellenmesini Türkiye'nin Arap yanlısı tutumunun en çarpıcı göstergesi olarak değerlendirmektedir.

Türkiye 1967 savaşında olduğu gibi, 1973 savaşında da İsrail'in 1967 yılından itibaren işgal altında tuttuğu topraklardan çekilmesini savunmuş ve BM oylamalarında Arap ülkeleriyle birlikte hareket etmiştir. Bununla birlikte 1973 yılından itibaren Türkiye'nin bu politikasında önemli bir fark da ortaya çıkmıştır. 1967 savaşından sonra

Türkiye, BM Güvenlik Konseyi'nin 242 sayılı kararının iki temel unsuruna, yani hem İsrail'in işgal ettiği topraklardan çekilmesine hem de bu ülkenin güvenli ve kabul edilmiş sınırlara sahip olmasına aynı derecede önem verirken; 1973 yılından itibaren birinci nokta üzerinde daha fazla ısrar etmeye başlamıştır (Hirsch, 1997'den aktaran: İbas, 2005: 77).

Türkiye bu dönemde özellikle yaşadığı ekonomik sorunlar nedeniyle Arap devletlerinin yanında yer almak zorunda kalmıştır. Arapların petrolü bir silah olarak kullanmaya başlamaları dünya petrol piyasalarını etkilemiştir. 1973 Arap-İsrail Savaşı sırasında İsrail'e yardım eden ülkelere petrol ambargosu uygulanacağını açıklanması ekonomik darboğaz yaşayan Türkiye'nin açık bir şekilde Arapların yanında yer almasına sebep olmuştur. Türkiye petrol ambargosunun dışında tutularak bu politikasının karşılığını almıştır. Ayrıca Türkiye bölge ile ticaretini arttırmak için siyasi ilişkilerin geliştirilmesi gerektiğinin farkına varmış ve bu durum Türkiye'nin Arap-İsrail sorunundaki tarafını belirlemede etkili olmuştur. Nitekim 1974 yılında petrol ambargosunun sonlandırılmasından sonra da Türk-İsrail ilişkilerinde bir iyileşme görülmemiştir.

1970 yıllarda Türkiye-İsrail ilişkilerini etkileyen bir diğer faktör Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ) olmuştur. 1964'de kurularak güçlenen FKÖ ile doğrudan ilgilendirilebilecek gelişmeler zamanla Türkiye-İsrail ilişkilerini etkiler bir durum almıştır. FKÖ başlangıçta Türkiye'nin Kıbrıs konusundaki tezlerine karşı çıkmış ve Yunanistan ile yakın ilişkiler içinde bulunmuştur. Dolayısıyla bu durum Türkiye'nin FKÖ'ye şüpheyle bakmasına sebep olmuştur. Ancak sonraki süreçte Türkiye FKÖ'yü tanıdığını açıklamış ve Mısır'daki büyükelçiliği aracılığıyla ilişki kurulmuştur. 1974 yılında FKÖ Siyasi Büro Başkanı Faruk Kaddumi ile Dışişleri Bakanı Güneş'in resmi bir görüşmede ilk kez bir araya gelmesi dönemin önemli bir gelişmesi olarak değerlendirilmiştir (Özcan, 1999: 542). Türkiye, BM'de yapılan oylama sırasında da FKÖ'nün Filistin halkının yasal temsilcisi olarak tanıyan 3236 sayılı kararı destekleyen ülkeler arasında yer almıştır. Bu doğrultudaki gelişmeler izleyen aylarda da görülmüştür. Mayıs 1975'te İstanbul'da toplanan İKÖ zirvesine FKÖ de katılmış, toplantıda örgütün Ankara'da temsilcilik açması kararlaştırılmıştır. Bu durum, doğal olarak İsrail'le ilişkilerin de olumsuz yönde etkilenmesi sonucunu doğurmuştur (Özcan, 1999: 542-543). 1975'te İKÖ'ye *de facto* üye olan Türkiye özellikle Kıbrıs konusunda aradığı desteği bulmuştur ve bu desteğin devam edebilmesi için Türkiye İslam ülkeleri ile hareket etmek durumunda kalmıştır. Türkiye,

Müslüman ülkelerle birlikte 10 Kasım 1975 günü BM Genel Kurulu'nda siyonizmin bir ırkçılık türü olarak görülmesi yönündeki karara olumlu oy vermiştir. 1977 yılında FKÖ'nün Ankara'da diplomatik temsilcilik açması kabul edilmiştir fakat temsilcilik 1979 yılında Bülent Ecevit'in Yaser Arafat'ı Türkiye'ye resmen davet etmesiyle ancak açılabilmiştir. Yavuz (1994: 253)'un aktardığına göre, Ankara'da ofis açmasına izin verilen FKÖ'ye İsrail temsilcisine verilen *charge d'affairs* (maslahatgüzar) seviyesi verilmiştir. Fakat FKÖ bu durumu protesto ederek temsilciliğini bir süre geri çekmiştir. İsrail ile aynı düzey temsilciliğın verilme nedeni Ankara'nın izlediği dengenciliktir. Temsil düzeyinde denge gözetilse de, Hale (2003: 178), Türkiye'nin FKÖ'yü tanımasını ve Ankara'da FKÖ bürosunun açılmasını Türkiye'nin Filistin yanlısı tutumunun yansıması olarak değerlendirmektedir.

Bölgede Mısır ve İsrail arasında barış görüşmelerinin yapılmaya başlanmasıyla birlikte Türkiye, kalıcı bir barış için İsrail'in 1967 savaşıyla ele geçirdiği topraklardan çekilmesini ve Filistinlilere kendi devletlerini kurma hakkı verilmesini savunmuştur. Mısır ve İsrail arasında imzalanan Camp David anlaşması ile Mısır İsrail'i tanıyan ilk Arap devleti olmuştur. Mısır, Araplar tarafından tepki görmüş ve diplomatik yalnızlığa itilmiştir. Türkiye ise Mısır ile diplomatik ilişkilerini kesmemiştir. Bu anlaşma ile artık Türkiye İsrail'i tanıyan tek Müslüman ülke olmaktan kurtulmuştur.

Erhan ve Kürkçüoğlu (2001b: 801), 1960–1980 dönemini Türkiye-İsrail ilişkileri açısından önce bir durgunluk sonra da bir soğukluk dönemi olarak değerlendirmektedir. 1980'lerde ilişkiler bu soğukluğun etkisiyle şekillenecek fakat 1990'ların başından itibaren ilişkilerde sıcak bir döneme girilecektir.

1.6.2. 1980'li Yıllarda İlişkiler

Türkiye 1980'li yıllara iç siyasi gelişmeler bakımından hareketli girmiştir. 12 Eylül'de gerçekleşen askeri darbe ile ordu yönetimi ele geçirmiştir. Türkiye'de 12 Eylül askeri darbesi ile askerlerin yönetime geçmesi Batılı ülkeler tarafından tepki almıştır. Askeri idare uluslararası yalnızlığını gidermek için Müslüman Araplarla ilişki kurma ihtiyacı hissetmiştir. Bir başka neden ise 24 Ocak kararları ile ihracatın özendirilmesi ve Orta Doğu pazarlarının önem kazanmasıdır. Ekonomik sorunlar yaşayan ve petrol ihtiyacı olan Türkiye için Arap ülkelerinin önemi artmıştır. Bu durum Türkiye'nin Filistin meselesinde Araplarla birlikte hareket etmesine sebep olmuştur. Türkiye, İslam dünyası ile

yakınlaşırken İsrail ile ilişkiler gerilemiştir. İsrail'in bölgedeki faaliyetleri ikili ilişkilerin bozulmasında önemli bir etken olmuştur. 1980 yılında ikili ilişkileri etkileyen en önemli olay İsrail'in Kudüs'ü ebedi başkent ilan etmesi ve bu kararı İsrail parlamentosu Knesset'te oylaması olmuştur. Ayrıca İsrail'in Irak'ın Osirak nükleer reaktörünü vurması, Golan tepelerini ilhak etmesi, Lübnan'ı işgal etmesi ve Sabra ve Şatilla kamplarındaki sivillere karşı yaptığı operasyon ve katliamlar Türkiye'nin tepkisini çekmiş ve Türk-İsrail ilişkilerini olumsuz etkilemiştir.

İsrail'in Kudüs'ü resmen kendisine bağlaması üzerine 31 Temmuz 1980'de bir bildiri yayınlayan Türkiye, bu oldubittinin kabul edilemeyeceğini belirtti (Fırat ve Kürkçüoğlu, 2009a: 128). Doğu Kudüs'ün ilhakı ve Kudüs'ün başkent ilan edilmesi BM Güvenlik Konseyinin 476 ve 478 sayılı kararlarıyla hükümsüz bir eylem olarak nitelendirilmiştir. Türkiye ise kınamanın da ötesinde, ilişkilerde soğukluğu güçlendiren iki önemli hamleyle İsrail'e tepkisini gösterdi. 28 Ağustos 1980'de Kudüs başkonsolosluğunu kapattı ve 2 Aralık 1980'de Tel-Aviv'deki maslahatgüzarlığını ikinci katip düzeyine indirdi (Erhan ve Kürkçüoğlu, 2009a: 149). Bazı gözlemciler göre, Suudi Arabistan'ın 250 milyon dolarlık kredi ve karşılıklı ticaretin daha da geliştirilmesi için söz vermesi Türkiye'nin kararını etkilemiştir (Bölükbaşı, 2001'den aktaran: Turan, 2008: 57–58). Ayrıca Türkiye, İsrail'in Osirak üssünü vurmasını kınayan BM Genel Kurul oylamasında bu eylemi kınayan ülkeler arasında yer almıştır. Türkiye, Golan tepelerinin ilhakını geçersiz sayan oylamalar sırasında ise güneyinde Suriye'den algıladığı tehdit neticesinde çekimser kalmıştır. Fakat bu davranış Türkiye'nin İsrail'e karşı genel tutumunda bir değişiklik olduğunu göstermemiştir. Lübnan'ın işgali sırasında Türkiye yine İsrail'e karşı tepki göstermiştir.

İsrail'in Lübnan harekatı sırasında Ermeni örgütleri ASALA ve JCAG'nın kamplarına Türkiye ile birlikte operasyon yapmayı teklif etmesi ve örgütlere darbe vurması Türkiye-İsrail ilişkilerinde kısa süreli bir yumuşamaya sebep olmuştur. 1983'te Özal'ın Başbakan olmasıyla beraber Orta Doğu ülkeleri ile İsrail arasında daha dengeli bir ilişki süreci başlatılmıştır. Orta Doğu ülkeleri ile ilişkilerini geliştirmeye özen gösteren Özal, İsrail ile Türkiye'nin ilişkileri konusunda da bu ülkeleri iknaya çalışmıştır (Arı, 2012b: 772). Özal döneminde dış politikada temel odak noktası ekonomik ilişkiler olmuştur. 1986'dan sonra Türkiye-İsrail ilişkilerinde belirgin unsur turizm ve ekonomik alanda işbirliği olmuştur (Yavuz, 1994: 254). Türkiye-İsrail ilişkilerinin düzelmeye başladığının

bir başka belirtisi de tecrübeli büyükelçi Ekrem Güvendiren'in Tel-Aviv maslahatgüzarı olarak atanmasıdır. Ayrıca ABD'deki Yahudi lobisi hem ABD'den destek sağlamak için hem de Ermeni ve Rum lobilerini dengelemek adına Türkiye için önem taşımıştır. Yahudi lobisinin bu önemi Türkiye'nin İsrail ile ilişkilerini düzeltmek istemesinde önemli bir etken olmuştur. Suriye'nin silahlanmaya başlaması da her iki ülke için ortak tehdit doğurmuş ve yakınlaşmayı sağlayan bir başka unsur da Suriye tehdidi olmuştur.

1987 yılında başlayan İntifada hareketi dünyanın dikkatini Orta Doğu'ya çekmiştir. Filistinlilerin silahlı direnişine İsrail askerlerinin silahla karşılık vermesi ve birçok sivilin öldürülmesi uluslararası arenada İsrail'in tepki görmesine sebep olmuştur. Bu durum Türk halkının Filistin meselesine olan sempatisini arttırmış ve Türk kamuoyunun İsrail'e tepki göstermesine sebep olmuştur.

1988 yılında Cezayir'de Filistin Ulusal Konseyi, Filistin'in bağımsızlığını ilan etmiş ve Türkiye Filistin'i tanıyan ilk ülkelerden biri olmuştur. İntifada ile Türkiye'nin İsrail'i kınaması ve ardından Türkiye'nin sürgündeki Filistin devletini tanıması ile Türk-İsrail ilişkilerindeki iyileşme durumu ertelenmek zorunda kalmıştır. Fakat Türkiye'nin Filistin devletini tanımasına rağmen temsil statüsünde bir değişiklik yapmamasını taraflara karşı eşit mesafe politikasının sürdürülmesi olarak değerlendirilmiştir (Özcan, 1999: 546). Yine 1988'de Türkiye, Arap ülkelerine karşı İsrail'in BM'de kalması lehinde oy vermiştir (Yavuz, 1994: 254).

Türkiye'nin 1980'ler boyunca Filistin sorununa yaklaşımı, geleneksel Türk dış politikasının dengeli niteliğinin izlerini taşısa da, Ankara'nın kritik konulardaki kararları, Arap tarafını memnun ederken, İsrail'in tepkisini çeken nitelikteydi. Ankara'nın güvenlik kaygılarının görece olarak düşük, ekonomik konuların ise ön planda olduğu bu dönemde Arap ülkeleriyle ilişkilerini geliştirmeyi amaçlaması, Türkiye'nin Filistin konusundaki tutumunun, Arap yanlısı olmasının en önemli sebebiydi. Öte yandan, İsrail'in, uluslararası hukuk ilkelerini ihlal eden yasama faaliyetlerinin yanı sıra, Filistinlilere yönelik saldırıları ve işgal gibi aşırı sert önlemleri uluslararası toplumun tepkisini çekmekteydi. Bu durum Türkiye'nin İsrail uygulamalarına karşı tepki vermesine sebep oluyordu. Neticede Türkiye'nin Filistin politikası Arap yanlısı bir görünüm arz ediyor ve bu durum Ankara'yı, "tarafaların tümüyle eşit yakınlıkta olabilme" özelliğinden uzaklaştırıyordu (Ertosun, 2013: 166–167).

Yavuz (1994: 254)'un aktardığına göre, Türkiye'nin İsrail ile ilişkilerinin sarsılmasına neden olan unsurlar ilişkilerin kesilmesine yeterli olmamıştır. Bunun nedeni, Türkiye'nin siyasi ve kültürel ikiciliğidir. Bu ikicilik, Türk dış politikasının tamamen İsrail veya FKÖ lehine gelişmesini önlemiştir. Batı kurumları ve kurallarına göre hareket eden ve Amerika'dan mali ve askeri yardım alan Ankara'nın bu özellikleri İsrail ile ilişkilerini kesmesini önlemiştir. Türkiye-İsrail ilişkileri, Türk-Arap ilişkilerini etkilemişse de belirlememiştir.

1.7. Soğuk Savaş Sonrası İlişkiler

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte 1990'lı yıllarda Türk dış politikasında değişiklikler yaşanmıştır ve bu değişim Türkiye-İsrail ilişkilerinde kendini göstermiştir. Özellikle bölgesel güvenlik endişesi Türkiye'yi İsrail ile yakınlaştırmıştır. İsrail'in kuruluşu ve Soğuk Savaş boyunca mesafeli olan ilişkiler Soğuk Savaş sonrasında stratejik ortaklık/ittifak olarak tanımlanmıştır.

Bu dönemde ilişkilerde yakınlaşmayı sağlayan faktörler genel hatlarıyla iki ülkenin ortak güvenlik kaygıları, Madrid görüşmeleriyle başlayan Orta Doğu Barış Süreci, Türkiye'nin karşılaştığı uluslararası sorunlarda Araplardan beklediği desteği alamaması, ABD'nin bölgede kurmak istediği yeni düzen sebebiyle bölge içindeki iki müttefikinin yakınlaşmasını desteklemesi, Türkiye'nin ABD ve Avrupa'dan silah temini konusunda sıkıntı yaşamamasına rağmen aynı kalitedeki teknolojiyi İsrail'den sorunsuz olarak temin edebilmesi ve Türkiye'nin ABD'de etkin olan Yahudi lobisinin desteğine ihtiyaç duyması olarak sıralanabilir.

İsrail'in Madrid konferansıyla birlikte başlayan süreçte Arap devletleriyle görüşmelere başlaması ve bu görüşmelerde Filistinli bir heyetin de yer alması Orta Doğu'da havayı yumuşatırken Türkiye'nin İsrail ile yakınlaşmasına katkıda bulunmuştur. Bengio (2009: 122)'ya göre barış görüşmeleri Türkiye'ye İsrail'e yönelik girişimlerini meşrulaştırma yolunu açmıştır. Böylece İsrail-Filistin barış sürecindeki ilerleme, İsrail-Türkiye ilişkilerindeki gelişme arasında olumlu bağıntı oluşturmuştur. Türkiye bu yakınlaşmanın ilk işareti olarak 1991 yılında İsrail ve FKÖ ile ilişkilerini aynı anda büyükelçilik düzeyine yükseltmiştir. Ayrıca 1980'den beri kapalı olan Kudüs başkonsoloslugu da 1992 yılında yeniden açılmıştır.

Soğuk Savaş sonrasında, iki kutuplu sistemin aksine kendi dış politikasını belirleme ve bölgesel bazda ilişkiler geliştirme durumunda kalan Türkiye, Orta Doğu'da güvenebileceği, en azından çıkarlarının bağdaşabileceği yeni bir partner arayışına girmiştir. Bu arayış içerisinde karşısına çıkan en ciddi alternatif İsrail olmuştur (M. Ercan Yılmaz, 2010: 53). Sovyetlerin dağılmasıyla birlikte Türkiye'nin jeopolitik önemi azalmış gibi gözükse de 1990'lı yılların başında Körfez Savaşı'nın çıkması Türkiye'nin önemini tekrar arttırmıştır. Böylece tekrar Batı'nın desteğini kazanan Türkiye, Arap Orta Doğu'su karşısında göreceli olarak daha bağımsız hale gelmiştir. Bu sayede Türkiye, İsrail ile yakınlaşırken daha rahat davranabilmiştir. Arı (2001: 428)'nin belirttiği gibi, Türkiye artık İsrail ile ilişkilerini diğer Orta Doğu ülkeleriyle ilişkilerini tehlikeye atmadan geliştirebileceğini düşünmekteydi.

Türkiye'nin yaşadığı güvenlik kaygıları Türkiye'yi bölge politikasında değişikliğe sevk eden bir başka etken olmuştur. Özellikle Kürt milliyetçiliğine dayalı terör ve radikal İslami hareketlerin büyük ölçüde Orta Doğu ülkeleri tarafından desteklendiği saptanmış ve Türkiye bölge ülkeleri ile ilişkilerini bu çerçevede düzenlemeye başlamıştır. Kısaca şunu belirtmek gerekir ki, Orta Doğu bölgesi 1990'lı yıllardan itibaren Türkiye'nin "birinci dış güvenlik meselesi" olarak ilan edilmiştir (Altunışık, 1999'dan aktaran: Yılmaz, 2001: 57). Bu durum benzer şekilde bölgeden tehdit algılayan İsrail için Türkiye ile yakınlaşma fırsatı doğurmuştur. Türkiye artan güvenlik kaygıları sonrasında sahip olduğu askeri teçhizatı modernize etme ihtiyacı duymuştur. Bu dönemde özellikle ABD ve Avrupa ülkeleri Türkiye'deki insan hakları ihlalleri ve Türkiye'nin Yunanistan ile sorun yaşamasından dolayı ihtiyaç duyduğu askeri malzemeleri Türkiye'ye satmakta isteksiz davranmışlardır. Bu durum Türkiye'yi İsrail'e yöneltmiştir. İsrail'in aynı kalitedeki silah ve teknolojiyi sorun çıkarmadan Türkiye'ye satması iki ülkeyi daha da yakınlaştırmıştır.

Türkiye'de Refah Partisi'nin yükselişine paralel olarak, Orta Doğu'daki İslam ülkeleriyle daha sıkı ekonomik ve siyasi ilişkiler kurulması fikri gündeme getirilmiştir. Bu noktada, İslamcı yükselişin karşısındaki gruplar, bölgede Türkiye'yle benzeşen siyasi ve ekonomik yapıya sahip tek ülke olan İsrail'le ilişkilerin geliştirilmesinin, dış politikada yeni bir maceraya girilmesini önleyeceği görüşünü savunmaya başlamışlardır (Erhan ve Kürkcüoğlu, 2009b: 569). Türkiye Cumhuriyeti kuruluşundan itibaren Batılılaşma ve çağdaşlaşma hedefinde olmuştur. Bu çerçevede Batı ülkeleriyle ilişkilerini geliştirmeye özen gösteren Türkiye için Orta Doğu'da Batı tarzı yönetimi ve ekonomik modeli

benimseyen İsrail ile ilişkiler önem kazanmıştır. Ayrıca daha önce karşılaştığı uluslararası problemlerde Araplardan beklediği desteği alamayan Türkiye, resmi ve gayri resmi durumlarda Türkiye'ye destek veren İsrail ile yakınlaşmış ve ilişkiler hız kazanmıştır.

Soğuk Savaş'ın bitmesiyle birlikte ABD'nin kurmaya çalıştığı yeni dünya düzeni için özellikle Orta Doğu'da müttefiklere ihtiyacı vardı. Türkiye ve İsrail ABD'nin bölgede güvenebileceği müttefikleri olarak yakın ilişkiler kurmaya başlamışlardır. Ayrıca ABD'de etkin olan Yahudi lobisi Türkiye'nin İsrail ile yakınlaşmasındaki diğer bir faktör olmuştur. Erhan ve Kürkçüoğlu (2009b: 568)'nin belirttiği gibi Türkiye, Amerikan Kongresi üzerinde son derece etkili olan Ermeni ve Rum lobilerine karşı Yahudi lobisinin desteğini istiyordu. Türkiye, Avrupa ile ilişkilerinin yeniden rayına oturması için de Yahudi lobilerinin desteğine ihtiyaç duymaktaydı.

İsrail'i tanıyan ilk Müslüman devlet olan Türkiye, İsrail için her zaman önemli olmuştur. Bölgede Arap devletleri tarafından tanınmayan İsrail yalnızlığını ancak Türkiye ile giderebilmiştir. Sovyetlerin dağılması ile birlikte Kafkasya ve Orta Asya'da ortaya çıkan yeni Türki Cumhuriyetler İsrail'in de dikkatini çekmiştir. İsrail bu yeni devletlerle ilişki kurmak için Türkiye'nin etki alanından faydalanmak istemiştir. Ayrıca İsrail çeşitli İslam ülkeleriyle Türkiye sayesinde ilişki kurmuştur. Bengio (2009: 144)'nin aktardığına göre İsraili bir yetkili Türkiye'nin İsrail'in, o güne dek Kudüs'ün herhangi bir diplomatik ilişki kurmadığı Bangladeş'le ilişki kurmasına yardımcı olmak amacıyla nüfuzunu kullandığını söylemiştir.

1990'lı yılların ilk yarısına gelindiğinde, Türkiye'deki siyasi partiler, Filistinliler ve İsrail'e ilişkin giderek daha tarafsız bir politikaya doğru kaymışlardır. Ülkenin önde gelen iki sosyal demokrat partisi zamanla İsrail karşıtı politikalarından sıyrılmışlardır, hatta o dönemde aşırı milliyetçi MHP'nin lideri Alparslan Türkeş 1993 yılında, partisinin İsrail'le ilişkilerin iyileştirilmesini desteklediğini beyan etmiştir. Bu, Türk kamuoyunda, Arap-İsrail barış görüşmeleri sonucunda genel imajı olumlu yönde değişen İsrail'e yönelik bir tutum değişikliğini göstermiştir (Bengio, 2009: 128).

Yukarıda bahsedilen tüm bu koşullardan sonra iki ülkenin yakınlaşması kaçınılmaz olmuştur. Karşılıklı üst düzey ziyaretlerin başlamasıyla ilişkilerde büyük bir canlanma görülmüştür.

Bu başlangıç aşamasında, ikili ilişkilerdeki gelişme kendisini en fazla ticaret üzerinde hissettirdi. Ticaret hacmi 1992–1994 arasında % 62 arttı. Ekonomik ilişkilerin geliştirilmesine yönelik olarak yasal bir çerçeve hazırlamak için, iki ülke, çifte vergilendirme, yatırım teşvikleri ve serbest ticaret anlaşması konusunda müzakerelere başladı. Türkiye’yi ziyaret eden İsraili turist sayısındaki çarpıcı artış da – yılda 300.000 – normalleşmenin bir başka önemli göstergesiydi (Altunışık, 2002: 82). Haziran 1992’de İsrail Devlet Başkanı Chaim Herzog’un, “ İspanya’dan Türkiye’ye Yahudi Göçünün 500. Yıldönümü” törenlerine katılmak üzere İstanbul’a yaptığı özel ziyaret yüksek düzey temaslarla resmi bir nitelik kazanmış; Haziran 1992’de Turizm Bakanı Abdülkadir Ateş İsrail’de Turizm İşbirliği Anlaşması imzalamıştır. Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin’in önce Haziran 1993 için planlanan ancak iki kez ertelendikten sonra Kasım 1993’de gerçekleştirilen ziyareti sırasında ise, ikili ilişkilerin ilkelerini ortaya koyan bir çerçeve anlaşmasının yanı sıra bir de Kültür Anlaşması imzalanmıştır. Haziran 1994’de ise İsrail Ekonomi ve Planlama Bakanı Shimon Shitrit Türkiye’de yatırım olanakları araştıran 70 kişilik işadamları delegasyonu eşliğinde Türkiye’ye gelmiştir. Bu ziyaretle birlikte Türkiye ve İsrail Orta Asya’da ortak yatırım ve işbirliği olanakları yaratmak üzere girişimlere başlamışlardır (Gruen, 1994’den aktaran: Özcan, 1999: 547).

Kasım 1994’de Başbakan Tansu Çiller’in İsrail’e yaptığı gezi ise, ilk kez bir başbakanın İsrail’i ziyaret etmesinin yanı sıra, iki ülkenin terörizmin önlenmesi konusunda bir işbirliği anlaşması imzalaması nedeniyle ikili ilişkilerin bir başka dönüm noktasına işaret etmiştir (Tavlaş, 1994’den aktaran: Özcan, 2004: 341). Bu ziyaretle Başbakan Çiller, iki ülke ilişkilerini stratejik ortaklık olarak açıklamıştır (Taştekin, 2005: 145). Üst düzey ziyaretler Cumhurbaşkanı Demirel’in Mart 1996’da İsrail’e yaptığı ve Haziran 1996’da Devlet Başkanı Weizman tarafından iade edilen ziyaretlerle en üst düzeye ulaşmıştır (Özcan, 2005: 341). Türkiye’de 1996 yılında yaşanan önemli bir iç siyasi gelişme Refah Partisinin iktidara gelmesidir. Refah-Yol koalisyonunun kurulmasının ardından Türk-İsrail ilişkilerinin olumsuz etkileneceği kanısı hakim olmuştur. Çünkü Necmettin Erbakan ve partisi bu dönemde Türkiye’nin İsrail ile ilişkilerini en sert şekilde eleştiren partiydi. RP yöneticileri iktidara geldiklerinde 1996 yılında imzalanan askeri işbirliği anlaşmasını yırtacaklarını iddia ediyorlardı. Fakat tüm bu çekincelere rağmen RP döneminde beklenenin aksine ilişkiler gerilememiştir. İsrail Başbakanı Netanyahu bir Türk gazeteciye verdiği röportajda “Erbakan’ın başbakanlığına ilişkin başlangıçta sahip olduğu endişelerin yersiz olduğunu büyük bir memnuniyetle gördüklerini belirterek, bu dönemde

İsrail ile Türkiye arasındaki ilişkilerin daha da geliştiğini kaydetti.” (Yazaroğlu, 1997). RP'nin iktidara gelişi Türkiye ile İsrail arasındaki ilişkilerin seyrini etkilememiştir. Çünkü ordu, Türkiye'nin İsrail ile ilişkilerini İslamcılara güçlerinin gerçekte sınırlı olduğunu hatırlatmak için kullanmış ve ilişkilerde itici güç konumuna gelmiştir. Altunışık (2002: 93)'ın aktardığına göre Orgeneral Çevik Bir, ordunun İsrail'le ilişkileri bir devlet politikası olarak gördüğünü açıklamış ve “Hükümetler şapka gibidir; gelirler ve giderler. Kalıcı olan Devlet”tir demiştir. Nitekim Serbest Ticaret Anlaşması ve Savunma ve Sanayi İşbirliği Anlaşması Refah-Yol hükümeti döneminde imzalanmıştır.

İlişkilerde canlanma daha çok iki alanda yoğunlaşmıştır: Askeri ve ekonomik işbirliği. Bu çerçevede iki ülke arasında 23 Şubat 1996'da Askeri Alanda Eğitim ve Teknik İşbirliği Çerçeve Anlaşması, 23 Aralık 1996'da da Serbest Ticaret Anlaşması imzalanmıştır (Erhan ve Kürkçüoğlu, 2009b: 571). Askeri eğitim anlaşması çerçevesinde Türk uçaklarının İsrail'e uçabilmesi ve İsrail havaalanlarından yararlanabilmesi Türk Hava Kuvvetleri'ne bölgede hareket deneyimi açısından avantaj sağlamıştır. İstihbarat alanında bilgi teatisi de, PKK ile mücadelede etkinlik kazandırmıştır (Elekdağ, 1998'den aktaran: Özcan, 2005: 347). 1996 yılı iki ülke açısından bir milat olmuştur. Türkiye ve İsrail arasında 2000 yılına kadar askeri alanda 11 ayrı anlaşma imzalandı. En Büyük anlaşma, Aralık 1996'da Ankara tarafından onaylanan ve sözleşme değeri 630 milyon dolar olan Türkiye'nin 54 fantomluk filosunun yenilenmesini içeren anlaşmadır (Bölükbaşı, 2011: 214–215). Askeri alanda işbirliğinin bir diğer boyutu, tarafların ortaklaşa düzenlediği tatbikatlar oldu. 1996 Nisan ve Ağustosunda Türk ve İsrail savaş uçakları havada ortak ikmal tatbikatları yapmışlardır. 1998 başında ise Akdeniz'de “Güvenilir Denizkızı” (Reliable Mermaid) adı verilen bir arama kurtarma tatbikatı ABD savaş gemilerinin de katılımıyla Akdeniz'in uluslararası sularında gerçekleştirildi (Erhan ve Kürkçüoğlu, 2009b: 572). Ürdün'ün de gözlemci olarak katıldığı bu arama-kurtarma amaçlı tatbikat ikili ilişkilerde bir dönüm noktası olarak görülmüştür (Özcan, 2005: 347). Türk ve İsrail deniz kuvvetleri arasındaki küçük çaplı tatbikatlar 1999 boyunca Ege ve Marmara'da devam etmiştir. 1999 Ağustosundaki Marmara depreminden sonra bunlara ara verilmişse de 2001 yılı için yeni tatbikatlar planlanmıştır (Erhan ve Kürkçüoğlu, 2009b: 572). Bu tatbikatlara Arap ülkeleri ve İran tepki göstermiş ve bu girişimler kışkırtıcı olarak nitelenmiştir.

Güvenlik alanındaki ilişkilere yapılan vurguya rağmen, Türkiye-İsrail ilişkileri 1990'larda, özellikle ekonomik olmak üzere birçok alanda gelişme gösterdi. Ticaret hızla

gelişerek 1990–1998 arasında yaklaşık %600 arttı. 1990’ların başlarında ve ortalarında Türkiye’yi ziyaret eden İsraili turistlerin sayısında artış yaşanmaya başladı (Altunışık, 2002: 91). İkili ticaret, 1987’de toplam 54 milyon Amerikan doları iken, rakamlar 1991 yılında 100 milyon dolara ve 1999’da da 891 milyon dolara çıkmıştır. Yükseliş trendi 2000’de de devam etmiş ve ticaret 1 milyar dolara ulaşmıştır (İnbar, 2001’den aktaran: Bölükbaşı, 2011: 218). Ekonomik alanda ilişkiler sadece ticaretle sınırlı kalmamış, iki ülke firmaları birbirlerinin topraklarında yatırımlara yönelmişlerdir.

İki ülke ilişkilerinde olumlu bir hava hakim olsa da dönem dönem soğukluklar yaşanmıştır. 1997 yılında Netenyahu Hükümeti’nin Doğu Kudüs’te yeni yerleşim birimleri kurma girişimleri yüzünden Orta Doğu barış süreci kesintiye uğramış bu durum ilişkilerde soğukluk yaratmıştır. Ayrıca 1998 yılında Türkiye Öcalan yüzünden Suriye ile kriz yaşarken İsrail, Suriye sınırındaki birliklerini azaltmış, ardından da Türkiye İsrail ile ortak yapılması planlanan “Güvenilir Denizkızı” tatbikatını iptal etmiştir. Yine bu durum ilişkilerde geçici bir soğukluk yaratsa da 1999 yılında yaşanan Marmara depremi iki ülkenin bu geçici soğukluğu atlatmasında etkili olmuştur. Ağustos 1999 yaşanan depremden sonra İsrail 270 kişilik bir kurtarma ekibiyle Türkiye’nin yardımına koşmuş, ayrıca önemli miktarda insani yardım yaparak Türkiye’nin yanında yer almıştır. İsrail deprem sonrası Adapazarı yakınlarında depremzedeler için 312 konutluk prefabrik bir köy inşa etmiş ve bu köyün açılışını bizzat İsrail Başbakanı Ehud Barak yapmıştır. Bu yardımlar Türk kamuoyunun İsrail’e bakış açısını olumlu yönde etkilemiştir. M. Ercan Yılmaz (2010: 57)’in aktardığına göre, Başbakan Ecevit 1999 Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatını (AGİT) zirvesi için İstanbul’a gelen Başbakan Barak’a: “Olağanüstü bir insanlık dersi veriyorsunuz. Türk halkı bu yaptıklarınızı hiçbir zaman unutmayacaktır” sözleriyle teşekkür etmiştir.

1990’larla birlikte Ankara’nın dış politikasında ekonomi faktörünün öncelikli konumunu güvenlik kaygılarına bırakması, Türkiye’yi bölgesel güvenlik algılamalarını etkin olduğu politikalara yönlendirmiş bu durum, elbette ki Türkiye’nin Filistinlilere desteğini çektiği anlamına gelmemiştir. Fakat İsrail ile geliştirdiği stratejik ilişkiler, Türkiye’nin Filistin meselesine yaklaşımında taraflarla ilişkilerini daha dengeli ele almasına ve İsrail’in bakış açısına geçmişe göre daha fazla değer vermesine sebep olmuştur (Ertosun, 2013: 72). Türkiye bu dönemde barış çabalarına destek verirken, güvenlik kaygıları dolayısıyla İsrail ile yakınlaşmıştır. İlişkilerin zarar göreceği kaygısı Türkiye’nin

Tel-Aviv'in Filistinlilere yönelik politikalarına tepki vermesine engel olmuştur. Ayrıca iki ülkenin geliştirdiği yakın askeri ilişkiler bölge devletlerinin tepkisine sebep olurken bu yakınlaşmayı tehdit olarak algılayan ülkeleri birbirine yakınlaştırmıştır. 1980'lerde Araplarla yakınlaşarak İsrail'i kaygılandıran Türkiye, 1990'lı yıllarda bu defa İsrail ile yakınlaşarak Arap ülkelerini kaygılandırmıştır.

2000'li yıllarla birlikte açıkça dile getirilmese de ilişkilerde bir durgunluk sürecine girilmiştir. Bu durumun başlıca sebepleri ise; Türkiye'nin Suriye ile ilişkilerini düzeltmesi, savunma sanayisi ile ilgili ihaleleri ABD'ye vermesi ve El-Aksa İntifadası olarak sıralanabilir. Suriye ile Adana Mutabakatı'nın imzalanmasıyla başlayan süreç ve sonrasında Abdullah Öcalan'ın Suriye'den çıkarılması iki ülkeyi yakınlaştırmıştır ve Türkiye denge politikasına dönmüştür. Bu durum İsrail'i memnun etmemiştir. Bölükbaşı (2011: 219)'na göre ilişkilerdeki durgunluğun bir diğer sebebi, Türkiye'nin 2000 yılında yapılan saldırı helikopteri ihalesini, İsrail-Rus konsorsiyumu yerine bir ABD firmasına vermesidir. Bu durum Tel-Aviv'i üzerken, Yahudi lobisi ABD Kongresinde Ermeni soykırımı iddiaları gündeme alındığında son ana kadar hareketsiz kalarak tepkisini göstermiştir. İlişkilerde etkili olan bir diğer faktör ise El-Aksa İntifadası ya da İkinci İntifada olarak bilinen hareketin başlaması olmuştur. Orta Doğu barış süreci çerçevesinde Camp David zirvesinin başarısızlıkla sonuçlanmasının ardından, 28 Eylül 2000'de Ariel Şaron'un Müslümanlar için kutsal yerlerden biri olan Mescid-i Aksa'ya yaklaşık 1000 askerle birlikte kışkırtıcı bir ziyaret yapması üzerine başlayan olaylar tüm işgal altındaki topraklara yayılmış ve 800'ün üzerinde Filistinli, İsrail askerleri tarafından öldürülmüştür. M. Ercan Yılmaz (2010: 57-58)'a göre, bu olaylar Türkiye-İsrail ilişkilerinde diplomatik düzeyde bazı sıkıntılar ortaya koymuştur. Örneğin 20 Ekim 2000 tarihinde BM Genel Kurulu'nda İsrail'in Filistinlilere karşı "ölçsüz şiddet" kullanmakla suçlandığı bir tasarı oylanırken Türkiye olumlu oy kullanmıştır. Yine Filistin'deki çatışmaların artması üzerine BM tarafından oluşturulan ve aralarında eski Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'in de bulunduğu araştırma komisyonu (Mitchell Komisyonu) olaylarda İsrail tarafının sorumluluğunu saptamıştır. Türkiye olayların yatışması için arabuluculuk yapabileceğini belirtmiş fakat İsrail, Mitchell raporunun uygulamasını ertelemiş ve kan dökmeyi sürdürmüştür. Cumhurbaşkanı Sezer İstanbul'da düzenlenen İslam Konferansı Ekonomik İşbirliği Daimi Konseyi (İSEDAK) toplantısında yaptığı konuşmada, işgal altında yaşanan olaylar sebebiyle İsrail'i sert bir dille eleştirmesiyle, Türkiye-İsrail ilişkileri bir kez daha sarsılmıştır (Erhan ve Kürkçüoğlu, 2009b: 578). Başbakan Ecevit 2001'de Türkiye'ye

yaptığı ziyareti sırasında Şaron’u “Eğer barış ümidi kaybedilirse ilişkilerimiz kötü etkilenebilir” diyerek uyarmıştır. Nisan 2002’de İsrail’in işgal altındaki topraklarda artan operasyonları sonrası Türkiye’de pek çok şehirde İsrail karşıtı büyük gösteriler düzenlenmiştir (Tür, 2009a: 24). En büyük tepki başbakan Bülent Ecevit’ten gelmiştir. Partisinin meclis grup toplantısında, “Filistin halkına karşı dünyanın gözü önünde soykırım uygulanmaktadır.” demesiyle ilişkilerdeki gerginlik zirveye tırmanmıştır. İsrail ve ABD’deki Yahudi kuruluşlarından ise bu açıklamaya gelen büyük tepki yüzünden Ecevit geri adım atmış ve “soykırım” sözünün neden olduğu yanlış anlamalardan üzüntü duyduğunu ifade etmiştir (Bölükbaşı, 2011: 221).

İlişkilerdeki gerginliğe rağmen ekonomik ve askeri alandaki ilişkiler neredeyse etkilenmeden devam etmiştir. İki ülke arasında ticaret hacmi 2001 sonu itibariyle 1,3 milyar dolara yükselmiştir. Hatta 170 Türk M-60 tankının modernizasyon projesi, Ecevit’in sözlerinden 2 gün önce, 30 Mart 2002’de bir İsrail firmasına verilmiştir. Bu dönemde siyasi kulvarda gerginlikler yaşansa da ekonomik ve askeri alanda ilişkiler hızla devam etmiştir. İsrail’in o dönemdeki Ankara Büyükelçisi’nin de belirttiği gibi “siyaset siyasettir, ekonomi ise ekonomi” (Tür, 2009a: 24).

Yaşanan bu gelişmeler Türkiye’nin İsrail’le olan ilişkilerinde 1990’lar boyunca yaşanan yoğunluğun azaldığını, ilişkilerin normalleştiğini ve yakın stratejik işbirliğinden dengeli ilişkiye geçildiğini göstermiştir.

İKİNCİ BÖLÜM

2. ADALET VE KALKINMA PARTİSİ (AKP) DÖNEMİ TÜRKİYE-İSRAİL İLİŞKİLERİ

2.1. AKP'nin İktidara Gelişi ve İlk Dönem İlişkileri

Türkiye'de 3 Kasım 2002 seçimlerinde, AKP'nin büyük bir oy farkıyla iktidara gelmesi ve partinin Türkiye'de siyasal İslam eğilimli bir geçmişten/gelenekten gelmesi hem Türkiye'deki siyasal aktörleri ve entelektüel kesimleri hem de Türkiye'yi takip eden dış dünyayı ciddi bir merakla sevk etmişti. Yeni iktidarın geçmişteki fikri eğilimleri göz önüne alındığında, İsrail ile ilişkileri gözden geçirebileceği yorumları yapılmıştır (Taştekin, 2005: 157). Kasım 2002 seçimleri ile tek başına iktidara gelen AKP, bu tarihten günümüze kadar aralıksız olarak üç genel seçimden de en yüksek oranda oy alarak, toplamda dört kez tek parti hükümeti kurmayı başarmıştır. Bu süre zarfında AKP Hükümetleri, Türk dış politikasında kapsamlı bir dönüşüm çabası içerisinde olmuş ve söz konusu dönüşüm kapsamında bilhassa Orta Doğu coğrafyasına yönelik yoğun bir diplomasi angajmanına girmiştir. Kaçınılmaz olarak, Türkiye-İsrail ilişkileri de bahse konu dönüşüm çabasından ziyadesiyle etkilenmiştir (Yıldırım, 2012: 4-57).

Dış politika çözümlerinde sıklıkla antisemitik söylemlere başvuran ve dünyadaki her türlü olumsuzluğu Yahudilik, Siyonizm ve İsrail'e bağlayan Milli Görüş geleneği içerisinde gelen kurucu aktörleri dolayısıyla, AKP'nin İsrail'e yönelik nasıl bir tutum sergileyeceği henüz partinin kurulma aşamasından itibaren merak konusu olmuştur (Özcan, 2005: 111). Çoğunluğu Milli Görüş geçmişine sahip politikacılardan oluşan AKP'nin Kasım 2002'de tek başına iktidara gelmesi, ikili ilişkilerin geleceğinin sorgulanmasına yol açmıştır. Ancak AKP yetkilileri, bu konuda Milli Görüşçülerden ayrılarak, İsrail'e karşı özel bir husumet beslemediklerini ve ilişkileri geliştirmeyi arzuladıklarını belirtmişlerdir. Böylece ideolojik tavır almayacaklarının sinyalini vermişlerdir (Yeşilyurt, 2013: 440). Partinin kurulma aşamasında AKP yöneticileri, Milli görüş çizgisinden uzaklaştıklarını ve özgün politika izleyeceklerini her fırsatta vurgulama

ihtiyacı hissetmişlerdir. Bilhassa İsrail’le ilişkiler konusunda Milli Görüş geleneği ile ayrıştıklarını göstermek üzere, hem kamuoyunda hem de uluslararası platformda yoğun bir ikna çabasına girişmişlerdir (Yıldırım, 2012: 4–58–59). Recep Tayyip Erdoğan Milli Görüş yıllarında İsrail’i tanımadığını ve Türkiye’nin İsrail’i tanımış olmasını bir gaflet olarak değerlendirirken, 2002 yılında AKP Genel Başkanı sıfatıyla ABD’ye yapmış olduğu seyahatte AKP’nin İsrail ile ilişkilere önem verdiğini belirtmiştir. Bu iki demeç arasındaki keskin ayırım AKP’nin Milli Görüş çizgisinden ne ölçüde sapma eğiliminde olduğunu göstermesi bakımından önemlidir. AKP kurucu üyelerinden ve baş sözcülerinden biri olan Murat Mercan, 2002 Kasım seçimi zaferinden sonra AKP hükümetinin Türkiye’nin İsrail ile yakın ilişkilerini neden koruması gerektiğini şöyle açıklamıştır: “Türk dış politikası siyasi partilere bağımlı değildir, Türk ulusal çıkarlarına bağlıdır. İki ülke arasındaki ilişkiler karşılıklı olarak yararlı oldukça ilişkilerin seyrini değiştirmek için hiçbir sebep yoktur.” (Gruen, 2004’den aktaran: Tolga Turan, 2008: 115–116).

Genel bir değerlendirme ile AKP’nin kuruluş serüveninde İsrail’le ilişkiler meşruiyet alanı olarak görülmüştür. İslamcı bir gizli gündemlerinin olmadığını ve laikliğe olan bağlılıklarını göstermek isteyen AKP yöneticileri İsrail’le olumlu ilişkiler geliştirme yoluna gitmişlerdir. Bu kapsamda özellikle antisemitizm karşıtı açıklamalar yaparak, uluslararası platformda partinin İslamcı geçmişinin doğurmuş olduğu kaygılar giderilmeye çalışılmıştır (Yıldırım, 2012: 4–60).

İlk AKP Hükümeti 19 Kasım 2002’de Abdullah Gül Başbakanlığında 58. Hükümet olarak kurulmuştur. Abdullah Gül tarafından okunan hükümet programında Orta Doğu ve İsrail’e ayrı bir başlık açılmış ve şu ifadelerle yer verilmiştir (Gül Hükümeti Programı, 2002, <http://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/HP58.htm>);

Orta Doğu’da akan kan, tüm dünya kamuoyunu olduğu gibi, bu bölge ile yakın kültürel ve tarihi ilişkileri olan Türk halkını da üzmemek ve endişeye sevk etmemektedir. Hükümetimiz, din ve ırk ayrımı yapmaksızın, kime ait olursa olsun dökülen kanın ve gözyaşının acilen durdurulmasını sağlayacak tek yolun, kalıcı bir barıştan geçtiğine inanmaktadır. Türkiye, Filistin’de Birleşmiş Milletler kararları doğrultusunda ve Filistin halkının süregelen acılarını dindirecek şekilde barışın tesisine yönelik çabaları desteklemeye devam edecektir. Türkiye Filistin ve İsrail taraflarıyla iyi ilişkilerini sürdürerek barışın tesisine yönelik çabalara katkıda bulunma imkanına sahip olacaktır.

Hükümet programında doğrudan İsrail’le ilişkiler konusuna yer verilmiş olması, İsrail’le ilişkilerin AKP Hükümeti’nin dış politika öncelikleri arasında olduğunu göstermesi bakımından ilgi çekicidir (Yıldırım, 2012: 4–61).

İlk AKP Hükümetleri İsrail ile ilişkilerinde gerginlikten kaçınmış, İsrail'e karşı özenli bir söylem kullanmıştır. AKP'li liderler ABD'ye yaptıkları gezilerde Yahudi kuruluşlarını ziyaret etmişler, bu kuruluşlarda yaptıkları konuşmalarda İsrail ile ilişkileri geliştireceklerine ilişkin güvenceler vermişlerdir. AKP döneminde yalnız Ahmet Üzümcü, Feridun Sinirlioğlu, Namık Tan ve Oğuz Çelikkol gibi seçkin diplomatların İsrail'e büyükelçi olarak atanmaları ve bu diplomatların daha sonra Dışişleri Bakanlığı Müsteşarlığı, Dışişleri Bakanlığı Sözcülüğü, Washington Büyükelçiliği gibi kilit önemde görevlere getirilmelerine bakarak Türkiye'nin bu dönemde de İsrail ile ilişkilerini ne kadar önemseydiğini göstermiştir. AKP Hükümetleri İsrail ile ilişkilerini Orta Doğu'da izlediği bölgeye açılım ve etkinlik kazanma politikaları için yararlı bir araç olarak görmüş ve kullanmaya çalışmıştır (Gencer Özcan, 2010: 41).

AKP döneminin ilk Türkiye-İsrail gerginliği 2003'te Irak'ın işgali sürecinde yaşanmıştır. İsrail'de Kuzey Irak'tan göç etmiş 50.000 civarında bir Kürt Yahudi cemaati bulunmaktadır. İsrail Orta Doğu genelindeki Arap olmayan unsurlarla işbirliği geliştirme siyasetini, bu cemaatin sağladığı kültürel yakınlıkla Kuzey Irak'a taşıyabilmiştir. Tel-Aviv'in bölge ile geçmişten bu yana Barzani ailesi aracılığıyla devam ettirdiği irtibatın Kuzey Irak üzerindeki siyasi etkisi Türkiye'yi rahatsız etmiştir. Ankara, Irak'ın toprak bütünlüğü yönünde irade gösterirken, İsrail'in bölgedeki Kürt Yönetimi'ne olan desteği Kuzey Irak'ın devletleşme sürecini hızlandırmıştır (Kaya, 2010: 104). Dönemin Dışişleri Bakanı Abdullah Gül, İsrail'in Kuzey Irak'tan toprak aldığını söyleyerek İsrail'in bölgedeki faaliyetlerinden duyduğu rahatsızlığı dile getirmiştir. Bunun karşısında İsrail, "Biz Türkiye'yi üzmeziz." diyerek ilişkileri yumuşak bir zemine taşımak istemiştir (Bölükbaşı, 2012: 228). ABD'nin Irak'a yönelik olarak 2003 Mart ayında başlattığı savaş, kurulduğu andan itibaren Arap komşularını zayıflatmak isteyen İsrail'in stratejilerine oldukça uygun düşmüştür. İsrail, 1948'de bir devlet olarak ortaya çıktığı andan itibaren Orta Doğu'daki düşmanlarına karşı yıkma ve istikrarsız hale getirme politikası izlemiştir. Nitekim kendisine muhalif ya da düşman gördüğü bölge ülkelerindeki özellikle de Sudan, Irak, Mısır, Lübnan gibi Arap devletlerindeki ayrılıkçı, etnik hareketleri bu politikasının bir sonucu olarak desteklemiştir. Çünkü İsrail açısından değerlendirildiğinde, bölünmüş bir Arap dünyası, bölgede en ideal olan düzendir. Doğal olarak Irak Savaşı'nın İsrail'in çıkarlarına hizmet etmiş ya da etmekte olduğunu düşünmek kesinlikle yanlış olmayacaktır. Nitekim ilk andan itibaren Irak'ın kuzeyinde İsrail istihbarat servisi ve ajanları yoğun faaliyet göstermeye başlamışlardır. Doğal olarak İsrail ile Iraklı Kürtler arasındaki ilişkiler,

Türkiye, Suriye ve İran'da endişelerin artmasına ve özellikle de her birinde güvenlik bunalımına neden olmuştur (Türel Yılmaz, 2010: 19–20). Türkiye'nin politikaları ise tam tersi olup, özelde Irak'ın toprak bütünlüğünün korunması, genelde ise bütün Orta Doğu bölgesinde istikrar ve barışın tesis edilmesidir. Bu çerçevede iki ülkenin bölge politikaları örtüşmediği gibi aksine tam ters yönde gelişme kaydetmiştir (Üren, 2011: 12). İki ülke Kuzey Irak konusunda farklı politikalar takip ederken ve Türkiye İsrail'in bölgedeki faaliyetlerinden rahatsızlığını dile getirirken Seymour Hersh'in *The Newyorker'da* yayımlanan makalesiyle* birlikte İsrail'in bölgedeki varlığı tekrar gündeme gelmiş ve Türkiye'nin rahatsızlığı artmıştır. Hersh'e göre, ABD'nin Irak'ta kısa zamanda başarılı olamayacağını gören ve ülkede İran yanlısı Şii grupların güçlenmesini kendisine tehdit olarak algılayan İsrail, Şii güçleri bağımsız bir Kürt devletiyle dengelemeye çalışmış ve bu amaçla da Mossad ajanlarını ülkenin kuzeyine, peşmergeleri eğitmeleri için göndermiştir. Bu analize göre ayrıca İsrail Hükümeti Irak'ın kuzeyindeki İsrail varlığını, İran hakkında bilgi toplamak için de son derece önemli görmekteydi. Her ne kadar bu söylentiler İsraili yetkililer tarafından reddedilse de ilişkilerde önemli bir gerilime neden olmuştur (Tür, 2009a: 25).

AKP iktidarının ilk aylarında İsrail'e bakan düzeyinde pek çok ziyaret gerçekleştirilmiş, İsrail'den Türkiye'ye de Devlet Başkanı Moşe Katsav, Dışişleri Bakanı Silvan Şalom başta olmak üzere üst düzey ziyaretler yapılmıştır. Temmuz 2003'te oluşturulan Türkiye İsrail Parlamentolar arası Dostluk Grubuna 183'ü AKP'li olmak üzere 289 parlamenter üye olmuş, grup başkanlığına AKP milletvekili Suat Kılıç seçilmiştir (Özcan, 2005: 115).

AKP döneminde Türkiye-İsrail ilişkilerini etkileyen önemli bir gelişme İstanbul'da bulunan Neve Şalom ve Beth İsrail Sinagogları'na 16 Kasım 2003'te terör saldırısı düzenlenmesi olmuştur. Saldırıların ardından Türkiye'ye gelen dönemin İsrail Dışişleri Bakanı Silvan Shalom'la ortak basın toplantısı düzenleyen Dışişleri Bakanı Abdullah Gül saldırının bir Ramazan gününde iki mabede yönelik olduğunu hatırlatmış ve saldırıyı, bütün Türkiye'ye karşı yapılmış bir saldırı olarak tanımlamıştır (Yıldırım, 2012: 4–62). Saldırıları izleyen Aralık ayında İsrail İç Güvenlik Bakanı Tzaçi Hanegbi Ankara'ya

* Ayrıntılı bilgi için Seymour Hersh, Annals of National Security Plan B, The Newyorker, 28 June 2008, http://www.newyorker.com/archive/2004/06/28/040628fa_fact.

gelerek “uluslararası organize suçlar, kadın ticareti, yasadışı göç, uyuşturucuyla mücadele” konularında işbirliği yapılmasını öngören bir anlaşma imzalamıştır (Özcan, 2005: 115).

Başbakan Tayyip Erdoğan ABD’ye yapmış olduğu 8 günlük gezisinin ilk gününde HSBC bankasının New York merkezinde Musevi lobisinin önde gelen kuruluşlarından Amerikan Musevi Kongresi'nden “Cesaret Ödülü” almıştır. Musevi lobisinde Türkiye ve İsrail arasındaki dostluğun zayıfladığı yolundaki endişeleri gidermeye çalışan Başbakan, “Türkiye ve İsrail arasında her zaman var olan dostluk, karşılıklı anlayış ve güven temelindeki ilişkilerin kazandığı ivmenin altını memnuniyetle çizmek isterim” diyerek İsrail’le ikili ilişkileri daha da geliştirmek istediklerini belirtmiştir. (Aydıntaşbaş, 2004). Bu ziyarette Erdoğan’ın, Yahudi soykırımının insanlık suçu, antisemitizmin de akıl hastalığı olduğunu belirtmesi, Yahudi lobisi tarafından memnuniyetle karşılanmıştır (Yeşilyurt, 2013: 446).

2.1.1. “Devlet Terörü” Vurgusu ve İlişkilerde Gerginlik

İsrail’de 28 Ocak 2003’te yapılan genel seçimlerin ardından Ariel Şaron’un liderliğindeki Likud Partisi birincilikle çıkmıştır. Doksanlı yıllarda Türkiye-İsrail ilişkilerindeki olumlu seyre darbe vuran El-Aksa İntifada’sının patlak vermesinde tetikleyici rol üstlenen Şaron’un seçim zaferi, Orta Doğu’da şiddeti tırmandıracağı gerekçesiyle kaygı uyandırıcı bir gelişme olarak takip edilmiştir (Yıldırım, 2010: 4–61). Neticede Mart-Mayıs 2004 ayları arasında İsrail tarafından işgal altındaki topraklarda yapılan operasyonlarda sivillerin hedef alınması ve seçilmiş hedeflere karşı yapılan suikastlar ilişkilerde kısa süreli bir bunalımın yaşanmasına neden olmuştur (Özcan, 2005: 99).

Hamas lideri Şeyh Ahmet Yasin’in 22 Mart 2004’te İsrail saldırısı sonucu hayatını kaybetmesi Türkiye’nin tepki göstermesine sebep olmuştur. Başbakan Tayyip Erdoğan, Hamas lideri Şeyh Yasin’in İsrail tarafından öldürülmesini, “barış sürecine atılmış bir bomba” olarak değerlendirirken, İsrail devletini terör icra etmekle suçlamıştır. Daha önce Filistinli örgütler teröre başvurduklarında kınayan Erdoğan, bu kez İsrail devletine yönelik sert eleştiriler yöneltmiştir. Şeyh Yasin’in öldürülmesinin barışla ilgili geleceğe yönelik umutları yok ettiğini, intikam hissini körüklediğini belirten Erdoğan, şöyle konuşmuştur (Erdoğan: İsrail Terör İcra ediyor, <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=110740>):

Vücudunun 3'te 2'si olmayan bir insanı hedef alan bu bombalar, barışa kesinlikle gölge düşürmüş, barışla ilgili geleceğe yönelik umutları da yok etmiştir. Tam manasıyla şimdi intikam hissi körüklenmiştir, kin, nefret burada egemen hale gelmiştir. Terörist eylem bir başkasına yapıldığı zaman buna 'Oh iyi oldu' tarzıyla yaklaşmak, doğru değil. Bu şiddet sarmalının bedelini ödeyen ülkelerden biriyiz. İki taraf da terör icra ediyor. Bunun karşılıklı olarak susturulması lazım.

Dışişleri Bakanlığı da yaptığı açıklamayla “saldırının şiddetle kınandığını” belirterek, “bu nitelikteki eylemlerin, amaçlanan huzur ve sükuna hizmet etmeyeceğine, tam tersine bölgedeki çatışma ortamını daha da içinden çıkılmaz hale getireceğine” inanıldığını vurgulamıştır (Hamas'ın Dinî Lideri Şeyh Ahmed Yasin'in Öldürülmesi Hk., 2004, http://www.mfa.gov.tr/no_49---22-mart-2004__hamas_in-din_-lideri-seyh-ahmed-yasin_in-oldurulmesi-hk_.tr.mfa). Şeyh Yasin'in öldürülmesi üzerine Türkiye'de İsrail aleyhinde protesto gösterileri olmuş ve Şeyh Yasin için Türkiye'nin çeşitli yerlerinde gıyabi cenaze namazı kılınmıştır.

Türkiye-İsrail ilişkilerinde yaşanan bu gerilimin dozu, Şeyh Ahmet Yasin'in ölümü sonrasında Hamas liderliğini üstlenen Abdülaziz Rantisi'nin, 17 Nisan 2004'te bir başka İsrail saldırısında hayatını kaybetmesi üzerine artmıştır (Yıldırım, 2012: 4–64). Dışişleri Bakanlığı yaptığı açıklama ile saldırıyı kınamış ve saldırıyı “hukuk dışı bir suikast eylemi” olarak tanımlamıştır (Hamas Lideri Rantisi'nin Öldürülmesi Hk., 2004, http://www.mfa.gov.tr/no_62--_18-nisan_-2004__hamas-lideri-rantisi_nin-oldurulmesi-hk_.tr.mfa).

Bu açıklamalar üzerine İsrail'den “ilişkilerin geleceğinden kuşku duyulduğu” açıklamaları yapılmış, Dışişleri Bakanı Abdullah Gül tarafından İsrail'e yapılması tasarlanan ziyaretin sürekli ertelenmesinden duyulan rahatsızlık Ankara'ya çeşitli kanallardan iletilmiştir. Bu gelişmeler üzerine Arap basınında Ankara'nın İsrail'e yönelik politikasında köklü bir değişikliğe gideceğine ilişkin haberler üzerine Dışişleri Bakanlığı tarafından 17 Mayıs 2004'te yapılan açıklamada “iki ülke ilişkilerinin yapısında ve içeriğinde değişiklik” olmayacağı vurgulanmıştır (Özcan, 2005: 99).

19 Mart 2004'te Gazze'de Refah Mülteci kampında meydana gelen gösteriler sonrası İsrail tank ve helikopterlerinin göstericiler üzerine ateş açması sonucu sivillerin hayatını kaybetmesi ilişkileri tekrar gerginleştirmiştir. Bunu üzerine Ankara Tel-Aviv karşısında sert bir tavır almıştır. Başbakan Erdoğan, 20 Mayıs'ta verdiği bir demeçte İsrail'in Filistinli sivillere yönelik eylemlerini sert bir dille eleştirmiştir (Ertosun, 2013: 255):

Orta Doğu'daki bu gelişmeler, dün gerek Refah mülteci kampındaki gerek Irak'taki gelişmelerin her şeyden önce insan hakları açısından, insanlık açısından gidişin ne derece bir fecaat olduğunu ortaya koymaktadır. (...) sivil insanları, çoluk çocuk ayırt etmeden savunmasız insanları bu şekilde vurmanın hiçbir hukukla izahı yoktur... Eğer teröre karşı ortak bir mücadele platformu oluşturacak, önce adeta **devlet terörü** noktasına tırmandırılan bu adımlara karşı ben bütün sorumluluk noktasında olan başbakanları, devlet başkanlarını ortak dayanışmaya (...) ve bu konuda tavır almaya davet ediyorum.

Yine Dışişleri Bakanlığı tarafında yapılan açıklama ile Gazze Şeridi'nde İsrail'in sürdürdüğü askeri operasyonlara karşı Refah Mülteci Kampı'nda gösteri yürüyüşü yapan Filistinliler üzerine İsrail helikopterleri ve tanklarından açılan ateş sonucu aralarında çocukların da bulunduğu en az 15 kişinin ölmesi ve çok sayıda kişinin yaralanması şiddetle kınanmıştır. Ayrıca İsraili sivillere yönelik terör eylemleri gibi, Filistinli sivilleri doğrudan hedef alan askeri operasyonların ve yıkımların da hiç bir haklı gerekçesi ve hukuki dayanağı olmadığı vurgulanmıştır (Gazze Şeridi'nde Filistinli Sivilleri Hedef Alan Askeri Operasyonların Kınanması Hk., 2004, http://www.mfa.gov.tr/no_83--20-mayis-2004_-gazze-seridi_nde-filistinli-sivilleri-hedef-alan-askeri-operasyonlarin-kinanmasi-hk_.tr.mfa).

Başbakan Erdoğan İsrail'in önde gelen gazetelerinden Haaretz'e verdiği demeçte, Filistinlilerin evlerinin yıkılmasını, suikastları ve sivillerin öldürülmesini devlet terörü dışında başka bir şekilde tanımlamanın mümkün olmadığını kaydetmiştir. Soruları yanıtlayan Erdoğan, Ankara'ya gelen İsrail Enerji Bakanı Joseph Paritzky'ye "İsraili sivilleri öldüren teröristlerle, sivilleri öldüren İsrail arasında ne fark var?" sorusunu iletildiğini kaydetti. İki ülke arasındaki ortak tarihin, açık konuşmasına imkan verdiğini söyleyen Başbakan Erdoğan bir hükümetin suikast yapma kararı veremeyeceğini, hükümetlerin hukuku kenara atamayacağını vurgulamıştır (Erdoğan: Devlet Suikast Yapmaz, 2004, <http://arsiv.sabah.com.tr/2004/06/04/siy102.html>). Başbakan Erdoğan tüm bu eleştirilerde antisemitik söylemlerden kaçınmış, Yahudi halkının hedef alınmamasına özen göstermiş ve bu kapsamda yaşananlardan İsrail Hükümeti'ni sorumlu tutan bir söylem benimsemiştir (Yıldırım, 2012: 4–65). Aynı olay üzerine Abdullah Gül de İsrail'in operasyonunu kınayarak "Filistin'de olup bitenler, İsrail'in son aylarda ve özellikle son günlerde yaptığı şeyler, kesinlikle çok tedirgin edici. Bunları çok tehlikeli gelişmeler olarak görüyoruz" demiş ve bu gelişmelerin iki ülke ilişkilerini etkileyeceğini belirtmiştir (Tür, 2009a: 25).

İsrail'deki bazı çevreler Türk Başbakanı'nın ve Hükümetinin bu tepkisinden tedirgin olsalar da, bu sözlerin Türkiye iç kamuoyuna yönelik olduğu yönünde görüşler de

dile getirmişler, “ilişkilerin eskisi gibi devam edeceğinin” altını çizmişlerdir. Türkiye’nin tepkisi en büyük yankıyı Arap dünyasında bulmuş ve Türkiye’nin Arap dünyasındaki imajını ve popülaritesini arttırmıştır (Tür, 2009a: 25).

İsrail’in Hamaslı liderlere karşı yürüttüğü suikast politikası ve Refah mülteci kampına düzenlediği operasyonlara tepki olarak Haziran 2004’te Türkiye’nin Tel-Aviv ve Kudüs başkonsolosu danışmalar için merkeze çağırılmıştır. İsrail Dışişleri Bakanı Silvan Şalom’un, bu gelişmelerin Türk-İsrail ilişkilerinin yapısına zarar verebilecek nitelikte olduğunu belirtmesine rağmen gerginlik dinmemiştir. İsrail’in Batı Şeria’yı çevrelemek amacıyla inşa etmekte olduğu duvar konusunda da sert bir tutum sergileyen Türkiye, 21 Temmuz 2004’te bu konuda BM Genel Kurulu’nda İsrail aleyhinde oy vermiştir (Yeşilyurt, 2013: 440).

İsrail Başbakanı Ariel Şaron’un, son dönemde Filistinlilere yönelik politikaları nedeniyle gerilen Türkiye-İsrail ilişkilerini yumuşatma amacıyla Ankara’ya gelen İsrail Başbakan Yardımcısı Ehud Olmert, başkentte dengeli bir politikayla karşılaşmıştır (Olmert’e Randevu Yok, 2004, <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=122036>). Olmert ziyareti sırasında Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer ve Dışişleri Bakanı Abdullah Gül tarafından kabul edilmiş, ancak Başbakan Erdoğan yoğun programını gerekçe göstererek konuk bakan ile görüşmemiştir. Bu durum özellikle AKP’ye yakın çevrelerde Erdoğan’ın İsrail’e tepkisi olarak değerlendirilmiştir (Özcan, 2005: 102). Erdoğan, Olmert ile görüşmemesi nedeniyle ortaya çıkan “randevu krizi”nin perde arkasını MYK toplantısında anlatmıştır. Erdoğan, İsraili bakana randevu vermediği şeklindeki haberlerin doğru olmadığını söylemiştir. “Randevu verdim, ama programlarımız uymadı” diyerek programların çakışması nedeniyle görüşülmediğini belirtmiştir (Krize Kamufraj, 2004, <http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/printnews.aspx?DocID=241036>). Olmert ile görüşmeyen Başbakan Erdoğan aynı gün Türkiye’de bulunan Suriye Başbakanı El-Itri ile görüşmüştür. El-Itri Başbakan’a “stratejik ortağımızsınız” diyerek aslında bölgede oluşan yeni dengeleri vurgulamıştır (Taştekin, 2005: 162).

2.1.2. İlişkilerde Yumuşama

İlişkilerdeki gergin ortamın yumuşatılması için girişimler 2004 sonlarına doğru başlamıştır. ABD Başkanı George W. Bush’un Haziran sonunda İstanbul’daki NATO Zirvesi’nde, “İsrail ile ilişkilerinizi germeyin” yönündeki mesajından iki ay sonra

Başbakan Tayyip Erdoğan, dört kurmayını İsrail'e göndermiştir. Erdoğan'ın dış politikadaki yakın çalışma arkadaşları Adana Milletvekili Ömer Çelik, İstanbul Milletvekili Egemen Bağış, Sakarya Milletvekili Şaban Dişli ve Antalya Milletvekili Mevlüt Çavuşoğlu görüşmelerde bulunmak için İsrail'e gitmiştir. Hükümetin bu ziyaretle, iki ülke ilişkilerinde bir süredir yaşanan tıkanıklığın çözülmesi için gerekli sondajı başlatma kararı aldığı değerlendirilmiştir (Ergan, 2004). İsrail Başbakan Yardımcısı Olmert ile görüşen heyet Başbakan Erdoğan'ın çıkışlarının dost uyarısı ve Ortadoğu'da tansiyonu düşürmek için söylenmiş sözler olduğu anlatılmış ve AKP'nin hükümet programı hatırlatılmıştır. Olmert'e, "Bakın, bizim programımızda dış politika ile ilgili üç başlık var. ABD ile ilişkiler, AB ile ilişkiler ve İsrail ile ilişkiler. Önemsemsek ayrı başlık açmazdık. Bu bile tek başına bizim İsrail'e ne kadar önem verdiğimizizin göstergesi" denilerek AKP'nin İsrail ile ilişkilere verdiği değer vurgulanmış ve ilişkilere yaşanan gerginliğin ortadan kalkması ve tansiyonun düşmesi sağlanmıştır (Altaylı, 2004).

2005 yılı ilişkilerde yeni bir bahar havasının esmeye başladığı yıl olmuştur. Bunda üç temel etkenin rolü vardı. Birincisi, Kasım 2004'te Yaser Arafat'ın ölümüyle birlikte Filistin hareketi yeniden yapılanma sürecine girmiş ve bu da İsrail-Filistin cephesine geçici bir sükunet getirmiştir. Böylece Türkiye-İsrail ilişkilerini etkileme potansiyeline sahip şiddet olayları azalmıştır. İkincisi, İsrail'in Ağustos 2005'te Gazze'den çekilmesi, Türkiye tarafından barış sürecini destekleyen samimi bir hareket olarak algılanmış ve ikili ilişkilerde yumuşamaya katkı sağlamıştır. Üçüncüsü, Büyük Ortadoğu Projesi (BOP) kapsamında bölgede yeniden yapılandırma planları yapan ABD, en yakın müttefikleri arasındaki ilişkilerin kötüleşmesinden rahatsızlık duymuş ve Türkiye'ye İsrail'le ilişkileri düzeltmesi yönünde telkinlerde bulunmuştur (Yeşilyurt, 2013: 441). Ayrıca PKK'nın Kuzey Irak'ta faaliyetlerine yeniden başlaması, ABD ile 1 Mart Tezkeresi'ne bağlı olarak bozulan ilişkilerin düzeltilmesi ihtiyacı, Ermeni Soykırımı yasa tasarıları karşısında uluslararası destek ihtiyacı ve Kıbrıs'ta Annan Planı ile girilen kritik süreçte Türk dış politikasının gerginlikler sebebiyle meydana gelebilecek semptomları kaldıramayabileceği düşüncesi AKP'nin İsrail'le ilişkilerde yumuşamadan yana tavır alması ile neticelenmiştir (SDE Analiz, 2011: 13).

4-5 Ocak 2005'te Dışişleri Bakanı Abdullah Gül'ün İsrail'e gerçekleştirdiği ziyaret ile iki ülke ilişkilerindeki gerginlik yerini yumuşamaya bırakmıştır (Özcan, 2005: 121). Gül, ziyaretinin ilk gününde İsrail Dışişleri Bakanı Silvan Shalom ile düzenlediği ortak

basın toplantısında Türkiye'nin, İsrail ve Arap ülkeleri arasındaki görüşmelerde arabulucu olmak istediğini ifade etmiştir (Liel ve Yirik, 2011'den aktaran: Yıldırım, 2012: 4–67). Gül'ün ziyaretinden sonra ilişkilerdeki yumuşama ivme kazanmıştır. Bunun bir göstergesi de nisan ayı boyunca gündeme gelen soykırım iddiaları karşısında ABD'deki Ermeni lobilerine karşı Yahudi lobisinin harekete geçmesi ve İsrail'in de bu çabalara destek vermesi olmuştur (Yetkin, 2005).

Türkiye-İsrail ilişkilerindeki yumuşamanın arka planındaki esas unsur Filistin-İsrail uyumsuzluğunda barış görüşmelerinin yeniden başlaması olmuştur. 11 Kasım 2004'te Yaser Arafat'ın hayatını kaybetmesi sonrasında Mahmud Abbas'ın seçimleri kazanmasıyla birlikte Yol Haritası çerçevesinde sorunun çözümü noktasında olumlu beklentiler oluşmuştur (Yıldırım, 2012: 4–67). 8 Şubat 2005'te Şarm El-Şeyh kasabasında bir araya gelen Mahmud Abbas ve Ariel Şaron barışı sağlamak için Yol Haritası'nın gereklerini yerine getireceklerini ve birbirlerinin halklarına karşı şiddet eylemlerine son vereceklerini beyan etmişlerdir. Zirve ile El-Aksa İntifadası resmi olarak sonlandırılmıştır (Süer ve Atmaca, 2008: 114). Zirvenin ardından Türk Dışişleri Bakanlığı yaptığı açıklama ile yaşanan gelişmelerden duyduğu memnuniyeti şöyle ifade etmiştir (Filistin Ulusal Yönetimi Başkanı Mahmoud Abbas ile İsrail Başbakanı Ariel Sharon'un Sharm El Sheikh'de Gerçekleştirdikleri Zirve Hk., 2005, http://www.mfa.gov.tr/no_18---8-subat-2005_-_filistin-ulusal-yonetimi-baskani-mahmoud-abbas-ile-israil-basbakani-ariel-sharon_un-sharm-el-sheikh_de-gerceklestirdikleri_zirve-hk_.tr.mfa);

Bugün, Filistin Ulusal Yönetimi Başkanı Mahmud Abbas ile İsrail Başbakanı Ariel Sharon'un Sarm El-Şeyh'de gerçekleştirmiş oldukları zirve ve sonuçları Türkiye tarafından büyük memnurlukla karşılanmıştır. İsrail ve Filistin taraflarının şiddetin sona erdirilmesi yönündeki taahhütlerini ve yan yana bağımsız olarak yaşayacak iki devlet vizyonuna bağlılıklarını ilan etmeleri, bölgede dört yılı aşkın bir süreden beri yaşanmakta olan acı ve yıkımın artık geride kalacağına dair ümitleri güçlendirmektedir. Türkiye, Filistin ve İsrail liderleriyle son haftalarda yapılmış olan görüşmelerde de açıklıkla dile getirildiği üzere, kalıcı barış hedefine doğru gösterilecek her çabayı ve her adımı destekleme ve somut katkıda bulunma kararlılığındadır. Geline aşamada Türkiye, tarafların Sarm El-Şeyh'de ortaya koydukları taahhüde tümüyle bağlı kalmalarını, bugün yaratılmış olan olumlu ortamın korunmasını ve güçlendirilmesini ve artık Yol Haritası çerçevesinde, BM Güvenlik Konseyi'nin 1397 sayılı kararında açıklıkla belirlenmiş nihai barış hedefine yönelmesini içtenlikle dilemektedir.

Şarm El-Şeyh Zirvesi ile Türkiye-İsrail ilişkilerini etkileyen Filistin meselesinin çözümüne yönelik atılan adımlar Türkiye tarafından olumlu karşılanmış ve Türkiye-İsrail ilişkileri yeniden normal seyrine dönmüştür. Bu dönemde Türkiye barış ortamını bozmaya yönelik her türlü faaliyete karşı çıkmıştır. 26 Şubat 2005 tarihinde Tel-Aviv'de meydana

gelen intihar saldırısı Türkiye tarafından “hiçbir gerekçe ile haklı gösterilmeyecek menfur bir terör eylemi” olarak tanımlanmış ve şiddetle kınanmıştır (25 Şubat Gecesi Tel Aviv’de Meydana Gelen Saldırının Kınanması Hk., 2005, http://www.mfa.gov.tr/no_31---26-subat-2005_-25-subat-gecesi-tel-aviv_de-meydana-gelen-saldirinin-kinanmasi-hk_.tr.mfa). Bu suretle Türkiye, Filistin-İsrail uyuşmazlığının barışçı yollardan çözülmesine engel teşkil edecek ihlaller konusundaki hassasiyetinin, yalnızca İsrail’in eylemlerine mahsus bir tavır olmadığını göstermiştir (Yıldırım, 2012: 4–68).

2.1.3. Başbakan Erdoğan’ın İsrail Ziyareti

Başbakan Erdoğan’ın, beraberindeki iki yüz kişilik işadami, gazeteci ve danışmanlardan oluşan heyetle iki ülke ilişkileri tarihinde ikinci kez başbakan düzeyinde İsrail’e gerçekleştiren ziyaret olarak, Türkiye-İsrail ilişkilerinin normalleşme sürecine girdiğinin en belirgin göstergesi olmuştur (Kanlı, 2005). İsrail’i 2004 yılında Hamas lideri Şeyh Ahmet Yasin’e suikast düzenlemesi sebebiyle devlet terörü yapmakla suçlayan Erdoğan, bu sefer daha ılımlı mesajlar vererek Türkiye’de yaşayan 30.000 Yahudi kökenli vatandaşın ve İsrail’e Türkiye’den göçmüş 100.000 kişinin iki ülke arasında bir köprü olduğunu vurgulamıştır. Daha da önemlisi, antisemitizmin bir insanlık suçu olduğunu ifade etmiştir (Uzer, 2011: 151). Başbakan Erdoğan gerçekleştirdiği bu ziyareti sırasında görüşmelerin ağırlıklı olarak “Orta Doğu barışına nasıl bir katkıda bulunulabilir, Türkiye olarak bu konuda üzerimize ne düşer?” gibi sorular etrafında sürdüğünü belirtmiş, bu konudaki istekliliğini “Biz arabuluculuk için yaratılmışız” diyerek vurgulamıştır (Gencer Özcan, 2010: 42). Gerçekleştirdiği temaslar esnasında Türkiye’nin arabulucu olma teklifini her iki tarafa da ileten Erdoğan, İsrail ve Filistin’in yanı sıra İsrail ile Suriye arasında da istendiği takdirde arabuluculuk yapabileceğini belirtmiştir (Yıldırım, 2012: 4–68).

Ziyaret sırasında iki ülke başbakanları arasında doğrudan telefon hattı kurulması kararlaştırılmıştır. Şaron, ABD, İngiltere, Rusya ve AB liderliklerinden sonra beşinci direkt hattı Türkiye ile kurduklarını belirtmiştir. Şaron, bir yıl önceki “devlet terörü” suçlamalarına büyük öfke duyduğu Erdoğan’a görüşmelerinin ardından övgü yağdırmıştır. İsrail lideri, “Önerilerinden çok etkilendim. Onun liderliği ve tecrübesinden yararlanmayı, ikili ilişkilerde ve Orta Doğu’daki süreçlerde değerlendirmeyi düşünüyorum” demiştir (Çakırözer, 2005). Ayrıca ziyaret sırasında yeni bir F-4 modernizasyon projesi imzalanmış, tank modernizasyonunda yaşanan sorunlar için esneklik sağlanması konusunda anlaşmaya varılmıştır. İsrail tarafının önerisi üzerine Türkiye’den Akdeniz’in

altından geçilerek Kıbrıs üzerinden İsrail'e uzatılacak bir doğalgaz ve su boru hattının yapımı konusu gündeme alınmıştır. İki ülkenin yapımında kilit rol oynayacağı proje uyarınca su ve doğal gaz boru hatları Kıbrıs adasının tümüne, Filistin ve Ürdün'e de uzatılmak suretiyle bölgesel ölçekte bir karşılıklı bağımlılık ilişkisi yaratması beklenmiştir (Özcan, 2005: 122). Önce Dışişleri Bakanı Abdullah Gül ve sonrasında da Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın İsrail ziyaretleri iki ülke arasındaki gerginliğin yumuşamasına ve ilişkilerin normalleşmesine sebep olmuştur.

2005 yılında yaşanan bu gelişmeler ve ilişkilerdeki normalleşme sayesinde İsrail Türkiye'nin BM Güvenlik Konseyi geçici üyelik adaylığını desteklediğini açıklamıştır. Yine 2005 yılı sonunda Türkiye'nin İstanbul'da Pakistan ve İsrail dışişleri bakanlarını buluşturarak iki ülke arasında diplomatik ilişki kurulması için çalışması siyasi ilişkilerde önemli bir gelişme yaşandığını göstermiştir. (Yeşilyurt, 2013: 441).

2.2. Gerginlikler Dönemi

2005 yılında gerçekleştirilen üst düzey ziyaretler sonrası yoluna giren Türkiye-İsrail ilişkileri 2006 yılında gerçekleşen olaylar sonrası tekrar gerilmiştir. Hamas'ın siyasi büro şefi Halid Meşal'in Türkiye ziyareti gerilimi tetiklerken, İsrail'in Lübnan'a saldırması sonrası Türkiye tepki göstermiştir ve ilişkilerde yumuşamanın yerini tekrar gerilim almıştır.

Ocak 2006'da Filistin'de yapılan seçimleri Hamas kazanması ile Türkiye'nin Hamas'ın seçim zaferine saygı duyulması gerektiği yönündeki görüşü ve Şubat'ta Halid Meşal liderliğindeki bir heyetin Türkiye'yi ziyaret etmesi ilişkilerde yeni bir krize sebep olmuştur. Her ne kadar Türkiye Meşal'e resmi bir davet göndermemiş ve resmi olarak ağırlamamış olsa da bu durum ilişkilerde gerginliğe sebep olmuştur (Tür, 2009a: 26). Dışişleri Bakanlığı ziyaretle ilgili açıklama yapmıştır. Buna göre (Hamas Heyetinin Ziyareti Hk., 2006, http://www.mfa.gov.tr/no_25---16-subat-2006_-hamas-heyetinin-ziyareti-hk_.tr.mfa);

Hamas Siyasi Büro Başkanı Halid Meşal ve beraberindeki heyet ülkemize gelmek için talepte bulunmuştur. Ülkemizin bölgede üstlendiği yapıcı rol çerçevesinde, Filistin Yasama seçimlerinden galip çıkmış bir grubun temsilcileri olarak heyetin gelişine izin verilmiştir. Bu vesileyle, kendilerine doğrudan telkinde bulunmak fırsatı bulunmuştur. Türkiye olarak, bulunduğumuz geçiş döneminde, Orta Doğu Barış Sürecini ileriye götürecek gelişmelere katkıda bulunmayı bölgesel sorumluluğumuzun parçası olarak görmekteyiz. Görüşmelerde, Hamas heyetine uluslararası toplumun beklentileri ve yeni Filistin Yasama Konseyi ve Hükümetinin Filistin halkına karşı sorumlulukları hatırlatılmış, akılcı, gerçekçi, uzlaşmacı

ve esnek bir tutum benimsenmesinin önemi vurgulanmıştır. Hamas heyeti bu telkinlerimizi yararlı bulduğunu ve dikkate alacaklarını belirtmiştir.

Açıklamada belirtildiği üzere Türkiye, Hamas'a doğrudan telkinde bulunmak suretiyle barış sürecine katkıda bulunmayı arzulamıştır. Ancak bu amaçla yapılan görüşme İsrail tarafından eleştirilmiş ve tepki gösterilmiştir. İsrail Büyükelçisi Pinhas Avivi “Bu görüşmeye karşıyız. Hamas oyunun kurallarını kabul edene dek Türkiye Hamas'la görüşmemeli” şeklinde tepki vermiş, İsrail Dışişleri Bakanlığı sözcüsü Ra'anana Gissin de Türkiye'nin ikili ilişkileri derinden yaralayacak bir hata yaptığını belirterek “Biz Abdullah Öcalan ile görüşseydik siz ne hissederdiniz?” sorusunu sormuştur (Tür, 2009a: 26–27). Bu açıklama üzerine Dışişleri Bakanlığı İsrail yetkililerinin yaptığı açıklamayı “talihsiz bir beyan” olarak kabul etmiş ve açıklamadaki benzetmelerin “yersiz ve yanlış olduğunu”, bu açıklamadan dolayı duyulan memnuniyetsizliğin İsrail tarafına iletildiğini açıklamıştır (İsrail Başbakanlık Sözcüsünün Açıklaması Hk., 2006, http://www.mfa.gov.tr/no_26---17-subat-2006_-israil-basbakanlik-sozcusunun-aciklamasi-hk_.tr.mfa). Bu süreçte ABD Türkiye'nin Hamas ile görüşmesine ılımlı yaklaşmıştır. Hamas'ın Türkiye ile yakınlaşmasını İran etkisinden kurtulması bakımından önemli gören ABD görüşmeye olumlu bakmış ve önemli olanın Hamas'a verilen mesajlar olduğunu belirtmiştir. Hamas'ın perspektifinden bakıldığında ise İran'ın etkisinden kurtulma ve diplomatik meşruiyet kazanma bakımından Türkiye ile görüşmek önemli olmuştur (Kösebalaban, 2011: 97).

12 Temmuz 2006'da Hizbullah Örgütü iki İsrail askerini kaçırmıştır. Olayın ardından İsrail hem kaçırılan askerleri kurtarmak hem de bölgedeki Hizbullah eylemlerini sonlandırmak amacıyla 34 gün süren büyük çaplı bir askeri harekate başlamıştır. Harekat İsrail'in Lübnan halkına yönelik toplu bir cezalandırma içerdiği ve orantısız güç kullandığı gerekçesiyle uluslararası kamuoyunun önemli bir bölümünden tepki toplamıştır (Yeşiltaş, 2010'dan aktaran: Yıldırım, 2012: 4–70). İsrail'in Gazze ve Lübnan'a yaptığı saldırılarla birlikte Türk makamlarının İsrail'e yönelik sert eleştirilerde bulunması siyasi ilişkilerdeki krizi daha da tırmandırmıştır. Erdoğan Ağustos 2006'da düzenlenen İslam Konferansı Örgütü (İKÖ) Yürütme Kurulu toplantısında, İsrail'in orantısız güç kullandığını, kadınlarla çocukları göz göre göre öldürdüğünü söylemiş ve İsrail'i eleştirmiştir (Yeşilyurt, 2013: 441). Dışişleri Bakanlığı da Gazze Şeridi'nde başlayan olayların Lübnan'ın istikrarını tehdit eden boyuta gelmesinden duyulan kaygıyı dile getirip, silahların susturulması için kaçırılan askerlerin serbest bırakılıp, İsrail'in de askeri harekati derhal durdurması çağrısında bulunmuştur (Ortadoğu'da Meydana Gelen Son Gelişmeler Hk., 2006,

http://www.mfa.gov.tr/no_110---14-temmuz-2006_-ortadogu_da-meydana-gelen-son-gelis-meler-hk_.tr.mfa). İsrail'in aralıksız yürüttüğü operasyonlar neticesinde 50'den fazla masum insanın hayatını kaybetmesini derin bir üzüntüyle karşıladığını açıklayan Dışişleri Bakanlığı, ihtilafta hiçbir sorumluluğu bulunmayan sivillere yönelik saldırıları kınamıştır (İsrail'in Lübnan'a Düzenlediği Son Saldırı Hk., 2006, http://www.mfa.gov.tr/no_115---30-temmuz-2006_-israil_in-lubnan_a-duzenledigi-son-saldiri-hk_.tr.mfa).

2006'da meydana gelen siyasi krize rağmen taraflar arasında diyalog kanalları tıkanmamıştır. Nitekim Mayıs 2006'da Dışişleri Bakanı Tzipi Livni Türkiye'yi, Haziran'da Cumhurbaşkanı Sezer ve Temmuz'da Dışişleri Bakanı Gül İsrail'i ziyaret etmiştir (Yeşilyurt, 2013: 441).

Türkiye Orta Doğu bölgesinde takip etmek istediği aktif dış politika neticesinde Arap-İsrail çatışmalarında arabulucu rolü üstlenme gayreti içerisine girmiştir. Öte yandan Arap-İsrail çatışması bağlamında İsrail'in eylemleri neticesinde ortaya çıkan olumsuzluklara istinaden kullanılan sert söylem dili, ilişkilerin seyrini etkileyen yeni bir parametre olarak ortaya çıkmıştır (Yıldırım, 2012: 4–73). AKP hükümeti ile beraber ikili ilişkilerin bekasının bölgesel ilişkilere daha fazla bağımlı hale geldiğini söylemek mümkün olmuştur (Tür, 2009a: 24).

2007-2008'de Filistin-İsrail cephesinde suların durulmasıyla birlikte ikili ilişkilerde tekrar bir yumuşama başlamıştır. 2007 Şubatında İsrail Başbakanı Ehud Olmert Ankara'ya gelmiş ve Türkiye'nin arabuluculuk girişimlerini kabullenmiştir. Olmert, Hamas liderliğindeki yeni Filistin hükümetini Ankara'ya davet edeceğini söyleyen Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'a, “Şiddeti bırakmaları ve İsrail'in varlığını tanımaları yönündeki koşulları kabul ettirebilerseniz, Hamas'la ilk görüşmeyi Türkiye'de yapmaya hazırım” diyerek Türkiye'nin ev sahipliğinde Hamas ile görüşebileceğini açıklamıştır (Çakırözer, 2007). Türkiye-İsrail ilişkilerindeki yumuşamanın bir diğer örneği ise İsrail'in Haremmüşerif'te Mescid-i Aksa çevresinde başlayan ve İslam dünyasında şüphe uyandıran inşaatları incelemek üzere 20 Martta bir Türk heyetinin bölgeye gitmesini kabul etmesi olmuştur (Yeşilyurt, 2013: 441–442).

2007 yılında bir diğer önemli gelişme ise ABD'nin Annapolis kentinde düzenlenecek olan görüşmeden önce İsrail Cumhurbaşkanı Şimon Peres ve Filistin Ulusal Yönetimi başkanı Mahmud Abbas'ın Ankara Forumu'nun yedinci toplantısı çerçevesinde

Ankara’da bir araya gelmeleri olmuştur. Peres ve Abbas forumun barış süreci için önemine dikkat çekmişlerdir (Ankara’da Tarihi Buluşma, 2007, <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/7680886.asp?gid=180&sz=52551>). İlk kez Müslüman bir ülkenin parlamentosunda konuşan Peres, “Türkiye, Gazze’nin füzelerden kurtulmasına, İsraili askerlerin evlerine geri dönmesine ve Filistinlilerin huzur içinde yaşamasına katkıda bulunabilir” demiştir (Peres, TBMM’de Tarancı Şiirini Okudu, 2007, <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/7683328.asp>). TBMM’de konuşan Abbas ise “Türkiye’nin, bağımsız Filistin devleti kurulması yönünde sürekli kendilerini desteklediğini” ifade etmiş, “Türkiye’nin, gerek Filistin-İsrail uyuşmazlığı, gerekse de İsrail-Arap uyuşmazlığına çözüm bulma yolunda etkin rollerde bulunacağına ve bunu gerçekleştirmeye imkanı olduğuna inandıklarını” söylemiştir. Ayrıca “Türkiye’nin rolü, uluslararası barışsever ülkeler ve uluslararası kuruluşlar düzeyinde kesinlikle etkili olacaktır” görüşünü kaydetmiştir (Ankara’da Tarihi Buluşma, 2007, <http://arsiv.sabah.com.tr/2007/11/13/haber,BF1FC883F9464539A11CBFB4152858A2.html>). Her iki lider de yaptıkları konuşmalarda Türkiye’nin barış sürecinde oynayabileceği role vurgu yapmışlardır.

Eylül 2007’de İsrail jetlerinin Türkiye üzerinden Suriye topraklarını bombalamasıyla geçici bir krize girmiştir. Dışişleri Bakanı Ali Babacan bunun “kabul edilemez” olduğunu belirterek, Ekim ayında her iki ülkeyi de ziyaret etmiş ve İsrail’den bir açıklama beklediklerini söylemiştir. Sonrasında İsrail, meydana gelmiş olabilecek herhangi bir zarar nedeniyle Türkiye’den özür dilemiş ve kriz sona ermiştir (Yeşilyurt, 2013: 442).

2008 yılına gelindiğinde Türkiye’nin İsrail ve Suriye arasında kolaylaştırıcı rolü oynamasıyla birlikte ilişkilerde yeni bir boyuttan bahsetmek mümkün olmuştur (Tür, 2009a: 27). Türkiye’nin doğrudan görüşmeyi kabul etmeyen İsrail ve Suriye arasında arabuluculuk yapmak üzere 2005 yılından itibaren başlattığı süreç 2008 yılında başarıya ulaşmış ve iki ülke temsilcileri ayrı ayrı Türkiye’ye gelerek, Türkiye aracılığıyla görüşmeler yapmışlardır (M. Ercan Yılmaz, 2010: 58). Görüşmelere başlandığını iki ülke hükümetleri eş zamanlı olarak ilan ederken yapılan açıklamada, “Suriye ve İsrail Türkiye’nin nezaretinde aracılı barış görüşmelerine başlamıştır. Her iki taraf, bu görüşmeyi iyi niyetle sürdüreceklerini beyan etmişlerdir. İki taraf, aralarındaki diyalogu Madrid Konferansı ilkeleri çerçevesinde, kapsamlı bir barışa ulaşılması hedefi doğrultusunda kararlı ve sürekli bir şekilde yürütmeyi kararlaştırmıştır.” diyerek, Türkiye’ye bu süreçteki rolü ve ev sahipliği için teşekkür etmişlerdir (İsrail-Suriye Barış Görüşmesi Türkiye’de,

2008, <http://gundem.milliyet.com.tr/israil-suriye-baris-gorusmesi-turkiye-de/guncel/gundemdetay/22.05.2008/757943/default.htm>). AKP Hükümeti'nin iktidara gelmesiyle beraber ilişkilerin hız kestiğinden ve sürekli olarak kriz-normalleşme-kriz döngüsüne girdiğinden söz edilse de yine pek çok İsraili kanaat önderine göre arabuluculuk rolü 1990'ların Türkiye'sinin başaramayacağı ancak AKP'nin bölgedeki artan rolüyle birlikte İsrail'e sağlayabileceği önemli bir fırsattır. Bu anlamda da Türkiye ile ilişkiler İsrail için yeni bir değer kazanmıştır (Tür, 2009a: 27).

2.3. Krizler Dönemi

Türkiye-İsrail ilişkileri AKP iktidarı boyunca kriz-yumuşama-normalleşme-kriz döngüsü şeklinde devam etmiştir. Türkiye'nin Suriye ile yaklaşması ve İsrail-Suriye arasında dolaylı görüşmelerin başlaması sonrası ilişkilerin seyri olumlu iken İsrail'in Gazze'de başlatmış olduğu operasyonlar Türkiye-İsrail ilişkilerinde kriz-kriz-kriz döngüsünü başlatmış ve ikili ilişkilerde başlayan kriz hali gün geçtikçe derinleşmiştir.

Bu dönemde İsrail'in Dökme Kurşun Harekatı ile başlayan gerginlik Davos Ekonomi Forumunda Başbakan Erdoğan ile İsrail Cumhurbaşkanı Şimon Peres arasında yaşanan "Davos Krizi" , Anadolu Kartalı tatbikatının uluslararası boyutunun Türkiye tarafından iptal edilmesi, TRT ekranlarında gösterime başlayan ve Filistinlilerin dramını anlatan "Ayrılık" dizisine İsrail tarafından gösterilen tepki, İsrail Dışişleri Bakan Yardımcısı Danny Ayalon'un Türkiye'nin Tel-Aviv büyükelçisi Oğuz Çelikkol'u kendinden alçak koltukta oturarak Türkiye'ye mesaj verme çabası sonrası oluşan "Alçak Koltuk Krizi" ile devam etmiş, İnsani Yardım Vakfı (İHH) adlı sivil toplum kuruluşunca tertiplenen organizasyon kapsamında Gazze'ye insani yardım götüren Mavi Marmara gemisine İsrail kuvvetlerince düzenlenen operasyon sonrası zirve noktasına ulaşmış ve Türkiye-İsrail ilişkilerini geri dönüşü zor bir döneme sokmuştur (Türel Yılmaz, 2010: 20).

2.3.1. Dökme Kurşun Harekatı

Kasım 2007'deki Annapolis Konferansı sonrasında oluşan olumlu hava, zamanla yerini karamsar bir sürece bırakmıştır. Bunda, Tel-Aviv'in yerleşimler, duvar inşası ve Filistinlilerin yaşam koşulları gibi konularda önceki uygulamalarını sürdürmesi ve Hamas ile İsrail arasında karşılıklı çatışmaların artması etkili olmuştur. İsrail, bütünüyle Hamas'ın kontrolü altına girmiş bulunan Gazze'yi havadan, karadan ve denizden ablukaya almıştır (Ertosun, 2013: 274). Takip eden süreçte Hamas tarafından gerçekleştirilen roket ve havan

saldırılarının sıklaştığı ve yine Hamas'ın askeri kabiliyetlerinin artması sonucu nüfusun yoğun olduğu yerleşim birimlerini tehdit eder hale geldiği gerekçesiyle İsrail tarafından Gazze'ye yönelik yoğun bir askeri hareket icra edilmiştir (Yıldırım, 2012: 4–80). Harekat boyunca İsrail güçleri, pek çok sivil hedefe saldırıp çok sayıda okul, hastane, cami gibi binaların yanı sıra Gazze'nin altyapısının neredeyse tamamını tahrip etmiştir. İsrail'in 17 Ocak'taki tek taraflı ateşkes ilanına kadar süren çatışmalarda Filistinlilerin can kaybı üçte biri sivil olmak üzere 1000'in üzerinde ölü ve 4000 dolayında yaralı olmuştur (Ertosun, 2013: 276).

Saldırıların başlamasıyla birlikte Türkiye'nin tepkisi büyük olmuş ve İsrail Hükümeti sert bir dille eleştirilmiştir. Başbakan Erdoğan, İsrail'in Gazze'de başlattığı operasyonu barış çabalarına indirilmiş bir darbe olarak nitelemiş ve “Barış için bu kadar çaba sarf ettiğimiz dönemde, İsrail'in böyle bir yola tevessül etmesini, her şeyden önce barışa, barış teşebbüslerine indirilmiş bir darbe olarak görüyorum. Süratle bu yaklaşımın durdurulmasını, bundan vazgeçilmesini özellikle vurguluyorum. Bugün İsrail-Suriye görüşmeleri ile alakalı olarak, İsrail Başbakanı Olmert'i aramayı düşünürken, bu arama işlemi iptal ettim ve aramıyorum. Çünkü bu bize karşı da yapılmış saygısızlıktır.” diyerek İsrail'i eleştirmiştir (Bize Karşı Saygısızlık, 2008, <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/10656187.asp>). Konuyla ilgili Dışişleri Bakanlığı da yaptığı açıklamada Gazze Şeridi'nde yaşanmakta olan gelişmelerden derin endişe duyulduğunu ve İsrail'in Gazze'ye yönelik hava harekatı sonucunda çok sayıda Filistinlinin yaşamını yitirmesinin “şiddetle kınandığını” belirtmiştir (Gazze Şeridinde Yaşanmakta Olan Gelişmeler Hk., 2008, http://www.mfa.gov.tr/no_220---27-aralik-2008_-gazze-seridinde-yasanmakta-olan-gelis-meler-hk_.tr.mfa). Yine Başbakan Erdoğan saldırının Türkiye'nin arabuluculuğunda yürüyen İsrail-Suriye barış görüşmelerinde olumlu gelişmelerin yaşandığı bir dönemde gerçekleşmesi, orantısız güç kullanılması ve sivil hedefleri kapsamı dolayısıyla eleştirilerini sertleştirmiş ve İsrail'in eylemlerini “insanlık suçu” olarak nitelendirmiştir (Ertosun, 2013: 278). Dışişleri Bakanı Ali Babacan yaptığı açıklamada İsrail'in saldırısının Türkiye açısından derin bir üzüntü ve hayal kırıklığı yaşattığını belirterek, “İsrail-Filistin hattında savaşalım, Suriye-İsrail hattında barış görüşmeleri yapalım tutumu, bir arada yürüyemez.” yorumunu yapmıştır (Operasyonlar Durdurulsun, 2008, <http://www.milliyet.com.tr/Siyaset/HaberDetay.aspx?aType=HaberDetay&Kategori=siyaset&KategoriID=4&ArticleID=1034414&Date=30.12.2008&b=Operasyonlar%20durdurulsun>).

Türkiye'nin Orta Doğu'ya dönüş politikasını taçlandırarak bir başarı olabilecek görüşmelere Başbakan Erdoğan'ın atfettiği önem o kadar büyük olmuştur ki, görüşmelerin İsrail'in Dökme Kurşun Operasyonu sonrasında başarısızlığa uğraması Türkiye'nin İsrail'e bakışını ve bu ülkeye yönelik dış politikasını değiştirmesine yol açmıştır (Aytürk, 2012: 622). Başbakanlık Başdanışmanı Ahmet Davutoğlu operasyonla ilgili olarak yaşadığı üzüntü ve şaşkınlığı şöyle ifade etmiştir: “Suriye ve İsrail ile dolaylı görüşmeleri başlatırken taraflardan bir talebimiz oldu. Filistin ve Lübnan'da gerilim olmasın, buralara dikkat edin dedik. Aksi halde bu görüşmeyi sürdüremeyiz, buralarda sükuneti temin edin diye uyarıda bulunduk. Tamam dediler.” (Zengin, 2010: 229). Türkiye, İsrail ve Suriye arasında arabuluculuk çalışmaları kapsamında harcadığı yoğun çabanın İsrail'in tek taraflı eylemi sonucunda boşa çıkmış olmasının üzüntüsü yaşamış ve şaşkınlık ve öfke ile İsrail'i eleştirmiştir.

Türkiye, İsrail'i eleştirmenin yanı sıra uluslararası aktörleri harekete geçirmek için girişimlerde bulunmuştur. Bu çerçevede Başbakan Erdoğan, BM Genel Sekreteri Ban Ki Moon'la görüşerek, İsrail'in askeri hareketinin derhal durdurulması ve Gazze'deki halka insani yardım ulaştırılması için BM'nin aktif olarak devreye girmesi gerektiğini vurgulamıştır. Ayrıca İKÖ Genel Sekreteri Prof. Dr. Ekmeleddin İhsanoğlu'yla aracılığıyla İKÖ Dışişleri Bakanları'nın Gazze Şeridi'ndeki olayları görüşmek üzere olağanüstü toplanması sağlanmıştır (Gazze Şeridinde Yaşanmakta Olan Gelişmeler Hk, 2008, http://www.mfa.gov.tr/no_221---28-aralik-2008_-gazze-seridinde-yasanmakta-olan-gelismeler-hk_.tr.mfa). İKÖ yaptığı açıklamada saldırıları “savaş suçu” olarak nitelendirmiştir. Genel Sekreter Ekmeleddin İhsanoğlu “İsrail'in bu son yaptığı katliam savaş suçudur. İsrail tarafından masum sivillere yapılan, uluslararası toplumun acil ve ciddi tepkisini gerektiriyor.” ifadelerini kullanmıştır (ABD Hariç Herkes İsrail'e Durdur Dedi, 2008, http://www.zaman.com.tr/dunya_abd-haric-herkes-israile-durdur-dedi_789132.html).

Saldırlara bir başka tepki de TBMM Türkiye-İsrail Parlamentolararası Dostluk Grubu Başkanı ve AKP İstanbul Milletvekili Nursuna Memecan'dan gelmiştir. İsrail'in Gazze'ye yönelik saldırılarını kınayarak, “Bu uygulamalar her türlü uluslararası hukuk kuralına aykırı olduğu gibi, İslam ve Musevilik başta olmak üzere hiçbir dini inanca da sığmaz” diyen Memecan, grubun 300'den fazla üyesinden 136'sının dostluk grubunun bir anlamı kalmadığını düşünerek istifa ettiğini açıklamıştır (Türkiye-İsrail Dostluk Grubu'ndan 136 İstifa, 2008, <http://yenisafak.com.tr/politika/?t=31.12.2008&i=159626>).

Türkiye çatışma sırasında yürüttüğü diplomasi trafiği ile çatışmaların son bulması için büyük bir çaba harcamıştır. Ankara'nın Gazze'deki savaşın sona ermesi için yaptığı ilk diplomatik girişim Cumhurbaşkanı Gül'ün mevkidaşı Peres'i araması olmuştur. Gül, Peresle görüşmesinde Gazze'deki durumdan duyduğu endişeyi belirtip, bir an önce ateşkesin sağlanmasının ve insani yardımların bölgeye ulaşmasının önemini vurgulamıştır (Zengin, 2010: 279). Başbakan Erdoğan bu kapsamda Orta Doğu turuna çıkmıştır. Dışişleri Bakanı Ali Babacan ABD'de BM Güvenlik Konseyi daimi temsilcileri ile Başbakanlık Başdanışmanı Ahmet Davutoğlu ise Suriye'de Hamas yetkilileri ile görüşmeler gerçekleştirmiştir. Bu noktada Türkiye'nin yürüttüğü bu yoğun diplomasi trafiği, Türk yönetici seçkinlerin bölgedeki gelişmeleri “tribünden izlemeyip” gelişmelere yön verme konusundaki kararlılığını göstermektedir (Yıldırım, 2012: 4–81).

Türkiye'nin İsrail'e yönelik eleştirilerine rağmen, Tel-Aviv, Ankara ile ilişkilerinin bozulmaması için daha yumuşak bir üslupla karşılık vermiştir. İsrail'in Sosyal İşler Bakanı Isaac Hertzog PKK ile mücadele eden Türkiye'nin, İsrail'in Hamas'a karşı yürüttüğü operasyonu da anlayışla karşılamaını beklediklerini ve Türkiye'nin İsrail ve Suriye arasındaki arabuluculuk çabasını sürdürmesini istediklerini ifade etmiştir (Ertosun, 2013: 281). İsrail gazetesi *Jerusalem Post* ise 5 Ocak 2009'da yayınlanan başyazısında “Türkiye'yi eleştirmiş” ve “arabuluculuk rolünü” sorgulamıştır. Aynı zamanda İsrail'in Gazze'de yaptığı operasyonla Türkiye'nin PKK ile mücadelesi arasında paralellikler kurmuştur. Türkiye'nin İran ile görüştüğü ve bu ülkeyle yakın ekonomik ve siyasi ilişkilere sahip olmasını ise Türkiye'nin Batı kampından “hızla uzaklaştığı” şeklinde yorumlamıştır (Tür, 2009a: 28).

BM İnsan Hakları Konseyi tarafından kurulan Gazze Araştırma Komisyonu raporu Gazze'de yaşananları bir “insanlık suçu” olarak tespit etmiştir. 15 Eylül 2009 tarihinde raporu hazırlayan Richard Goldstone, Güney Afrikalı bir Musevi'dir, raporunda İsrail'in Gazze'de sivil-asker ayrımı gözetmeden hastaneleri bile bombaladığını ayrıntılı biçimde anlatmıştır (Zengin, 2010: 231).

Dökme Kurşun Harekatı Türkiye'nin bölgesinde oynamak istediği merkez ülke rolüne darbe vurmuştur. Özellikle bölgede etkisini arttırmak isteyen Türkiye İsrail-Filistin, İsrail-Suriye ve Hamas-El Fetih arasında arabuluculuk rolüne soyunmuştur. İsrail'in Dökme Kurşun Operasyonuna başlaması ise İsrail-Suriye görüşmelerini sonlandırmış ve Türkiye'nin harcadığı yoğun çabaların boşa gitmesine sebep olmuştur. Güven (2009)'in

belirttiği gibi Dışişleri Bakanlığı ve Başbakan Erdoğan'ın eleştirilerinin bu denli şiddetli olmasının sebebi İsrail'in bu hareketinin Türkiye'nin Orta Doğu'da kendine biçtiği merkez ülke rolünü tıkamaya ve işlevsizleştirmeye yönelik bir eylem olarak algılamasından kaynaklanmıştır. Sonuç olarak Dökme Kurşun Harekatı, Türkiye-İsrail ilişkilerini kırılğan bir hale getirmiştir. Denebilir ki Türkiye ve İsrail arasında kriz-kriz-kriz döngüsünü tetikleyen gelişme bu hareket olmuştur.

2.3.2. Davos Zirvesi ve “One Minute” Krizi

Türkiye-İsrail ilişkilerini sıkıntıya sokan asıl gelişme, Davos'taki Dünya Ekonomik Forumu'na katılan Türkiye Başbakanı Erdoğan ile İsrail Cumhurbaşkanı Peres arasında 29 Ocak 2009'da yaşanan kriz olmuştur (Ertosun, 2013: 281). Dünya Ekonomik Forumu tarafından 28 Ocak–1 Şubat 2009 tarihleri arasında düzenlenen Davos Zirvesi kapsamında, 29 Ocak 2009'da “Gazze: Orta Doğu'da Barış Modeli” konulu bir panel düzenlenmiş, panele Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan, İsrail Cumhurbaşkanı Şimon Peres, BM Genel Sekreteri Ban Ki Moon ve Arap Birliği Genel Sekreteri Amr Musa iştirak etmiştir (Yıldırım, 2012: 4–84).

Washington Post gazetesi köşe yazarı David Ignatius'un moderatörlüğünde yapılan panel öncesi katılımcıların danışmanları arasında konular üzerinde bir mutabakata varılmış, içerik genel hatlarıyla belirlenmişti. Ancak İsrail Cumhurbaşkanı Peres'in konuşmasında bu çerçevenin dışına çıkması ile olayların boyutu değişmiştir (Zengin, 2010: 231). Konuşmasına bir durum tespiti ile başlayan Erdoğan, Haziran 2008 sürecindeki altı aylık sözlü ateşkese her iki tarafça da uyulduğunu belirterek buna rağmen İsrail'in Gazze'ye yönelik ablukayı kaldırmadığını, bu bakımdan Gazze'nin “insanlıktan tamamıyla tecrit edilmiş adeta bir açık hava hapisanesi” olduğunu vurgulamıştır. Öte taraftan “antisemitizmi insanlık suçu olarak gördüğünü” hatırlatma ihtiyacı hisseden Erdoğan, insanların zulme uğraması söz konusu olduğunda hangi dine mensup olduklarının bir önemi olmadığını altını çizmiştir. Harekatın başlamasıyla İsrail'in orantısız güç kullandığına dikkat çeken Erdoğan, BM Güvenlik Konseyi'nin bu durumun sonlanması için karar aldığını, ancak İsrail'in bu kararı tanımadığını anımsatmıştır. Erdoğan ayrıca barışın sağlanması için, Hamas'ın siyasal çözümün bir parçası haline getirilmesi ve Gazze ablukasının acilen kaldırılmasını teklif etmiştir (Yıldırım, 2012: 4–85).

Erdoğan'dan sonra söz alan İsrail Cumhurbaşkanı Peres, “Burada bir tanımlama sorunu vardır. Hamas çirkin bir diktatörlüktür. Şu anda Hamas’ın neden olduğu sorunlarla uğraşıyoruz. Gazze’ye yardımı biz değil Hamas engelliyor.” diyerek Gazze saldırılarının haklılığını anlatmaya çalışmıştır (Tür, 2009a: 28). Peres’in en sonunda Erdoğan’a yönelik olarak “İstanbul’a füze atılsaydı, siz ne yapardınız?” diye sorması bardağı taşıran son damla olmuştur (Zengin, 2013: 231). O sırada oturumu kapatmak isteyen moderatöre dönerek “olmaz, one minute” diyen Erdoğan tekrar söz almış ve Peres’e cevap vermiştir. İsrail Cumhurbaşkanı’nın Türkiye Başbakanı’na doğru elini sallayarak ve yüksek sesle konuşması ve salondakilerin bir bölümünün bu konuşmayı alkışlaması üzerine sinirlenen Erdoğan, Peres’e dönerek “Sayın Peres benden yaşlısın, sesin çok yüksek çıkıyor. Biliyorum ki sesinin bu kadar yüksek çıkması bir suçluluk psikolojisinin gereğidir. Benim sesim bu kadar yüksek çıkmayacak. Bunu böyle bilesin. Öldürmeye gelince siz öldürmeyi çok iyi bilirsiniz. Plajlardaki çocukları nasıl öldürdüğünüz, nasıl vurduğunuzu çok iyi biliyorum. Tevrat’ın 6. maddesi der ki öldürmeyeceksin. Burada öldürme var. Avi Şalom Guardian’da söylüyor: İsrail, haydut devlet haline gelmiştir.” demiş ve salonu terk etmiştir (Yıldırım, 2012: 4–85). Davos’ta yaşananlar, Türkiye ve dünya kamuoyunda büyük yankı uyandırmıştır. Panelin son bölümündeki olaya kadarki söylenenler aslında tarafların daha önce de pek çok kez dile getirdiği hususlardı. Ancak, Peres’in cevabından sonra Erdoğan’ın İsrail’e yönelik eleştirilerini iyice arttırması ve sonucunda paneli terk etmesi, olayı tüm dünyada dikkat çekici hale getirmiş ve Türkiye-İsrail ilişkilerinde şimdiye kadar yaşananlardan çok daha sıkıntılı bir sürecin başlangıcını oluşturmuştur (Ertosun, 2013: 283).

Erdoğan paneli terk ettikten sonra Peres kendisini aramış ve Erdoğan’a “Olanlardan son derece üzgünüm, dostlar zaman zaman kendi aralarında tartışabilir, Türkiye Cumhuriyeti’ne ve başbakan olarak size her zaman büyük saygı duydum, kendimi Türkiye’nin ve sizin dostunuz olarak görüyorum.” demiş ve özür dilemiştir (Zengin, 2010: 233). “Davos’taki tartışma ilişkilerimizi etkilemez.” diyen İsrail Cumhurbaşkanı, “Erdoğan’a olan saygım değişmedi. Orta Doğu’ya bir seçenek sunuyorlar. Türkiye’nin arabulucu gücünün devam etmesini umuyorum.” mesajını vermiştir (Peres: Tayyip Erdoğan’a olan saygım değişmedi, 2009, http://www.zaman.com.tr/dunya_peres-tayyip-erdogana-olan-saygim-degismedi_810066.html). Peres’in özür dilemesiyle sorun kişisel düzeyde çözüme kavuşmuş olsa da “one minute” olayı, Türkiye-İsrail ilişkilerinde derin psikolojik yaralar açmıştır (Zengin, 2010: 233).

Başbakan Erdoğan'ın Davos'taki çıkışı, dünyanın hemen her yerinde olumlu karşılanırken, asıl etkisi Arap Dünyası'nda gerçekleşmiştir. Türkiye'yi uzun yıllar İsrail'in müttefiki ve hain olarak değerlendiren Arap ülkeleri, Davos krizi sonrası Erdoğan ve Türkiye'ye karşı kesin bir sempati duymaya başlamışlardır (Yiğit, (t.y.), <http://www.ekopolitik.org/public/news.aspx?id=5117&pid=4553>). Bu sempati kendisini Gazze'de göstermiştir. Cuma namazından sonra İsrail saldırılarında kullanılamaz hale gelen meclis binasının önünde toplanan yaklaşık 20 bin Gazzeli, Erdoğan ve Türkiye lehine sloganlar atmış ve Türk ve Filistin bayraklarını birlikte sallamıştır (Köseoğlu ve Önal, 2009). Yaşanan gelişmeler sonrasında Erdoğan, bölge halkı tarafından İsrail'e ve Batı'ya meydan okuyan bir "kahraman" olarak algılanmıştır. Davos öncesinde ve sonrasında bölgede yapılan anketler arasındaki fark, Erdoğan'ın artan popülaritesini göstermesi bakımından önemli olmuştur (Altunışık, 2010'dan aktaran: Yıldırım, 2012: 4–87).

İsrail'den gelen tepkiye gelince, Cumhurbaşkanı Peres Zirve sonrası Erdoğan'ı arayarak ilişkilerin zarar görmemesi için çabalamıştır. Fakat İsrail içinden bazı yetkililerden gelen açıklamalar ortamı germiştir. İsrail Kara Kuvvetleri Komutanı Avi Mizrahi 10 Şubat'ta yaptığı konuşmasında "Erdoğan önce aynaya baksın" diyerek Ermeni katliamı, Kürtlere uygulanan baskı ve Kuzey Kıbrıs'ın işgali gibi konuları gündeme getirmiştir (Ertosun, 2013: 284). Bu açıklama üzerine İsrail'in Ankara Büyükelçisi Gavriel Levy bakanlığa çağırılmıştır. Dışişleri Bakanlığı yaptığı açıklamada ülkemize yönelik kabul edilemez ithamlarda bulunulması sebebiyle bir nota tevdi edilerek protesto edildiği belirtilmiştir. Ayrıca söz konusu beyanların mesnetsiz ve kabul edilemezliği vurgulanarak, bu durum hakkında İsrail makamlarından acilen izahat istenmiştir (İsrail Kara Kuvvetleri Komutanı Avi Mirzahi'nin Yaptığı Açıklama Hk., 2009, http://www.mfa.gov.tr/no_27--14-subat-2009-israil-karakuvvetleri-komutani-avi-mirzahi_nin-aciklamasi-hk_.tr.mfa).

İsrail'den yapılan bazı yorumlarda ise, Erdoğan'ın Davos'taki tutumu, Mart ayındaki yerel seçimler öncesinde halk desteğini arttırmak, dikkatleri gündemdeki PKK sorunundan uzaklaştırmak ve Türkiye'nin İslam dünyasındaki itibarını arttırmak gibi popülist sebeplere dayandırılmıştır (Bengio, 2009'dan aktaran: Ertosun, 2013: 285).

2009 Mart ayında iki ülkenin Dışişleri Bakanları Ali Babacan ve Tzipi Livni'nin NATO Dışişleri Bakanları toplantısında* ikili bir görüşme gerçekleştirmişlerdir. Bu görüşme Davos krizinin ardından gerilen ilişkilerde normalleşme sürecinin başlaması olarak değerlendirilmiştir (Babacan ve Livni Bir Araya Geldi: Davos'tan Sonra İlk Buluşma, Şalom, 2009, <http://www.salom.com.tr/newsdetails.asp?id=70081#.Uox3qMTxocA>). Fakat bu beklentiler gerçekleşmemiştir. Davos Zirvesi sonrasında Türkiye-İsrail ilişkilerindeki olumsuz atmosferin ortadan kaldırılmasına yönelik olarak Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu İsrail Cumhurbaşkanı Peres tarafından Ekim 2009'da verilmesi planlanan konferansa katılmak üzere İsrail'e resmi bir ziyaret gerçekleştirmek için girişimde bulunmuştur. Ancak İsrail ön koşul olarak Davutoğlu'nun İsrail'den Gazze'ye geçiş yönünde bir talepte bulunmaması için teminat isteyince bu girişim sonuçsuz kalmıştır (Yıldırım, 2012: 4–88). İki ülke ilişkilerini yumuşatabilecek böyle bir ziyaretin gerçekleşmemiş olması bir bakıma bu dönemde birbiri ardına yaşanacak krizlerin önünü açmıştır.

Davos sonrası iki ülke ilişkilerinde yaşanan ilk gerilim Anadolu Kartalı tatbikatının uluslararası katılımının iptal edilmesi olmuştur. 2001 yılından itibaren Türkiye'nin ev sahipliğinde düzenlenen tatbikatın 12–23 Ekim 2009 tarihleri arasında planlanan safhasının uluslararası bölümü iptal edilmiş ve böylece İsrail dışarıda kalmıştır. Anadolu Kartalı tatbikatının İsrail'in de katılacağı uluslararası kısmının Türkiye tarafından iptal edilmesi, Tel-Aviv tarafınca siyasi bir hamle olarak algılanmıştır (Yeşilyurt, 2013: 442-443). İsraili kaynaklar, Ankara'nın Gazze operasyonu sebebiyle İsrail'in katılımını istemediğini savunmuş ve talebin doğrudan Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'dan geldiği iddiasında bulunarak “Türkiye'nin bizi aşağılamasına boyun eğmeye son vermeliyiz” demiştir (One Minute'un Ardından “Anadolu Kartalı” Gerilimi, 2009, http://www.radikal.com.tr/dunya/one_minuteun_ardindan_anadolu_kartali_gerilimi-958829). İsrail'den gelen bu tepkiler üzerine Dışişleri Bakanlığı açıklama yapma gereği hissetmiştir. Yapılan açıklama ile tatbikatın uluslararası bölümünün diğer katılımcı ülkelerle bil istişare ertelendiği ve milli bir faaliyet olarak icra edileceği, dolayısıyla tatbikatın uluslararası bölümünün ertelenmesinden siyasi bir anlam ve sonuç çıkartılmasının doğru olmayacağı belirtilerek, İsraili yetkililer açıklama ve tutumlarında akliselime davet edilmiştir (Anadolu Kartalı

* İsrail, NATO üyesi olmamakla birlikte NATO'nun 1994'te geliştirdiği “Akdeniz Diyalogu” çerçevesinde İttifak ile ortaklık kurmuştur.

Tatbikatı Hk., 2009, http://www.mfa.gov.tr/no_-182_-12-ekim-2009_-anadolu-kartali-tatbikati-hk_.tr.mfa). Hükümet Sözcüsü ve Başbakan Yardımcısı Cemil Çiçek ise yaptığı açıklamada, Anadolu Kartalı Tatbikatı organizasyonunun Türk Hava Kuvvetleri'ne ait olduğunu belirterek, İsrail ile ilişkilerde yeniden gerginliğe yol açan iptal kararının hükümetin önerisi ile gerçekleşmediğinin altını çizmiştir (Yavuz ve Önal, 2009).

Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu, “Anadolu Kartalı” tatbikatından İsrail’in dışlanması konusunu değerlendirirken İsrail’in Gazze ile ilgili mevcut yaklaşımından duyulan rahatsızlığını ortaya koyarak “Gazze’teki durumun iyileşeceğini, yeniden diplomatik yollara gireceğini umuyoruz. Bu, Türk-İsraili ilişkilerinde de yeni bir atmosfer yaratacak. Ancak mevcut durumda elbette ki bu yaklaşımı, İsrail’in yaklaşımını eleştiriyoruz” demiştir (One Minute’un Ardından “Anadolu Kartalı” Gerilimi, 2009, http://www.radikal.com.tr/dunya/one_minuteun_ardindan_anadolu_kartali_gerilimi-958829).

Başbakan Erdoğan da yaptığı açıklamada “her siyasi iktidarın kendi ülkesindeki kamuoyunun yaklaşımlarını halkının taleplerini göz önünde bulundurma mecburiyeti vardır” diyerek kamuoyunun beklentilerini dikkate aldıklarını belirtmiştir (Erdoğan: Türkiye Birilerinin Talimatıyla Karar Vermez, 2009, http://www.radikal.com.tr/politika/erdogan_turkiye_birilerinin_talimatıyla_karar_vermez-959348). Bir başka iddiaya göre ise İsrail’in tatbikata katılımın engellenmesinin sebebinin İsrail’in ekim ayına kadar Türkiye’ye teslim etmesi gereken insansız hava aracı Heronları teslim etmemesi olduğu ileri sürülmüştür (Yavuz ve Önal, 2009). Her ne kadar İsrail’in tatbikattan çıkarılmasının siyasi yönde bir hareket olmadığı dışişleri bakanlığı tarafından açıklanmış olsa da sonrasında Davutoğlu ve Erdoğan tarafından yapılan açıklamalar İsrail’in algısının doğru olduğunu göstermektedir.

İsrail basınında ve kamuoyunda bu kriz üzerine, ülkenin Türkiye’nin eleştirileri ve ağır sözleri karşısında sürekli alttan alan ve boyun eğen taraf olmaktan sıkıldığı tekrarlanmaya başlanmıştır (Tür, 2009b: 38). Bunun ardından İsrail tarafından daha önce başvurulmayan yöntemlerin uygulamaya konulduğu görülmüş ve bu bağlamda İsrail’in Petach Tikva kentinde Belediye Meclisi tarafından “sözde” Ermeni soykırımının 95. yıldönümünde açılmak üzere, bir soykırım anıtı kurulmasına karar verilmiştir (Gürçan, 2009’dan aktaran: Yıldırım, 2012: 4-90).

Yaşanan bu gelişmelerden sonra Türkiye ve İsrail arasındaki ilişkiler stratejik ortaklık noktasından karşılıklı güvensizliğe doğru dönüşen bir hal almıştır.

2.3.3 Ayrılık Dizisi ve Alçak Koltuk Krizi

Ankara ile Tel-Aviv arasındaki ilişkileri sıkıntıya sokan bir başka gelişme, İsrail askerlerinin Filistinli sivilleri vurduğu görüntülere yer veren “Ayrılık” dizisinin Ekim ayında TRT’de yayınlanması olmuştur (Ertosun, 2013: 288). Başbakan Recep Tayyip Erdoğan’ın Gazze’deki Dökme Kurşun Operasyonu’na yönelik tepkisini dile getirdiği Davos’taki konuşma, Anadolu Kartalı Tatbikatı’nın İsrail’in de dahil olduğu uluslararası bölümünün iptali Türkiye-İsrail ilişkilerini çıkmaza sürüklerken, TRT’nin yeni dizisi “Ayrılık” tansiyonu yükseltmiştir. Çoğu sivil 1500 Filistinli’nin ölümüyle sonuçlanan Dökme Kurşun Operasyonu sırasında yaşanan bir aşk öyküsünün işlendiği dizi İsrail’i ayağa kaldırırken iki ülke arasında diplomatik krize yol açmıştır (Ayrılık Travması, 2009, <http://aksam.medyator.com/2009/10/17/haber/dunya/2639/index.html>). Söz konusu dizinin fragmanında Başbakan Erdoğan’ın İsrail Cumhurbaşkanı Peres’e söylediği “one minute” ifadesi yer almış, dizinin içeriğinde ise İsrail askerlerinin Filistinli bir babanın başının üzerine kaldırdığı bebeği vurması gibi sahneler yoluyla İsrail’i ve İsrail ordusunu bilinçli olarak karalamaya yönelik hareket edildiği gerekçesiyle dizi İsrail yetkilileri ve medyası tarafından tepkiyle karşılanmıştır (Yıldırım, 2012: 4–90).

Dizinin ilk bölümünün yayınlanmasının ardından, Yedioth Ahranot gazetesinin haber sitesi Ynet, diziyi ilgili geniş bir yazı yayımlayıp, İsrail ordusu askerlerinin, “Çocukların üzerine bilinçli olarak ateş eden, Gazzelileri idam mangalarının önüne diken, sivillere ateş eden kana susamış askerler” olarak gösterildiğini ve bu dizinin İsrail’de travmaya sebep olduğu yazmıştır (İsrail’le “Ayrılık” Krizi, 2009, <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/12702210.asp>). Diziyi ilgili eleştirel bir haber de İsrail’in önde gelen TV kanallarından Kanal 2’den gelmiştir. Kanal 2, dizinin “En üst dereceden provokasyon malzemesi içerdiğini ve gerçeklere aykırı olduğunu” ileri sürmüştür. Kanal 2, diziyi, “İsrail ve Yahudi düşmanlığı tesis etmeye yönelik provokasyon” olarak nitelmiş ve İsrail askerlerinin, “Günahsız sivilleri öldüren kana susamış askerler” olarak gösterildiğinin altı çizmiş, dizinin TRT’de yayımlanıyor olmasının çok manidar olduğu ifade edilmiştir. Kanal 2, dizinin, “Suriye gibi karanlık ülkelerin yaptığı provokatif ve Yahudi düşmanı yayınlara eşdeğer olduğunu” ileri sürmüş ve dizinin TRT gibi bir kurumda yayınlanıyor olmasının yukarıdan gelen bir talimatla olabileceğine vurgu yapmıştır (İsrail’e Travma Yaşatan Dizi, 2009, <http://yenisafak.com.tr/dunya-haber/israile-travma-yasatan-dizi-15.10.2009-216980>).

İsrail yönetimi, TRT'de yayımlanan Ayrılık adlı bir dizini yol açtığı gerilimle ilgili olarak Tel-Aviv'deki Türkiye Büyükelçiliği Geçici Maslahatgüzarı Ceylan Özen'i Dışişleri Bakanlığına çağırıştır. İsrail Dışişleri Bakanlığı'nın Batı Avrupa'dan sorumlu Müsteşar Yardımcısı Naor Gilon, Kudüs'te, Özen'e İsrail'in diziden duyduğu üzüntü ve rahatsızlığı iletmiştir. Dizide yer alan unsurların kabul edilemez olduğunu kaydeden Gilon, iki ülke arasında son günlerde yaşanan gerilimin bir an önce giderilmesine yönelik beklentilerini dile getirmiştir (Ayrılık Travması, 2009, <http://aksam.mediyator.com/2009/10/17/haber/dunya/2639/index.html>). İsrail Dışişleri Bakanı Lieberman ise Ynet'e yaptığı açıklamada “Bu, ciddi bir provokasyondur ve devlet desteğiyle yapılmıştır. Böylesine provokasyon ve nefret dolu bir dizinin düşman ülkeler arasında bile yayınlanmasının doğru olmadığını düşünüyorum.” demiştir. Lieberman, dizinin “İsrail ile diplomatik ilişkileri olan Türkiye'de yayınlanmasını da çok manidar ve üzücü” olarak nitelendirmiştir (İsrail'e Travma Yaşatan Dizi, 2009, <http://yenisafak.com.tr/dunya-haber/israile-travma-yasatan-dizi-15.10.2009-216980>).

Şimdiye kadar Türkiye'den üst düzey yetkililerin İsrail'e karşı verdikleri mesajlar İsrail'de daha çok Türkiye'nin iç siyasetine ve kamuoyuna yönelik algılanmış, ilişkilerin toplumlar düzeyinde bozulmasının ve bu olaylardan etkilenmesinin zor olduğunu altı çizilmiştir. Ancak bu gelişmelerden sonra toplumsal düzeyde de ilişkilerde etkilenme görüldüğünden, İsrail toplumunun “büyük bir hayal kırıklığı” yaşadığından bahsedilebilir ve bu durum İsrail'de git gide İsrail'in varlığına karşı duruş ve düşmanlarına destek olarak algılanmaya başlanmıştır (Tür, 2009b: 39).

Yaşanan bu gelişmelerin ardından İsrail Sanayi, Ticaret ve Çalışma Bakanı Benyamin Ben-Eliezer Türkiye'yi ziyaret etmiştir. Yaptığı açıklamalarda iki ülke ilişkileri üzerindeki kara bulutları dağıtmaya geldiğini belirten Ben-Eliezer, Türkiye ve İsrail arasında pek çok ortak nokta bulunduğunu ve iki ülkenin de aynı şeylerden zarar gördüğünü düşündüklerini kaydederek “İlişkilerimizi daha fazla güçlendirmeye ve derinleştirmeye devam ettirmek istediğimizi açıkça söylemek için buradayız” demiştir (İsrailli Bakan Ben-Eliezer: Türkiye, Suriye ile İsrail Arasında Yardımcı Olabilir, 2009, <http://dunya.milliyet.com.tr/israilli-bakan-ben-eliezer--turkiye--suriye-ile-israil-arasinda-yardimci-olabilir/dunya/dunyadetay/23.11.2009/1165412/default.htm>). Ankara'da Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu ile görüşen Benyamin Ben-Eliezer, bölgedeki barış görüşmelerinde Türkiye'nin rol alması arzusunu dile getirmiş ve Türkiye'nin stratejik

ağırlığı ve bölgeye etkisi itibarıyla Ortadoğu barış sürecine katkı sağlayacağını umut ettiklerini belirtmiştir. Gazze'de devam eden insanlık trajedisinden dolayı İsrail'i sert sözlerle eleştiren Davutoğlu bu tutumunu sürdürmüş ve yaşanan trajediye dikkat çekerek Gazze'de durumun iyileştirilmesi gerektiğini vurgulamıştır (Yanatma, 2009). Ben-Eliezer Davutoğlu'ndan sonra Cumhurbaşkanı Gül ile görüşmüştür. Cumhurbaşkanı Abdullah Gül, İsrail'den barış konusunda istekli ve samimi olduğunu göstermesini istemiş ve İsrail'in sınırlarını 1967 öncesine çekip, bağımsız bir Filistin devleti ile İsrail'in yan yana yaşamasının önemine işaret etmiştir. Ayrıca Gül, iki devletli çözüm ile İsrail'in güvenlik kaygılarının da ortadan kalkacağını anlatmıştır (Kurt, 2009).

Türkiye dostu olarak bilinen İsrail Sanayi, Ticaret ve Çalışma Bakanı Benyamin Ben-Eliezer Kasım 2009'da krizi yumuşatmak için Ankara'ya geldiyse de, Ocak 2010'da bu sefer "Kurtlar Vadisi" adlı dizinin bir bölümünde yer alan İsrail karşıtı sahneler ilişkilerde yeni ve daha ciddi bir krize yol açmıştır (Yeşilyurt, 2013: 443). İsrail Dışişleri Bakan Yardımcısı Danny Ayalon Türkiye'de yayınlanan "Kurtlar Vadisi" isimli televizyon dizisinde Mossad ajanlarının çocuk kaçakçısı olarak gösterilmesine tepki olarak o dönem Türkiye'nin Tel-Aviv Büyükelçisi Oğuz Çelikkol'u görüşmek için İsrail Parlamentosu Knesset'e çağırmıştır (Uzer, 2011: 156). Ayalon görüşme öncesi basın mensuplarını da odaya davet edince, Çelikkol görüşmenin muhabirler çıktıktan sonra yapılmasını istemiştir. Ayalon ise kameralara dönerek İbranice, "Bizim yüksek, onun daha alçak bir koltukta oturduğuna, masada yalnızca İsrail bayrağı bulunduğuna ve bizim gülümsemediğimize dikkatinizi çekerim" demiştir. Ayalon, muhabirlerin "fotoğraf için el sıkışın" talebine de olumsuz yanıt verirken, Çelikkol'a görüşme sırasında ikram yapılmamıştır (Bakır, 2010a).

İsrail'in diplomatik teamülleri hiçe sayan bu davranışı Ankara tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Dışişleri Bakanlığı yaptığı açıklama ile İsrail'in Ankara Büyükelçisi Gaby Levi'nin bakanlığa çağrıldığı ve Danny Ayalon'un Oğuz Çelikkol ile yaptığı görüşmede takındığı tavır ve bunu yansıtan biçimiyle ilgili protestonun büyükelçiye iletildiği ve konu ile ilgili izahat ve özür beklendiği belirtilmiştir. Yine aynı açıklamada Türkiye, Tel-Aviv Büyükelçimize yapılan muamele ile ilgili olarak telafi edici adımların atılmasını beklemektedir denilmiştir (İsrail Dışişleri Bakan Yardımcısının Tel-Aviv Büyükelçimiz İle Yaptığı Görüşmede Takındığı Tavır Hk., 2010, http://www.mfa.gov.tr/no_-7_-12-ocak-2010_-israil-disisleri-bakan-yardimcisinin-tel-aviv-buyukelcimiz-ile-yaptigi-gorusmede-takindigi-tavir-hk_.tr.mfa). Bu olay üzerine Cumhurbaşkanı Gül'ün, İsrail tarafından resmi

bir özür gelmemesi durumunda Türkiye'nin Tel-Aviv büyükelçisini Ankara'ya çağıracağını kesin bir dille belirtmesini müteakiben İsrail tarafından gönderilen özür mektubu tansiyonu düşürmüştür (Yeşilyurt, 2013: 443). Abdullah Gül'ün açıklamasının ardından İsrail Cumhurbaşkanı Şimon Peres'in devreye girmesi ile Danny Ayalon "Sizi küçük düşürmek gibi bir niyetim hiçbir şekilde yoktu. Girişiminin yapılaş biçimi ve algılanışı nedeniyle özür dilerim. Lütfen bunu büyük saygı duyduğumuz Türk halkına iletiniz." ifadelerinin yer aldığı özür mektubunu yazmıştır (Yanatma, 2010).

Özür mektubunun ardından İsrail'den art arda iki önemli ziyaret gerçekleşmiştir. Bunlardan ilki İsrail Savunma Bakanı Ehud Barak'ın ziyaretiydi. Barak Ankara'da "Ayalon'un davranışını tasvip etmiyorum" demiş ve elini Çelikkol'un omzuna atarak resim çektirmiş ve Çelikkol'un gönlünü almaya çalışmıştır. Diğer bir ziyaret ise İsrail Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Yossi Gal tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu ziyaret sırasında Devlet Bakanı ve Başmüzakereci Egemen Bağış, Gal'e kendi elleriyle Türk lokumu yedirerek Türk misafirperverliğini göstermiş ve İsrail'e misafirperverlik dersi vermiştir (Bakır, 2010b). Türkiye 2010 yılının ilk aylarında İsrail'in Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü'ne (OECD) girişine onay vererek iyi niyetini göstermiştir. Türkiye Arap ülkelerini karşısına almak pahasına, 10 Mayıs 2010'da yapılan oylamada veto hakkını kullanmayarak İsrail'e OECD üyelik yolunu açmıştır (Gencer Özcan, 2010: 42). Ancak bu iyi niyet gösterisinden birkaç ay sonra Türkiye-İsrail ilişkilerini durma noktasına getiren Mavi Marmara saldırısı yaşanmıştır.

2.4. Mavi Marmara Olayı

İsrail, 2005 yılında Gazze'den tek taraflı çekilme planını onaylamış ve bölgeden çekilmiş fakat bölge sınırlarında kontrolünü sürdürmüştür. Ocak 2006'da yapılan Filistin Yönetimi seçimlerini İsrail tarafından terör örgütü olarak görülen Hamas kazanmış ve kontrolü eline almıştır. Hamas-El Fetih ittifakı kısa sürmüş, sonrasında Hamas Gazze Şeridi'nde, El Fetih ise Batı Şeria'da kontrolü ele geçirmiştir. İsrail ve ABD Hamas'ı dışarıda bırakarak El Fetih yönetimindeki yeni Filistin Yönetimi ile ilişki kurmuş ve İsrail Gazze'ye sıkı bir kara, deniz ve hava ablukası uygulamaya başlamıştır (Migdalovitz, 2010: 1). Takip eden süreçte Gazze için şartlar daha zorlaşmış ve 19 Eylül 2007'de İsrail Gazze'yi terörist organizasyon tarafından yönetilen "düşman bölge (enemy entity)" ilan etmiştir (Bayoumi 2007'den aktaran, Yıldırım, 2012: 4-94). İsrail'in Gazze'yi kuşatma altında tutarak iki temel amacı olduğu görülmüştür. Birincisi, İsrail işgaline karşı Filistin

direnış bayrağını El Fetih'in elinden alan Hamas örgütünü tasfiye etmek, ikincisi Filistin halkını bezdirerek Gazze'den göç etmesini sağlayarak nüfus yapısını değiştirmektir. İsrail Dökme Kurşun Operasyonu ile Gazze'de sivil hedefleri vurmuş ve şehrin alt yapısını çökertmiştir. Şehrin inşası için gerekli olan inşaat malzemeleri ise Hamas'ın silah kaçırmak için yer altı tünelleri yapmakta kullanacağı korkusuyla şehre sokulmamakta, abluka yüzünden Gazze'ye yardım girişi yoğun kontroller altında ve sınırlı bir şekilde gerçekleşmektedir. Bu koşullar altında, Filistin halkı dünyanın gözleri önünde Gazze'de getto hayatı yaşamaktaydı ve İsrail devleti, yüzyıllarca Yahudilere yapılan muamelenin benzerini Filistinlilere uygulanmaktaydı (Zengin, 2010: 235). Gayri ahlaki bir abluka altında tutulan Gazze'de Uluslararası Af Örgütü'nün raporuna göre her beş kişiden dördünün 'insani yardıma ihtiyacı olduğu' belirlenmiştir (Çandar, 2010).

Ablukayı delme ve Filistin'e yardım ulaştırma girişimleri zaman zaman denenmiş fakat başarılı olamamıştır. İşte Türkiye ve İsrail'i tarihlerinde ilk kez doğrudan karşı karşıya getiren Mavi Marmara Saldırısı da yine Gazze'ye yönelik böyle bir insani yardım ulaştırma girişimi üzerine gerçekleşmiştir. Türkiye menşeli bir sivil toplum kuruluşu olan İnsani Yardım Vakfı (İHH) koordinatörlüğünde "Rotamız Filistin Yükümüz İnsani Yardım" sloganı ile bir organizasyon gerçekleştirilmiştir. Organizasyonun amacı hem Gazze'ye yardım malzemeleri ulaştırmak hem de üç yılı aşkın süredir devam eden ablukayı denizden delerek uluslararası toplumun dikkatini Gazze'ye çekmek olmuştur. (Yıldırım, 2012: 4–96–97). Farklı ülkelerden yardım kuruluşları, sivil inisiyatifler ve kişisel katılımlarla büyük bir organizasyon düzenlenmiştir. Gemide bulunan sivil aktivistler arasında Avrupa Parlamentosu'ndan 15 milletvekili, 1976 yılı Nobel Barış Ödülü sahibi Kuzey İrlandalı Mairead Corrigan Maguire ve 85 yaşındaki Yahudi Soykırım gazisi Hedy Epstein da vardı (Yardım Gemilerinde Kimler Var? 2010, <http://www.haberler.com/yar-dim-gemilerinde-kimler-var-2079552-haberi/>). Gemide ayrıca İsrail parlamentosu (Knesset) üyelerinden, İsrail Balad partisi milletvekili Hanin Zubi'de bulunuyordu (İsrail Ordusu, Gemileri Durdurmak İçin Hayfa'da Hazır Bekliyor, 2010, http://www.zaman.com.tr/dunya_israil-ordusu-gemileri-durdurmak-icin-hayfada-hazir-bekliyor_989899.html).

Konvoy henüz oluşturulma aşamasındayken İsrail otoriteleri tarafından, Tel-Aviv, Kudüs ve Ankara'daki Türk Dışışleri temsilciliklerinde, Türk otoriteleri tarafından konvoyun hareket etmesine engel olunması için bazı taleplerde bulunulmuştu (Report on

the Israeli Attack on the Humanitarian Aid Convoy to Gaza on 31 May 2010, 2011: 16). İsrail Dışışleri Bakanı Avigdor Lieberman, Gazze'ye insani yardım malzemeleri götürmek üzere yola çıkan filonun eylemini "İsrail'in egemenliğine karşı bir şiddet propagandası teşebbüsü" olarak değerlendirmiştir. Liberman yaptığı açıklamada "yardım konvoyu İsrail'e karşı bir şiddet propagandasıdır ve İsrail topraklarında, hava veya deniz sahasında egemenliğinin herhangi bir şekilde tehdit edilmesine izin vermeyecek" demiştir (Lieberman: Filo, İsrail'in Egemenliğine Karşı Bir Şiddet Propagandası, 2010, <http://www.milliyet.com.tr/Dunya/SonDakika.aspx?aType=SonDakika&ArticleID=1243937&Date=28.05.2010&Kategori=dunya&b=Lieberman:%20Filo,%20İsrailin%20egemenligine%20karsi%20bir%20siddet%20propagandasi>). Gazze'ye gidecek filoyla ilgili soruları cevaplayan Dışışleri Bakanı Ahmet Davutoğlu da barış sürecinin kalıcı olabilmesi için Gazze ablukasının kalkması gerektiğini vurgulayıp, "Gemiler, her şeyden önce sivil bir girişimdir. Aralarında Türk sivil toplum kuruluşlarının da yer aldığı uluslararası sivil örgütlerin düzenlediği bir sivil inisiyatiftir." diyerek demokratik bir ülke olan Türkiye'nin böyle bir inisiyatifi engelleme imkanının olmadığını belirtmiştir (Ertosun, 2013: 292). Diğer taraftan Hamas örgütü Başbakanı İsmail Haniye Gazze limanında yaptığı açıklamada "İsrail korsanlar gibi davranır ve gemilere müdahale ederse kazanan yine konvoy ve biz oluruz. İsrail bu gemileri durdursa bile, bu bundan sonra gelecek gemilerin bir başlangıcıdır" diyerek Türk sivil kuruluşu İHH önderliğindeki hareketten övgüyle söz etmiştir (Hamas'tan Türkiye'ye övgü, 2010, <http://dunya.milliyet.com.tr/hamas-tan-turkiye-ye-ovgu/dunya/dunyadetay/30.05.2010/1244366/default.htm>).

Gemiler hazırlıklarını tamamladıktan sonra Doğu Akdeniz'de buluşup güneye yönelirken bakanlıkta konunun bir kriz potansiyeli taşıması sebebiyle bir kriz masası oluşturulmuştur. Türk Dışışleri Bakanlığı'ndan İsraili makamlara verilen son mesajda ise şöyle denilmiştir (Zengin, 2010: 236):

Konunun üzerindeyiz, sakın bir çatışmaya veya silahlı müdahaleye tevessül etmeyin. İlerleyen saatlerde gemilerin yönünün değiştirilmesi ve meselenin suhuletle halledilmesi için çabalarımızı sürdürüyoruz.

Bütün bu uyarı ve çabaya rağmen 31 Mayıs gecesi sabaha karşı saat 4.30'da İsrail askerleri havadan ve denizden konvoyun en büyük gemisi Mavi Marmara'ya saldırmışlardır. İsrail sınırına 72 deniz mili, Gazze ablukasının deniz sınırına ise 64 deniz mili mesafede uluslararası sularda gerçekleşen bu saldırı, İsrail Deniz Kuvvetleri'ne ait firkateynler, denizaltılar, helikopterler ve süratli Zodyak botlardan oluşan tam teşekküllü

bir kuvvet tarafından icra edilmiştir (Yıldırım, 2012: 4–99). Mavi Marmara saldırısı sekizi Türk, birisi Türk asıllı Amerikan vatandaşı olmak üzere 9 kişinin ölümüyle sonuçlanmıştır. Dahası, saldırıda bazıları silahla ciddi yaralama olmak üzere, düzinelerce sivil yaralanmıştır. Konvoydaki diğer gemiler de İsrail kuvvetleri tarafından önceden planlanmış bir şekilde kontrol altına alınmıştır (Report on the Israeli Attack on the Humanitarian Aid Convoy to Gaza on 31 May 2010, 2011: 18). Ele geçirilen gemiler İsrail'in Aşdod limanına çekilmiş, yolcular gemiden indirilerek sorgulanmıştır. Türkiye'nin çok sert baskısı ve ABD'nin yatıştırıcı müdahalesinin ardından gemideki yolcular ertesi gün Türkiye'ye iade edilmişlerdir (Aytürk, 2012: 631).

Türk yetkilileri İsrail'in böyle ölümlerle sonuçlanacak bir müdahaleye girişebileceğini öngörememişlerdi. Milli Savunma Bakanı Vecdi Gönül yaptığı bir görüşmede böyle bir müdahaleyi beklemediklerini ifade etmiştir: “Böyle bir müdahaleyi beklemiyorduk, kimse beklemiyordu. Çünkü her işin kuralı vardır. Hava sahanıza bir yabancı ülkenin savaş uçağı izinsiz girse bile hemen vurulmaz. Önce ne olduğu araştırılır. En fazla iki savaş uçağı kaldırırsınız ve yabancı savaş uçağını ya hava sahasını terk etmeye veya yere inmeye zorlarsınız, ama ne olduğunu anlamadan hemen vurmazsınız. Oysa sivil yardım gemisi olduğu bilindiği halde İsrail'in yaptığı müdahale kabul edilemez.” (Bila, 2010).

Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu da kendisiyle yapılan bir röportajda olaydan önce üzerinde çalıştıkları senaryolarda can kaybı olabileceğini düşünmediklerini şöyle aktarmıştır: “Mavi Marmara yola çıktığında teknik olarak dört senaryo üzerinde çalışmıştık. Birincisi, gemiler yaklaştığında İsrail Mavi Marmara'nın karşısına kendi gemilerini koyar, kendi karasularında blokaj yapar, bir müddet beklenir, onlar protesto eder, İsrail geçirmemiş olur. Böylece barışçıl bir protesto olur vs. İkincisi bir müdahale olabilir. Teknik bir müdahale. Gemilerin eşlik edilerek limana çekilmesi olabilir. Üçüncüsü gemiye operasyonel anlamda bir müdahale olabilir. Ama silahlı baskın şeklinde değil. Son senaryo da gemiye müdahale olur ama can kaybına neden olacak olaylar olmadan belki silah kullanılmadan belki arbede filan olur. Teorik olarak bu da vardı. İnsan teorik olarak düşünüyor ama bu hale gelmesi beklenecek bir şey değil.” (Arslan, 2010). Her iki açıklamadan da anlaşılacağı üzere Türk siyasal elitleri İsrail'in böylesi bir harekate girişip ölümlerle sonuçlanacak bir operasyon yapacağını düşünmemişlerdir.

Olayın netleşmesinin ardından yapılan çeşitli açıklamalarla İsrail gerçekleştirdiği eylem dolayısıyla kınanmıştır ve Türkiye'nin tepkisi her zamankinden sert olmuştur. Başbakan Erdoğan'ın yurt dışı gezisinde olması dolayısıyla yerine vekalet eden Bülent Arınç yaptığı açıklama ile İsrail'in Gazze'ye yardım götüren gemilere yaptığı saldırıyı "şiddetle lanetlediklerini" ifade etmiş, "İsrail hükümeti bu insanlık dışı eylemiyle masum insanları hedef alarak barışı, insanlığı ve bütün insani değerleri hiçe saydığını bütün dünyaya göstermiştir. Herkesi şoke eden bu saldırı İsrail hükümetinin yürüttüğü şiddet politikasının ulaştığı pervasızlığı da bir kez daha ortaya koymuştur. Uluslararası hukuka tamamen aykırı olan, medeni bir ülkenin devlet aklına uygun düşmeyen, hiçbir insani hassasiyeti gözetmeyen bu kanlı operasyon insanlık tarihine kara bir leke olarak geçecektir" demiştir (Başbakan Yardımcısı Bülent Arınç: Büyükelçimizi Geri Çağırдық, 2010, <http://siyaset.milliyet.com.tr/basbakan-yardimcisi-bulent-arinc-buyukelcimizi-geri-cagirdik/siyaset/siyasetdetay/31.05.2010/1244779/default.htm>). Dışişleri Bakanlığı yaptığı açıklamada İsrail'in giriştiği bu eylemin "şiddetle kınandığını" ve uluslararası hukukun ağır bir ihlali olan bu olayın iki ülke ilişkilerinde telafisi mümkün olmayan sonuçlar doğurabileceğini belirtmiştir. Ayrıca İsrail'in Ankara Büyükelçisi'nin bakanlığa davet edilip kendisinden konu ile ilgili acil izahat istendiği açıklanmıştır (Gazze'ye İnsani Yardım Filosuna İsrail Savunma Kuvvetleri Tarafından Güç Kullanılması Hk., 2010, http://www.mfa.gov.tr/no_-115_-31-mayis-2010_--gazze_ye-insani-yardim-filosuna-israil-savunma-kuvvetleri-tarafindan-guc-kullanilmasi-hk_.tr.mfa).

Bu sırada Latin Amerika gezisinde bulunan Başbakan Erdoğan gezisinin Şili ayağını iptal edip Türkiye'ye dönmüş, Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu ise acilen New York'a gitmiştir. Davutoğlu, Türkiye'nin acil çağrısı üzerine toplanan BM Güvenlik Konseyi'nde yaptığı konuşma ile Türkiye adına şimdiye kadar yapılan en sert konuşmayı yapmıştır. Konuşmasında İsrail'i sert bir şekilde eleştiren Davutoğlu, "En basit anlatımla, bu, eşkıyalık ve korsanlıkla eşdeğerdir. Bu devlet tarafından işlenmiş bir cinayettir. Hiçbir mazereti olmadığı gibi meşruiyeti de yoktur. Böyle bir yolu izleyen bir ulus devlet, uluslararası kamuoyunun saygın bir üyesi olma meşruiyetini de kaybetmiştir." demiştir (Ahmet Davutoğlu'nun Konuşmasının Tam Metni, 2010, <http://www.nationalturk.com/ahmet-davutoglu-birlesmis-milletler-konusmasi-tam-metin-2387702#.UqDEV8RdV5c>). Davutoğlu, ayrıca, Ankara'nın taleplerini uluslararası bir soruşturma açılması, gemilerin derhal serbest bırakılarak Gazze'ye taşıdıkları yardımları ulaştırmalarına izin verilmesi, İsrail'in Gazze'deki ablukaya son vermesi ve ölenlerin aileleri ve yaralananlara ve gemi

sahiplerine tazminat ödenmesi olarak sıralamıştır (Ertosun, 2013: 294). Davutoğlu'nun yoğun çabaları sonrası BM Güvenlik Konseyi bir başkanlık açıklaması yapmıştır. Açıklamada İsrail'in düzenlediği saldırı sonucu hayatını kaybeden aktivistler için duyulan teessür dile getirilmiş ve İsrail'in bu saldırısı kınanmıştır. Bununla birlikte, İsrail'in saldırı sonrasında tutuklayarak ülkesine götürdüğü sivilleri ve ele geçirmiş olduğu gemileri derhal serbest bırakması, ayrıca insani yardım malzemelerinin de Gazze'ye ulaştırılması yönünde çağrı yapılmıştır. Ayrıca İsrail'in yardım filosuna silahlı güç kullanımı sonucunda meydana gelen bu trajedinin hızlı, şeffaf, muteber, tarafsız ve uluslararası standartlara uygun bir biçimde soruşturulması çağrısında bulunulmuştur (Yıldırım, 2012: 4–103). Gazze'ye yardım götüren gemilere İsrail'in saldırısı sonrası Türkiye'nin çağrısı üzerine NATO toplantısı gerçekleştirilmiştir. Toplantı sonrasında NATO Genel Sekreteri Anders Fogh Rasmussen tarafından yapılan açıklama ile İsrail'in Gazze'ye yardım götüren gemilere yönelik askeri operasyonu ile ilgili olarak NATO üyeleri arasında yoğun görüş alışverişi olduğunu belirtilmiştir. "Güç kullanımı sırasında meydana gelen can kayıpları ve yaralanmalar nedeniyle duyduğu derin üzüntüyü" dile getiren Rasmussen, "Tüm kurbanların ailelerine samimi taziyelerimi iletir ve bu trajediye yol açan eylemleri kınarım" demiştir. BM ve AB'nin olaylarla ilgili derhal tarafsız, güvenilir ve şeffaf soruşturma çağrısına katılan NATO, İsrail tarafından gözaltına alınan sivillerin ve el konulan gemilerin derhal serbest bırakılmasını istemiştir (NATO'dan İsrail'e: Sivilleri ve Gemileri Derhal Serbest Bırak, 2010, http://www.zaman.com.tr/dunya_natodan-israile-sivilleri-ve-gemileri-derhal-serbest-birak_990769.html).

Latin Amerika gezisini kesip Ankara'ya dönen Başbakan Erdoğan ise partisinin grup toplantısında yaptığı konuşmasında "Sivil insanlara terörist muamelesi yapmak, alçakça bir pervasızlıktır. Türkiye bu işin peşini bırakmayacaktır. Türkiye, yeni yetme öksüz bir devlet değildir. Kabile devleti hiç değildir. Türkiye'nin dostluğu ne kadar kıymetliyse, düşmanlığı da o kadar şiddetlidir" demiş ve Türkiye'nin takip ettiği politikayı ve attığı diplomasi adımlarını şöyle özetlemiştir (Erdoğan Grup Toplantısında Konuştu, 2010, <http://www.milliyet.com.tr/erdogan-grup-toplantisinda-konustu/siyaset/sondakika/01.06.2010/1245188/default.htm>):

Uluslararası camiayla da irtibat kurdum, bu süreç devam ediyor. Bu çerçevede yapılması gerekenleri masaya yatırdık. Gereken adımları atmaya başladık. Türkiye Cumhuriyeti uluslararası hukuk ve diplomasinin bütün imkanlarını kullanıyor. Türkiye'nin Tel-Aviv Büyükelçisi geri çağrıldı. Üç ortak askeri tatbikat iptal edildi. Dışişleri Bakanı BM Güvenlik Konseyi'ni acil toplantıya çağırdı. BM Güvenlik Konseyi İsrail'i kınayan bir

açıklama yaptı. Açıklamada soruşturma açılması, sivil ve yaralıların serbest bırakılması istendi. İsrail'deki milli takım maçları iptal edildi. NATO Konseyi olağanüstü toplantıya çağrıldı. İKÖ, Arap Birliği, AB ve ilgili tüm kuruluşlarla temaslarda bulunup göreve davet edildi.

Türkiye tarafında bu gelişmeler yaşanırken İsrail tarafı, gemilerdeki sivillerin silahlı olduklarını söyleyerek operasyonun haklılığını savunmuştur. İsrail Genelkurmay Başkanı Gabi Ashkenazi, Mavi Marmara gemisine düzenlenen saldırıyla ilgili düzenlediği basın toplantısında, gemide bulunanların İsrail askerlerini kışkırttığını söylemiş, Mavi Marmara dışındaki gemilerde sorun çıkmadığını söylerken, Mavi Marmara'nın radikal organizasyon tarafından desteklendiğini ve gemidekilerin aşırı şiddet gösterisinde bulduklarını öne sürmüştür (Mavi Marmara'dakiler Silahlıydı, 2010, <http://dunya.milliyet.com.tr/-mavi-marmara-dakiler-silahliydi-/dunya/dunyadetay/31.05.2010/1244852/default.htm>).

Saldırı gerçekleştiği sırada Kanada'da bulunan İsrail Başbakanı Binyamin Netanyahu, saldırıya tam destek vermiştir. Mavi Marmara gemisindeki yüzlerce kişinin, askerleri sopalarla dövdüğünü ve bıçakladığını, ateş açıldığını dair bilgi de bulunduğunu iddia eden Netanyahu, askerlerin kendilerini savunduğunu ifade etmiştir. İsrail Dışişleri Bakan Yardımcısı Danny Ayalon da İHH İnsani Yardım Vakfı'nın teröre destek verdiğini iddia etmiş ve filonun amacının da insani yardım değil, Hamas'a silah sağlamaya yönelik olarak, denizden bir koridor açmayı hedeflediğini” ileri sürmüştür (İsrail Hükümeti Katliamı Savundu, 2010, http://www.zaman.com.tr/dunya_israil-hukumeti-katliami-savundu_99037_6.html). İsrail'in BM'deki büyükelçi yardımcısı Daniel Carmon'un BM Güvenlik Konseyi'nde yaptığı konuşmada “Ne çeşit barış eylemcileri bıçak, sopa ve diğer silahlarla askerlere saldırır.” diyerek eylemlerini meşrulaştırmaya çalışmıştır. İsrail kamuoyunda bu konuda görüş birliği hakim olmuştur. Yalnızca Haaretz gazetesi saldırıyı eleştirerek suçlunun hem İsrail hükümeti hem de beceriksiz olarak nitelediği İsrail ordusu olduğunu dile getirmiştir (Bölükbaşı, 2011: 233). Yine Kadima (İleri) Partisi'nin lideri Tzipi Livni de filonun bir provokasyon olduğuna dair düşüncesini ortaya koymuştur (Uzer, 2011: 159). İsrail yapmış olduğu bu açıklamalarla gerçekleştirdiği hareketin haklı olduğunu göstermeye çalışmıştır. Fakat sivillere yönelik bu hareket hem Türkiye'den hem de dünya kamuoyundan büyük tepki almıştır. Türkiye'de farklı illerde İsrail karşıtı birçok gösteri düzenlenmiş ve Mavi Marmara saldırısında ölenler için gıyabi cenaze namazları kılınmıştır.

Türkiye, İsrail'in Filistinlilere yönelik eylemlerine karşı zaman ve koşullara göre değişen tonlarda tepki vermiştir. Fakat bir İsrail operasyonu ilk defa doğrudan Türk vatandaşlarını hedef almış ve 9 Türk öldürülmüştür. Bu olay başlı başına bir dönüm noktası hüviyetinde olmuştur (Ertosun, 2013: 293). Zira cumhuriyet tarihinde ilk kez Türk vatandaşları yabancı bir ülkenin düzenli ordusu tarafından öldürülmüştür (Aytürk, 2011: 679). Davutoğlu "Bu tek olay, bölgenin tarihinde bir dönüm noktasıdır. Bu bizim 11 Eylül'ümüz olmuştur, ki bizim bölgesel ve küresel bakışımıza derin etkisi olacaktır ve hiçbir şey eskisi gibi olmayacak anlamına gelmektedir." diyerek olayın yaşatmış olduğu şoku dile getirmiş ve Türkiye'nin takip edeceği politikaların işaretini vermiştir (Zengin, 2010: 249). Yine Cumhurbaşkanı Abdullah Gül, İsrail'in Gazze'ye yardım götüren gemilere yaptığı saldırıya ilişkin, "İsrail tarihin en önemli hatalarından birisini yaptı. Bu yanlısın ne büyük bir yanlış olduğunu ileride çok daha fazla anlayacaktır. Şüphesiz ki Türkiye kendi vatandaşlarına ve kendi gemisine karşı uluslararası sularda yapılan böyle bir saldırıyı asla affetmeyecektir. Bu saatten sonra Türk-İsrail ilişkileri hiçbir zaman eskisi gibi olmaz" demiştir (Türk-İsrail İlişkileri Artık Eskisi Gibi Olmaz, 2010, <http://www.dunya.com/turk-israil-iliskileri-artik-eskisi-gibi-olmaz-89817h.htm>). Türkiye, İsrail'in bölgedeki en yakın partneri ve normal ilişki kurmayı becerebildiği yegane ülkedir fakat artık iki ülke arasına kan girmiştir. Bir daha değil 1996 yılındaki stratejik işbirliğine, 1949'dan sonra sürdürülen çekimser ama arka planda genelde yakın ilişkiye dönülebilmesi bile zorlaşmıştır (Özel, 2010).

Mavi Marmara baskınının yansımaları hem Türkiye hem de İsrail'in stratejik çıkarlarına zarar vermiştir. İsrail, kurulması için yoğun çaba harcadığı İran karşıtı bloğun geçici olarak parçalanmasına ve uluslararası kamuoyunun dikkatinin İran'ın nükleer planları probleminde Akdeniz'deki probleme kaydığına şahit olmuştur. Ayrıca İsrail'in sorumsuz davranışı artan bir Amerikan baskısına sebep olmuş ve Amerika-İsrail ilişkilerindeki mevcut gerginliklere yenisini eklemiştir. Dahası, Türkiye'nin haydutluk ve korsanlık eylemi olarak tanımladığı uluslararası sularda dokuz aktivisti öldürmesi İsrail'in küresel imajına darbe vurmuş ve kendisini Orta Doğu'nun işleyen tek gerçek demokrasisi olarak lanse eden İsrail'in uluslararası kamuoyunda bir "çılgın demokrasi" olduğu algısını pekiştirmiştir (Aytürk, 2011: 680). Ayrıca dünya basınında çıkan çeşitli haberler İsrail'in saldırısının neden olduğu tepkiye dikkat çekerken saldırının İsrail'i uluslararası arenada yalnızlaştıracağı yorumları yapılmıştır (Dünya Basını: Baskın, İsrail'i Yalnızlaştıracak, 2010, http://www.zaman.com.tr/dunya_dunya-basini-baskin-israili-yalnizlastiracak_990772.html).

Türkiye olay sonrası verdiği sert tepkiye rağmen olayın sorumlusunun İsrail hükümeti olduğu vurgusunu sıklıkla dile getirmiş İsrail Devleti ve halkını hedef göstermemiştir. BM'den İsrail'i kınama kararı çıkmasını sağlayan Türkiye, Tel-Aviv'e uluslararası baskı uygulayarak rehinelere kısa sürede serbest bırakılmasını sağlamıştır. Türkiye konuyu gündemde tutarak dünyanın dikkatini Gazze'ye çekmiş ve uluslararası toplumun İsrail'e tepkisini yükseltmiştir. Bu ortamdan sonra Mısır Haziran 2007'den beri kapalı tuttuğu Refah kapısını açarken, İsrail de yaptığı açıklama ile Gazze ablukasında kısmi bir hafifleme getirmiştir (Ertosun, 2013: 298). Türkiye, tepkisinin bir başka göstergesi olarak da 2001 yılından beri düzenli olarak Türkiye-ABD ve İsrail tarafından gerçekleştirilen "Güvenilir Denizkızı" arama-kurtarma tatbikatından çekildiğini açıklamıştır (Türkiye "Denizkızı" Tatbikatından Resmen Çekildi, 2010, <http://dunya.milliyet.com.tr/turkiye-denizkizi-tatbikatindan-resmen-cekildi/dunya/dunyadetay/06.07.2010/1259677/default.htm>). Daha önceki yıllarda yaşanan siyasi gerginliklerden sonra tatbikatın gerçekleşmesine rağmen Mavi Marmara baskınında sonra Türkiye'nin tatbikattan çekilmesi Türk siyasal elitlerinin sıklıkla vurguladığı ilişkilerde yaşanması beklenen gerilemenin işaretlerinden birisi olmuştur.

Mavi Marmara saldırısının Türkiye-İsrail ilişkilerine yaptığı bir diğer etki ise olumsuz giden iki ülke ilişkilerini düzeltebilecek bir görüşmeyi iptal ettirmesi olmuştur. 1 Haziran Salı günü Başbakan Erdoğan'ın gezisinden ayrılarak Arjantin'den ABD'ye uçuşu beklenen Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu, Washington'da ABD Başkanı Hillary Clinton, ardından da Kanada'dan gelecek olan İsrail Başbakanı Binyamin Netanyahu ile bir araya gelecekti. Davos'ta "One minute" ve Danny Ayalon'la "alçak koltuk" krizinden sonra iyice gerilen Türk-İsrail ilişkilerini yeniden rayına oturtmayı amaçlayan bu görüşme ABD tarafından önerilmiş ve Ankara görüşmeyi kabul etmişti. Böylece iki başkent arasında Davos'tan beri ilk üst düzey siyasi diyalog sağlanmış olacaktı. Ancak Mavi Marmara baskını ile olayların kontrolden çıkması sonucunda görüşme iptal edilmiştir. (Aydıntaşbaş, 2010). Diğer yandan Türkiye yeniden Arap-İsrail çatışmasında üçüncü taraf rolü oynama fırsatını yakalamayı hedeflemişti. Bu bağlamda Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu, İsrail Başbakanı Netanyahu ile İsrail-Suriye dolaylı görüşmelerinin detaylarını görüşmek üzere randevulaştığını belirtmiştir (Yıldırım, 2012: 4-105). Davutoğlu yaptığı açıklamada, "Washington'da buluşmam öngörülüyordu. Hatta randevu bile kesinleştirilmişti. Suriye tarafından konfirmasyonu almıştık. Washington'a gidiyordum. Ancak Pazartesi bu sivil gemiye saldırdılar ve fikrimi değiştirdim. Böylelikle bir müzakere

şansını daha yok ettiler” demiştir (İsrail’in Saldırısı Bizim 11 Eylül’ümüz, 2010, <http://siyaset.milliyet.com.tr/israil-in-saldirisi-bizim-11-eylul-umuz/siyaset/siyasetdetay/07.06.2010/1247560/default.htm>). Bu açıdan bakıldığında Mavi Marmara baskını da Dökme Kurşun’un yarattığına benzer bir etki yaratarak Türk-İsrail ilişkilerini Davos’ta oluşandan da derin bir bunalıma sürüklemiştir (Gencer Özcan, 2010: 42). Böylece İsrail ile görüşme ve uzlaşma şansı kalmamış oluyordu. Türkiye, Dökme Kurşun Operasyonu’ndan sonra İsrail’in gerçekleştirdiği Mavi Marmara baskını sonucunda arabuluculuk işlevini yerine getirememiş ve kendine biçtiği merkez ülke rolü İsrail tarafından ikinci kez engellenmiştir.

Cumhurbaşkanı Abdullah Gül’ün 65. BM Genel Kurul toplantısı sırasında İsrail Cumhurbaşkanı Şimon Peres ile görüşmemiş olması, ancak buna rağmen İran Cumhurbaşkanı Mahmud Ahmedinejad ile 20 Eylül 2010 günü görüşmesi İsrail’in liberal *Haaretz* gazetesi tarafından Türkiye’nin İsrail’e karşı değişen tutumu olarak tasvir edilmiştir. Bu görüşmenin gerçekleşmemesine böyle bir görüşmenin planlanmamış olduğu ve Gül’ün programının çok dolu olması gerekçe gösterilmiştir. Aynı şekilde, İsrail Cumhurbaşkanlığı Ofisi zaten planlanmış bir görüşmenin olmadığını ilan etmiştir. Fakat burada üzerinde durulması gereken asıl durum, Türkiye’nin İsrail’den yaptığı katliamdan dolayı özür beklediği ve öldürülen aktivistlerin yakınlarına sembolik de olsa tazminat ödenmesine yönelik taleplerinin tatmin edilmediğidir. Bunlar gerçekleşmeden, ikili ilişkilerde eskiye dönüş mümkün görülmemektedir (Uzer, 2011: 161).

Türkiye ve İsrail arasında yaşanan bu üst düzeydeki gerilimli süreci yumuşatmak ve ilişkileri tekrar iyileştirmek amacıyla dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu ile İsrail kabinesinin ılımlı isimlerinden Ben-Eliezer 30 Haziran’da Brüksel’de gizli bir toplantı gerçekleştirmişlerdir (Ertosun, 2013: 300). AB ile müzakere başlığı açmak için Brüksel’e giden Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu, öteden beri Türkiye’yle ilişkileri geliştirmeyi savunan İsraili bakan Ben-Eliezer ile buluşmuştur. İki bakan, ilişkilerin nasıl rayına oturtulabileceğini masaya yatırmıştır. Davutoğlu, görüşmede Türk sivillerin İsrail tarafından katledilmesinin ardından Ankara’nın ortaya koyduğu şartları bir kez daha İsrail’e iletme fırsatı bulmuştur (Yanatma, Kriz sonrası İsrail’le sürpriz görüşme, 2010). Bu buluşma gemi baskınından sonra iki ülke arasında bakan düzeyinde yapılan ilk yüz yüze görüşme olurken, İsrail’de kriz yaratmıştır. İsrail Dışişleri Bakanı Lieberman kendisinden habersiz olarak gerçekleşen gizli buluşmayla ilgili yaptığı açıklamada, Başbakan

Netanyahu tarafından otoritesinin sarsıldığını söylemiştir. Açıklamada, “Bu olay Dışişleri Bakanı ile Başbakan arasındaki güvene indirilmiş büyük bir darbedir” denilmiş ve Türkiye ile yapılan görüşmeye tepki gösterilmiştir. İsrail Başbakanlığı ise bilgilendirilmenin “teknik sebeplerden” dolayı yapılamadığını öne sürerek iç siyasi ortamı yumuşatma çabasına girişmiştir (Ergan, 2010). Lieberman'ın ayrıca, Mavi Marmara gemisine düzenlenen baskın nedeniyle İsrail'in Türkiye'den özür dilemesine veya gemide hayatını kaybedenler için tazminat ödenmesine karşı çıkarak, "böyle bir davranışın İsrail'in uluslararası duruşuna zarar vereceğini" söylediği ifade edilmiştir (Netanyahu: Lieberman'a Haber Verilmemesi Hataydı, 2010, [http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/haber.aspx?id=15206143&tarih=2010-07-02](http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/haber.aspx?id=15206143& tarih=2010-07-02)). Nitekim Netanyahu da İsrail devlet televizyonuna verdiği demeçte kesinlikle özür dilenmeyeceğini belirtmiştir (Bölükbaşı, 2011: 235).

Türkiye'nin talepleri karşısında İsrail bildik davranışlarına devam etmiştir. Bugüne kadar takip ettiği geleneksel başına buyruk politikasını sürdürürken, bir taraftan Türkiye ile ilişkilerine çok önem verdiğini belirtmiş, diğer taraftan da Türkiye'nin taleplerini etkisiz kılmaya çalışmıştır (Şahin, 2011: 25). İsrail hükümeti içinde Dışişleri Bakanı Avigdor Lieberman'ın başını çektiği kanat, Türkiye'nin taleplerine kesin bir biçimde karşı çıkarken, başbakan Benyamin Netanyahu olayın kendi kuracakları bir komisyon tarafından soruşturulabileceğini belirtmiştir (Ertosun, 2013: 297).

2.5. Palmer Raporu ve İlişkilerin Kopması

Türkiye Mavi Marmara saldırısından sonra olayın uluslararası tarafsız bir komisyon tarafından soruşturulmasını istemiştir. Daha önce belirttiğimiz gibi, BM Başkanlık açıklamasında da olayın şeffaf, tarafsız, hızlı ve uluslararası standartlara uygun bir şekilde soruşturulması çağrısında bulunmuştur. Ancak İsrail kesin bir dille böyle bir soruşturmayı kabul etmeyeceğini belirtmiştir (İnat ve Telci, 2011: 116).

Soruşturma yolunda ilk adım BM İnsan Hakları Komisyonu tarafından atılmıştır. Saldırıdan iki gün sonra yaptığı açıklamayla baskını kınayan Komisyon, olay hakkında soruşturma yapılmasını kabul etmiştir. İngiltere'den Sir Desmond de Silva, Trinidad ve Tobago'dan Karl Hudson-Phillips ve Malezya'dan Mary Shanti Dairiam'dan oluşan panel 130 kişi ile görüşmüş ve elde ettiği belgeleri değerlendirerek raporunu oluşturmuştur (Akgün, 2012: 159–160). İsrail'in işbirliği yapmaması sebebiyle İsrail ile ilgili kısımlar

internetten ulaşılabilen bilgilerle derlenmiştir. Eylül ayında tamamlanan raporda * ncelikle Gazze'deki durumun analizi yapılırken, 2007'den bu yana uygulanan ambargonun uluslararası hukuka aykırılığına vurgu yapılmıştır. Gazze'ye yönelik ambargonun uluslararası hukuka aykırılığından hareketle rapor, İsrail'in gemilere müdahalesinin de herhangi bir yasal dayanağı olmadığını söylemiştir. Raporun sonuç kısmında birçok insan hakkı ihlali olduğu belirtilmiş ve Dördüncü Cenevre Sözleşmesi'nin 147. maddesinde ifade edilen kasten adam öldürmek ve işkence ya da insanlık dışı muamele etmek gibi suçlardan dolayı İsrail'e karşı soruşturma başlatılması gerekliliğinin altı çizilmiştir (İnat ve Telci, 2013: 116–117). İsrail yönetimi rapora hemen tepki göstermiş ve raporu, “nyargılı, siyasi ve radikal yaklaşımlar” içermekle suçlamıştır (Yanatma, 2010). Türkiye tarafında ise raporla ilgili olumlu bir hava hakim olmuştur. Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun açılışında konuşan Cumhurbaşkanı Gl, BM İnsan Hakları Konseyi'nin 9 Türk'n İsrail tarafından katledildiği Mavi Marmara baskınıyla ilgili raporundan övgüyle bahsetmiştir. Söz konusu raporun bu elim hadiseyi ortaya çıkardığını vurgulayan Gl, komisyonun çalışmalarını takdir ettiklerin belirtip rapora “zel önem atfettiklerini” vurgulamıştır (Kalaycı, 2010).

Türkiye'nin en başından beri talep ettiği, olaya ilişkin olarak uluslararası bir soruşturma yapılmasıydı. BM Genel Sekreteri Ban Ki-Moon da komisyon oluşturulmasını ve soruşturma yapılmasını desteklemiştir (Ertosun, 2013: 301). 2 Ağustos 2010'da BM Genel Sekreteri bu tür olayların bir daha yaşanmaması ve Türkiye-İsrail ilişkilerinin normalleşmesi için Yeni Zelanda eski Başbakanı Geoffrey Palmer başkanlığında bir soruşturma komisyonu oluşturulacağını açıklamıştır (Akgün, 2012: 160). Gerçekten de komisyon 10 Ağustos'ta göreve başlamış ve başkan yardımcılığına eski Kolombiya Devlet Başkanı Alvaro Uribe getirilmiştir. İsrail'den emekli Büyükelçi Joseph Ciechanover ve Türkiye'den emekli Büyükelçi zdem Sanberk'in katılımıyla komisyon çalışmalarına başlamıştır (Ertosun, 2013: 301). Görev tanımında bir mahkeme olarak hareket etmeyeceği ve yasal sorumluluk ykleyemeyeceği yazılı olan Palmer Komisyonu esas itibariyle Türk-İsrail anlaşmazlığına iki tarafça da kabul edilebilir çözümler önermek üzere kurulmuştur. Hazırlanacak rapor için dört üyenin de mutabakatının aranması tavsiye edilmiş, mutabakat sağlanamaması durumunda başkan ve başkan yardımcısının komisyon adına bir rapor

* Rapor hakkında ayrıntılı bilgi için, Birleşmiş Milletler Mavi Marmara Raporu, 27 Eylül 2010, <http://www.freedomflotillafacts.com/uploads/bm-raporu-tr.pdf>.

hazırlayabilecekleri belirtilmiştir (Aytürk, 2012: 635). Komisyonun çalışmasının önünde İsrail'den kaynaklanan iki engelin bulunduğunu belirtmek gerekmektedir. Birincisi İsrail herhangi bir askerinin sorgulanmasının talep edilmesi durumunda görüşmelerden çekileceği tehdidinde bulunmuştur. İkinci ve daha vahim olan durum ise Benyamin Netanyahu'nun soruşturma başlamadan önce komisyonla görüştüğünü, İsrail'in komisyonda yer almasına izin vermeden önce komisyonun İsrail'in hayati çıkarlarını tehlikeye düşürecek herhangi bir karar almayacağına garantisini aldığını açıklaması olmuştur (İnat ve Telci, 2011: 119).

Uluslararası komisyonun kurulmasıyla birlikte Türkiye, BM Soruşturma Komisyonu'na sunulacak raporu hazırlamak amacıyla Başbakanlık tarafından Ulusal Araştırma ve İnceleme Komisyonunu kurduğunu açıklamıştır (Türkiye de Mavi Marmara Komisyonunu Kurdu, 2010, <http://www.ntvmsnbc.com/id/25122300>). Ulusal Araştırma Komisyonu'nun başkanlığına Büyükelçi Mithat Rende getirilmiş ve Komisyon'a Dışişleri Bakanlığı, Başbakanlık Teftiş Kurulu Başkanlığı, Adalet Bakanlığı, Emniyet Genel Müdürlüğü, İçişleri Bakanlığı Teftiş Kurulu ve Denizcilik Müsteşarlığı'ndan uzman yetkililer katılmıştır (Türkiye de Mavi Marmara Baskını İçin Kendi Komisyonunu Kurdu, 2010, <http://www.haberturk.com/gundem/haber/541263-turkiye-de-mavi-marmara-baskini-icin-kendi-komisyonunu-kurdu>).

Bu arada, Aralık 2010'da kuzey İsrail'de çıkan orman yangınlarıyla mücadele için Türkiye'nin bölgeye 2 adet yangın söndürme uçağı göndermesi olumlu bir hava yaratmıştır. Bu olumlu havada, iki ülke arasındaki krizi çözmek amacıyla kurulan Palmer Komisyonuna paralel olarak gizli görüşmelere başlanmıştır. Daha çok Türkiye'nin tazminat ve özür taleplerine yoğunlaşan gizli görüşmelerde bir uzlaşmaya varılma ihtimaline karşı komisyon raporunun açıklanması bir süre ertelenmiştir. Ancak İsrail'deki koalisyon hükümeti içindeki anlaşmazlıklar ve raporun basına sızdırılması sonucunda uzlaşma imkanı ortadan kalkmıştır (Yeşilyurt, 2013: 443–444). Yaşanan gerginliklerden sonra İsrail bölgede farklı ülkelerle yakınlaşma çabası içerisinde olmuştur. Kıbrıs Rum Kesimi kısa vadede İsrail'in bölgedeki müttefiki gibi görünmüştür. İsrail'in Türkiye ile gerginlik yaşamasıyla birlikte Kıbrıs Rum yönetimi “düşmanımın düşmanı dostumdur” mantığıyla hareket etmiştir. İsrail ise dış politikada en büyük handikaplarından birisi Kıbrıs olan Türkiye'yi rahatsız ederek Türkiye'nin bu alana aktardığı enerjinin artmasına sebep olmak istemiştir (SDE Analiz, 2011: 23). İsrail'in Rum yönetimi ile imzaladığı Münhasır

Ekonomik Bölge sınırlandırma anlaşması Türkiye-İsrail ilişkilerinin yeniden gerilmesine sebep olmuştur (Üren, 2011: 17).

Saldırının ardından yoğun tepkiler alan Netanyahu Hükümeti uluslararası soruşturmalara karşı çıkmıştır. Daha sonra yaptığı açıklama ile İsrail'in kendi soruşturmasını yapacağını duyurmuştur. 14 Haziran'da Bakanlar Kurulu, Başkanlığını Jakob Turkel'in yapacağı komisyonun kurulmasını oybirliği ile kabul etmiş, gelebilecek taraflılık iddialarını yok edebilmek için iki yabancı üyeyi komisyonda görevlendirmiştir. Bu çerçevede Turkel'in yanında Shabtai Rosenne ve Amos Horev görev yaparken, 1998 Nobel Barış Ödülü sahibi İrlandalı David Trimble ve Kanadalı Yargıç Ken Watkin komisyonda oy verme hakkına sahip olmadan yabancı gözlemciler olarak bulunmuşlardır (İnat ve Telci, 2011: 120–121).

Turkel Komisyonu 13 Ocak 2011'de soruşturma komisyonuna sunduğu raporunda İsrail'in savaş suçu işlemediğine hükmetmiştir. Komisyon Başbakan Netanyahu ve Genelkurmay Başkanı Gabi Aşkenazi'nin de aralarında olduğu çok sayıda üst düzey yetkiliyle görüşmüştür (Turan, 2012: 160). 9 Türk'ün öldüğü Mavi Marmara baskını soruşturan Komisyon, eylemin tamamen nefsi savunma amacıyla gerçekleştirildiğini ve uluslararası hukuka da uygun olduğunu savunmuştur. Komisyon 3,5 yıldır devam eden Gazze ablukasının da yasal olduğunu iddia etmiştir. Turkel Komisyonu'nun 245 sayfalık raporunda “Mavi Marmara ele geçirmeye açıkça direnerek askerî bir hedef olmuştur.” denilmiştir. Rapor İsrail'in hukuka uygun davranarak müdahale ettiğini ve ne askerlerin ne de hükümetin bir suçunun olmadığını savunmuştur (Yanatma, 2011).

Türkiye ise rapora hemen cevap vererek hem ablukanın hem de yardım konvoyuna saldırının uluslararası hukuka aykırı olduğunu vurgulamıştır. Cumhurbaşkanı Abdullah Gül raporla ilgili olarak yaptığı yorumda “İsrail'in yaptıklarının uluslararası hukukla hiçbir ilgisi yoktur. İsrail'in açıkladığı bu rapor da yine uluslararası hukuk nezdinde hiçbir kredibilitesi olmayan, hiçbir meşruiyeti, inandırıcılığı olmayan kendi belgesinden başka bir şey değildir. Aslında bu şunu açıkça gösteriyor, İsrail hükümetinin ne kadar dünyayı ve uluslararası hukuku dikkate almayan şımarık tavrını gösteriyor” demiştir (Gül: Rapor İsrail'in Şımarıklığı, 2011, <http://www.ntvmsnbc.com/id/25174870/>). Başbakan Erdoğan ise İsrail'in raporu sonrası yaptığı açıklamada raporun “sipariş üzerine hazırlanmış bir rapor” olduğunu belirterek kendi nezdinde geçerliliği olmadığını vurgulamıştır (Servet Yanatma, 2011).

İsrail'in raporuna tek olumlu yorum ABD yönetiminden gelmiştir. ABD Dışişleri Bakanlığı sözcüsü Philip Crowley, İsrail'in baskına ilişkin soruşturmasının "inandırıcı ve tarafsız" olduğunu öne sürmüştü ve raporun "İsrail tarafından yapılan şeffaf, tarafsız ve inandırıcı bir soruşturmanın ürünü olduğunu iddia etmiştir (Turan, 2012: 161).

2.5.1. Palmer Raporu*

Türkiye ve İsrail arasındaki gerilimi azaltmak ve ilişkileri tekrar normal düzeye döndürmek için kurulan Palmer Komisyonu, ilişkilerin daha da olumsuz bir hal almasına sebep olmuştur. Komisyonun beklenen raporunun açıklanması tarafların kendi aralarında bir uzlaşma sağlayabileceği umuduyla birkaç kez ertelenmiştir. Fakat rapor BM Genel Sekreteri'nin onayına sunulmadan basına sızdırılmış ve Türkiye'nin bu duruma tepkisi büyük olmuştur.

Palmer Raporu'na göre, İsrail'in Gazze'ye uyguladığı abluka Gazze'deki militan grupların oluşturduğu güvenlik tehdidine karşı, Gazze'ye deniz yoluyla silah ulaştırılmasını engellemesi maksadıyla "uluslararası hukuka uygun, meşru bir güvenlik tedbiri olarak değerlendirilmiştir. Öte yandan yardım filosu olarak oluşturulan filonun Gazze ablukasını delmek üzere "pervasızca" hareket ettiğini ifade eden rapor, İHH mensubu organizatörlerin "davranışları, mahiyetleri ve amaçları konusunda ciddi soru işaretleri" olduğunu altını çizmiştir. Yine rapor, Mavi Marmara gemisindeki aktivistlerin İsraili askerlerin gemiye çıktıkları esnada "belirgin, düzenli ve şiddetli" bir direniş gösterdiklerini ileri sürerken, İsraili askerlerin kendilerini korumak maksadıyla güç kullandıklarını belirtmiştir. Diğer taraftan rapor, İsrail'in yardım konvoyuna, büyük bir kuvvetle, abluka sahasına uzak bir mesafede ve ikazda bulunmadan müdahale etmesini "aşırı ve mantıksız" olarak değerlendirmiştir. Aynı raporda, İsrail'in aktivistleri ele geçirdikten sonra kötü muamelede bulunduğunu, darp, taciz ve tehdidin yanı sıra kişisel eşyalara hukuk dışı el konulduğunu ve konsolosluk yardımı almalarına mani olduğunu vurgulamıştır (Yıldırım, 2012: 4–106–107).

Palmer Raporu, komisyon başkanı ve yardımcısının uzlaşısıyla yayımlanırken, Türk ve İsraili üyelerin önemli bazı itirazları olmuştur. Türkiye temsilcisi Özdem Sanberk, uluslararası hukuk otoritelerinin bölündüğü Gazze ablukasını konusunda komisyonun İsrail

* Palmer Raporu için, <http://graphics8.nytimes.com/packages/pdf/world/Palmer-Committee-Final-report.pdf>.

görüşlerine yer vermesine karşı çıkmıştır. Ayrıca, raporda baskında yaşananlara ilişkin değerlendirmelerin mezalimin gerçek derecesini ifade etmediğini belirterek bu kısma da itiraz etmiştir. İsrail temsilcisi Joseph Ciechanover ise İsrail güvenlik güçlerinin müdahalesiyle ilgili bölüme itiraz ederek komandoların kendilerini savunduklarını ve sorumlu hareket ettiklerini savunmuştur (Ertosun, 2013: 302).

Türkiye olayın başından beri İsrail'e karşı üç şart ileri sürmüştür. Bunlar İsrail'in özür dilemesi, hayatını kaybedenler için tazminat ödenmesi ve Gazze ablukasının kaldırılmasıdır. Palmer Raporu ise İsrail'in, olayla ilgili olarak "üzüntüsünü uygun biçimde açıklaması" ve tazminat ödemesi gerektiği tavsiyesinde bulunulurken, İsrail'in Gazze ablukasına büyük ölçüde sempatik bir bakış açısıyla yaklaşmıştır (BM Raporunda Sadece Tazminat Var, 2011, <http://www.ntvmsnbc.com/id/25246579/>). Gazze ablukasının kaldırılması bir yana, ablukanın meşru görülmesi Türkiye'yi rahatsız etmiştir.

Türkiye İsrail'in özür dilememesi halinde "B Planı" olduğu açıklamasını yapmış, Netanyahu ise özür dilemeyeceklerini tekrar vurgulamıştır (Türkiye'nin B Planı'na Özür Yok Cevabı, 2011, <http://www.ntvmsnbc.com/id/25246569/>). Raporun basına sızmasından sonra Türkiye konuyu değerlendirmiş ve bazı kararlar almıştır. Palmer Raporu'nun Türkiye'nin isteklerine cevap vermekten çok uzak oluşu Ankara'yı olayın başından beri beklettiği yaptırımlar paketini uygulamaya koymaya yöneltmiştir. Bakan Davutoğlu, "İsrail'in gayrimeşru davranışlarının bedelini ödeme zamanı gelmiştir" diyerek, Tel-Aviv'e yönelik beş yaptırım kararını şöyle açıklamıştır (Türkiye-İsrail İlişkilerinde Tarihi Karar, 2011, <http://www.hurriyet.com.tr/planet/18632049.asp>):

- 1- Türk İsrail diplomatik ilişkileri ikinci katip düzeyine indirilecektir. Bunun üzerindeki tüm görevliler, başta büyükelçi, en geç Çarşamba günü ülkelerine geri döneceklerdir.
- 2- Türkiye ile İsrail arasındaki tüm askeri anlaşmalar askıya alınmıştır.
- 3- Doğu Akdeniz'de en uzun kıyısı bulunan sahil devleti olarak Türkiye, Doğu Akdeniz'de seyrüsefer serbestisi için gerekli gördüğü her türlü önlemi alacaktır.
- 4- Türkiye İsrail'in Gazze'ye uyguladığı ablukayı tanımamaktadır. İsrail'in 31 Mayıs 2010 tarihi itibarıyla Gazze'ye yönelik uyguladığı ambargonun Uluslararası Adalet

Divanı'nda incelenmesini sağlayacaktır. Bu doğrultuda BM Genel Kurulu'nu harekete geçirmek için girişime başlıyoruz.

5- İsrail saldırısının Türk ve yabancı tüm mağdurlarının mahkemelerdeki hak arama girişimlerine gereken destek verilecektir.

Cumhurbaşkanı Abdullah Gül de Davutoğlu'nun açıklamalarının Türkiye'nin "devlet" politikasını yansıttığını söyleyerek "BM Raporu bizim için yok hükmündedir" demiştir (Ertosun, 2013: 304).

Türkiye aldığı bu tedbirleri İsrail'i Türkiye'nin istediklerini yapmaya teşvik amacıyla almıştır. Türkiye tarihi dostluğa zarar vermek, Yahudi düşmanlığı yapıyor gibi görülmek istememiştir. Zira Türkiye, İsrail ile ilişkilere önem vermekte, özür ve tazminat aracılığıyla normalleşmenin gerçekleşmesini arzulamıştır (Akgün, 2012: 161).

Türkiye'nin yaptırım kararlarını açıklamasından sonra İsrail'de yayın yapan Yedioth Ahronoth gazetesi, "İsrail, Türkiye'yi Cezalandırarak" başlığını kullandığı haberinde, İsrail'in Türkiye'nin yaptırımlarına karşı önlemler alacağını duyurmuştur. Gazete, "Dışişleri Bakanı Lieberman, Türkiye'nin adımlara karşı bir dizi sert önlem formüle etti. İsrail, ABD'deki Ermeni lobisi ile işbirliği yapıp Kürt isyancılarına askeri destek önerebilir" diye yazmıştır. Böylece Lieberman'ın özür dilemek için yaratıcı formüller aramaya gerek olmadığına karar verdiği, bunun yerine de İsrail'in Türkiye'yi cezalandırma çabalarına odaklanmasını tercih ettiği kaydedilmiştir (İsrail'den PKK Tehdidi, 2011, <http://www.ntvmsnbc.com/id/25248799/>).

Mavi Marmara faciasını Türk-İsrail ilişkilerindeki en büyük kırılma noktası olarak kabul edilebilir. İsrail'in plansız ve bir kıyıma dönüşen müdahalesi Türk-İsrail ilişkilerini kana boyamış ve yakın tarihte ilk defa bu iki ülke arasında doğrudan bir husumet mevzuu olarak yerini almıştır. Cumhuriyet tarihinde Türk vatandaşlarının bir yabancı ordunun mensuplarınca ilk defa katledildiği bu olay Türkiye-İsrail ilişkilerini parametrelerini değiştirmiştir (Aytürk, 2012: 632). Şahin (2011: 26) yaptığı analizde, bugüne kadar güvenlik ağırlıklı konuların gölgesinde ve olağanüstü şartların zorlamasıyla süregelen Türkiye-İsrail arasındaki "zoraki ittifak"ın, İsrail'in umursamaz ve bilindik davranışlarını sürdürmesi ve Palmer Raporu'nu basına sızdırması üzerine Türk Hükümeti'nin almış olduğu kararlarla çöktüğünü belirtmiştir.

2.6. Son Dönem Gelişmeleri ve İsrail'in Özü

Yaşanan gelişmeler üzerine BM Genel Sekreteri Ban Ki-Moon hem Türkiye'nin hem de İsrail'in Orta Doğu için önemli olduğunu söylemiş ve Orta Doğu barış sürecinin menfaati için her iki ülkeye de ilişkilerini düzeltme çağrısında bulunmuştur (Türkiye-İsrail Gerginliği Kaygıyla Karşılandı, 2011, <http://www.dw.de/t%C3%BCrkiye-israil-gerginli%C4%9Fi-kayg%C4%B1yla-kar%C5%9F%C4%B1land%C4%B1/a-15362603>). ABD adına açıklama yapan Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Victoria Nuland ise Türkiye ve İsrail'in arasındaki anlaşmazlıklardan dolayı üzüntü duyduklarını belirterek, hem Türkiye hem de İsrail'in müttefik ülkeler olduğunu ifade etmiş ve iki ülkenin bu sorunu çözmek için çaba harcamasını istemiştir (SDE Analiz, 2011: 20).

Kuzey Afrika'da başlayıp Orta Doğu'ya yayılan ve halkların özgürlük ve demokrasi taleplerini dile getirdikleri Arap Baharı olarak adlandırılan isyan hareketi bölge devletlerinin politikalarını değiştirmelerini gerektirmiştir. Bu açıdan bakıldığında 2011 yılında başlayan isyan hareketleri Türkiye ve İsrail'in önceliklerini değiştirmiş ve dikkatlerini bölgedeki diğer gelişmelere çevirmelerine sebep olmuştur. Bu yüzden uzunca bir süre ikili ilişkilerde herhangi bir gelişme yaşanmamıştır.

İsrail ve Filistin arasında kısa süreli bir gerginlik İsrail'in Gazze'de bir aracı varmasıyla başlamıştır. Saldırıdan sonra karşılıklı roket saldırıları başlamıştır. Gazze'den atılan roketleri İslami Cihad ve Halk Direniş Komiteleri adlı örgütler üstlenmiş Hamas'ın silahlı kanadı ise hiçbir saldırıyı üstlenmemiştir. Gazze Şeridi'nin kontrolünü elinde tutan Hamas, İsrail'le zımnî bir ateşkes yürütürken diğer silahlı Filistinli gruplar sınır ötesinden roket ve havan topu saldırılarını sürdürmüştür (İsrail Gazze'yi Yine Vurdu: 15 Ölü, 2012, <http://www.sabah.com.tr/Dunya/2012/03/11/israil-gazzeyi-yine-vurdu-15-olu>). Türkiye ise olaya tepki göstermiş ve Dışişleri Bakanlığı yoluyla olayı kınamıştır. Dışişleri Bakanlığı "Bölgede yeniden şiddet sarmalına girilmesi barıştan yana olan hiçbir tarafa fayda sağlamayacaktır. Bu çerçevede, uluslararası toplumun saldırılara kayıtsız kalmayarak, gereken tepkiyi göstermesini ve derhal sükunetin tesis edilmesini bekliyoruz. Bu vesileyle, İsrail'i bir kez daha Gazze'ye yönelik olarak uyguladığı insanlık dışı ve kabul edilmesi mümkün olmayan politikalarına son vermeye çağırıyoruz." diyerek Türkiye'nin tepkisini belirtmiş ve uluslararası toplumu ateşkes sağlanması için harekete geçmeye davet etmiştir (İsrail'in Gazze'yi Hedef Alan Saldırıları Hk., 2012, http://www.mfa.gov.tr/no_76_10-mart-2012_-israil_in-gazze_yi-hedef-alan-saldirilari-hk_.tr.mfa).

Türkiye’de İsrail’e karşı bir gelişme 23 Mayıs 2012’de İstanbul Cumhuriyet Savcısı Mehmet Akif Ekinci tarafından hazırlanan Mavi Marmara baskını sırasında işlenen suçlara ilişkin iddianame olmuştur. Savcı Ekinci'nin hazırladığı iddianamede dönemin İsrail Genelkurmay Başkanı Gabiel Ashkenazi, Deniz Kuvvetleri Komutanı Eliezer Alfred Marom, İstihbarat Başkanı Amos Yadlin ve Hava Kuvvetleri Komutanı Avishay Levi "firari sanık" olarak yer almış, 4 komutan için 10 kez ağırlaştırılmış müebbet hapis cezası istenmiştir. Dosyada Nazi Almanyası döneminde Türkiye'nin 20 bin Musevi'ye pasaport verdiği hatırlatılıp “Varlığımızı Türkiye'ye borçlusunuz” mesajı verilmiştir (Ayrıl, 2012). Türkiye Cumhuriyeti Mahkemelerinin uluslararası alanda tanınmış olması ve tüm uluslararası kurullara üye olması nedeni ile çıkan ceza ne olursa olsun Türkiye'nin bu kişilerin yakalanması ve cezalarının infaz edilmesi için Uluslararası Polis Teşkilatı (İnterpol) aracılığı ile yakalama emri çıkarabilecektir. İşte bu aşamada İsrail Hükümeti ve adı geçen komutanlar için sıkıntılı bir süreç başlamış oldu. İHH Yardım Vakfı da yaptığı açıklama ile “Sadece özür ve tazminatla bu hukuksuzluğun üstünü örtmeyi hedefleyen İsrail’in, hukuk mercilerinde verilecek kararlar zarar gören tüm gerçek ve tüzel kişiler için tazminat ödeyerek zararları karşılaması ve saldırı kararı alan ve saldırıya karışan tüm suçluların cezalandırılmasını sağlaması gerekmektedir. Zira BM tarafından da tespit edilen söz konusu suçların karşılığı hukukta hem tazminat hem de suçluların cezalandırılmasıdır.” diyerek suçluların cezalandırılması gerektiğini ve hukuki olarak olayın peşini bırakmayacaklarını vurgulamıştır (İHH Yardım Vakfı, (t.y.), http://www.ihh.org.tr/fotograf/yayinlar/dokumanlar/194-mavi-marmara-hukuki-sureci-mavi_marmara.pdf).

Bölgede yaşanan bir başka gerginlik İsrail’in Hamas askeri kanadı lideri Ahmed Cebari’nin öldürülmesi ve ardından Gazze’ye başlatılan operasyon olmuştur. BM Genel Sekreteri Ban Ki-Moon İsrail ve Hamas'tan düşmanlığı tırmandırmamalarını ve sivilleri gözetmelerini isterken İsrail saldırılarının şiddetini arttırmış ve birçok sivil hayatını kaybetmiştir (Ban Ki-Moon İsrail ve Hamas'a İtidal Çağrısı Yaptı, 2012, http://www.zaman.com.tr/dunya_ban-ki-mun-israil-ve-hamasa-itidal-cagrisi-yapti_2015879.html). İslam Şurası toplantısında İsrail'in Gazze'ye yönelik saldırılarına tepki gösteren Başbakan Recep Tayyip Erdoğan, “İsrail bir terör devletidir. Çünkü bu estirilen terördür.” diye konuşmuştur (Genç, 2012). Dışişleri Bakanlığı yaptığı açıklama ile Gazze halkının yanında olduğunu belirtmiş ve saldırıyı kınamıştır (İsrail'in Bugün Başlatmış Olduğu Gazze Operasyonu Hk., 2012, http://www.mfa.gov.tr/no_261_-israil_in-bugun-baslatmis-oldugu-gazze-operasyonu-hk_.tr.mfa). İsrail bir yandan saldırıya devam ederken bir

yandan da Gazze'ye uyguladığı ablukayı sertleştirmiştir. Mısır'ın arabuluculuğunda gerçekleştirilen ateşkes sonrası İsrail Gazze'ye yönelik hava, kara ve deniz hareketlerini son vererek suikastları durdurmuş, Filistinliler de roket saldırılarına ve sınırlardaki eylemlere son vermişlerdir (Gazze'de Ateşkes Anlaşması Sağlandı, 2012, http://www.zaman.com.tr/dunya_gazzede-ateskes-anlasmasi-saglandi_2019063.html). Sedat Laçiner yaptığı bir analizde İsrail'in Gazze'ye saldırısını yaklaşan İsrail seçimlerine bağlamıştır. Laçiner'e göre İsrail'de seçim varsa Filistin'de çok kan akacak demektir. Çünkü ne kadar çok Filistinli öldürülse İsrail'de hükümet o kadar çok oy almaktadır (Laçiner, 2013). Tel-Aviv'de Birinci Körfez savaşından sonra ilk kez savaş sirenleri çalması ve halkta yaratılan korku İsrail'in Gazze'ye saldırısını halkının gözünde meşrulaştırırken, saldırgan politikalar sergileyen hükümetin Laçiner'in de belirttiği gibi gelecek seçimlerde bu saldırı sayesinde kazanımları olacağı ortadadır.

2012 yılının son aylarında Filistin'de yaşanan en önemli gelişme Filistin'in BM'de "üye olmayan gözlemci devlet" statüsü kazanması olmuştur. BM Genel Kurulu'nda yapılan oylamada, Filistin'in talebi için 138 ülke, "evet", 9 ülke "hayır" oyu kullanmış, 41 ülke çekimser kalmıştır. Filistin bu kararla İsrail'in işgali, illegal yerleşimleri ve saldırılarını Uluslararası Ceza Mahkemesi'ne taşıyabilecektir (Filistin artık BM'de Üye Olmayan GözlemciDevlet,2012,http://www.radikal.com.tr/dunya/filistin_artik_bmde_uye_olmayan_gozlemci_devlet-1109999). Amerika, İsrail, Çek Cumhuriyeti, Panama ve dört pasifik ülkesi karar aleyhinde oy kullanmıştır. BM'nin bu kararı İsrail'in sert tepkisine neden olmuştur. Yapılan açıklamalarda İsrail kanadı Mahmud Abbas'ı barış yanlısı olmamakla suçlarken, ABD yaptığı açıklamada BM kararının barış sürecini zedeleyecek talihsiz bir karar olduğunu söylemiştir. Ayrıca Amerikalı bazı senatörler, Filistin'in yeni statüsünü İsrail'e karşı kullanması durumunda ABD'nin mali yardımının kesilmesi ve Washington'daki temsilciliğin kapatılması için Senato'ya öneri sunacaklarını açıklayarak Filistin'i tehdit etmişlerdir (Karakuş, 2012). Alınan karardan sonra Filistin'de büyük bir sevinç yaşanırken Mahmud Abbas'ı ilk tebrik eden Türkiye olmuştur. Önce Cumhurbaşkanı Abdullah Gül ardından da Başbakan Erdoğan, Abbas'ı telefonla arayarak oylamanın sonucundan dolayı tebrik etmiştir. "Sizin şahsınızda tüm Filistin halkını tebrik ediyorum. Hayırlı olsun" diyen Erdoğan, Abbas'a Türkiye'nin Filistin'e desteğinin devam edeceği mesajını vermiştir. Görüşmede Abbas da "Türkiye'ye ve Türk halkına minnettarız" diyerek Türkiye'nin verdiği desteğe teşekkür etmiştir (Filistin artık BM'de Üye Olmayan GözlemciDevlet,2012,http://www.radikal.com.tr/dunya/filistin_artik_bmde_uye_olmayan_

gozlemci_devlet-1109999). Bu kararlar birlikte Filistin artık “devlet olan, üye olmayan, toprakları yine İsrail işgali altında olan (yani bağımsızlığı tanınmamış) ama herhangi bir örgüt tarafından değil Filistin devlet başkanı ve onun temsilcileri tarafından temsil edilen gözlemci bir üye” durumuna gelmiştir (Balci, 2012). Böylece Filistin devlet olma ve tanınma yönünde önemli bir adım atmış oldu.

2.6.1. İsrail’in Özür Dilemesi

22 Ocak’ta İsrail’de yapılan seçimler sonrası tekrar başbakan olan Netenyahu’nun bölgesel politikalarla ilgili bir şeyler yapması gerektiği yönündeki fikir güçlenmiştir. Bu bağlamda seçimlerden sonra dış politikada iki gelişmenin gözlemlenebileceği konuşulmuştur: Birincisi, Türkiye ile ilişkilerin önceliğinin olacağı ve Türkiye’den özür dilenebileceği, ikincisi ise Filistin ile barış sürecinin yeniden canlandırılması konusunda gelişmeler yaşanabileceğidir (Tür, 2013: 31). İsrail seçimlerinde iç meselelerden kaynaklı olarak aşırı sağcılar güç kaybederken Dışişleri Bakanı Lieberman da hakkında çıkan yolsuzluk iddiaları nedeniyle yeni kabinede yer alamamıştır. Yeni hükümetin oluşturulması ve Lieberman’ın dışarıda kalmasıyla birlikte İsrail’in Türkiye’den özür dileyebileceği görüşleri dile getirilmeye başlanmıştır (Yeni Hükümet Türkiye’den Özür Dileyecek, 2013, <http://dunya.milliyet.com.tr/yeni-hukumet-turkiye-den-ozur-dileyecek/dunya/dunyadetay/24.01.2013/1659599/default.htm>).

22 Mart 2013 günü İsrail Başbakanı Netenyahu, Başbakan Erdoğan’ı arayarak Mavi Marmara’ya yapılan operasyon sırasında can kaybına ve yaralanmaya yol açan her türlü operasyonel hatadan dolayı İsrail adına Türk halkından özür dilemiş, Başbakan Erdoğan da bu özrü Türk halkı adına kabul etmiştir. Daha önce “üzüntü” bildirme konusunda ısrar eden İsrail, Türkiye’nin kabul etmemesi üzerine geri adım atmış ve Netenyahu özür dilerim anlamındaki “İtznatlut” kelimesini kullanmıştır. Ayrıca iki başbakan, tazminat/âdemi mesuliyet konusunda bir anlaşma yapılması hususunda da mutabık kalmıştır. İsrail’in, sivil halkın kullanacağı malların Gazze dâhil Filistin topraklarına girişine ilişkin kısıtlamaları esas itibariyle kaldırdığını ve sükûnet devam ettiği müddetçe bu durumun da devam edeceğini ifade etmiştir. İki lider, Filistin topraklarındaki insani durumun iyileştirilmesi için birlikte çalışmak konusunda mutabık kalmıştır (Başbakanlıktan İsrail Açıklaması, 2013, <http://www.aksam.com.tr/siyaset/basbakanliktan-israil-aciklamasi-israil-ozur-diledi-ve/haber-179699>). İsrail’in tazminat ödemeyi kabul etmesiyle birlikte Türkiye olayın hukuki açıdan takipçisi olmayacağını kabul etmiştir.

İsrail'in Türkiye'den özür dilemesi dünya basınında flaş haber olarak geçerken Türkiye'de de büyük bir heyecan yaratmıştır. İsrail'in özür dilemesinin ardından açıklama yapan Dışişleri Bakanı Davutoğlu, Türkiye'nin ilişkilerin normalleşmesi için İsrail'den talepleri konusunda üç yıl süren çetin müzakereler yapıldığını, neticede Türkiye'nin taleplerinin karşılandığını belirtmiştir (Dışişleri Bakanı Davutoğlu Türk-İsrail İlişkilerindeki Son Gelişmeleri Değerlendirdi, 2013, <http://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakani-davutoglu-turk-israil-iliskilerindeki-son-gelistmeleri-degerlendirdi..tr.mfa>).

Davutoğlu yaptığı açıklama ile sürpriz gibi gelen bu durum, aslında 3 yıldır nakış nakış işlenen ve gizlilik içinde yürütülen bir sürecin sonucu olduğunu belirtmiştir. Nihayet akliselim galip geldi ve bu noktaya geldik diyen Davutoğlu, "Türkiye hiçbir zaman blöf yapmadı, hiçbir zaman hakaret içeren bir söz kullanmadı. Haklı olduğu bir konuda kararlı duruşunun karşılığını aldı. İsrail'in uluslararası hukuk çizgisine getirilmesi barış yolunda önemli bir aşamadır." diyerek atılan adımın önemini vurgulamıştır (Davutoğlu'ndan özür açıklaması: "Tüm taleplerimiz karşılandı", 2013, <http://www.aksam.com.tr/dunya/davutoglundan-ozur-aciklamasi/haber-179724>).

İsrail'den üç yıl sonra gelen özürün sebeplerine baktığımızda ise öncelikli olarak Arap Baharı olarak anılan isyan hareketlerinin bölgede oluşturduğu yeni ortam gelmektedir. Özdemir (2013, <http://www.ankarastrateji.org/yazar/doc-dr-haluk-ozdemir/yeni-ortadogu-da-degisen-dengeler-ve-israil-in-ozru/>)'in belirttiği gibi, Arap Baharı'nı yaşayan ülkelerin hepsinde, İsrail'in istemediği ve onu tedirgin edecek türden dönüşümler yaşanmıştır. İsrail'in altındaki siyasal zemin kayarken, İsrail'in son dönemdeki durumunu "yalnızlaşma" olarak nitelemek mümkündür. Mısır'da ve Irak'ta İslamcıların iktidara gelmesi, Suriye'de Esad rejiminin devrilmek üzere ve yerine gelecek yönetimin büyük olasılıkla İsrail'e dostça yaklaşmayacak olması önemli gelişmelerdir. İran'ın İsrail'e yönelik tavrı da dikkate alındığında İsrail açısından bölgede dost olarak algılanabilecek tek ülke Türkiye kalmaktadır. Türkiye ile yaşanan özür inatlaşması, İsrail'i bölgede mutlak olarak yalnızlaştırmıştır. İşte bu yalnızlaşma sonucu İsrail Türkiye ile tekrar yakınlaşma ihtiyacı duymuştur.

Türkiye'nin artan özgüveni ve bölgedeki liderlik iddiası yükseldikçe, İsrail'e bakış açısı olumsuzla dönmüştür. Filistin meselesi eskiden sol kültürün sahiplendiği bir sorun olmaktan çıkıp toplumsal bir duruşa dönüşmüştür. Genelde Filistin özelde ise Gazze'ye destek olan AKP Hükümetinin yakın zamanda iktidardan düşme ihtimali olmadığı için

İsrail özür dilemiştir. Netanyahu hükümetinden gelen özür, İsrail'in etkin bir güç olarak devlet mekanizmasına nüfuz edebildiği, medyadaki etkinliğini sürdürebildiği, toplumda korku salabildiği eski Türkiye'yi geri getirmeye çalışmaktan bıktığının ve yeni Türkiye ile bir ilk sayfa açmaya karar verdiğinin göstergesi olmuştur (Arıboğan, 2013).

Suriye içinde artan gerginlik ve kimyasal silah kullanıldığına dair iddialar İsrail'in Türkiye ile yakınlaşmasında etkili olmuştur. Türkiye özellikle NATO içinde İsrail'i NATO bağlamında atılacak her türlü adımın dışında tutma politikası izlemekteydi. Özellikle Suriye'de yaşanan gelişmelere dair bilgi paylaşımı, ortak hareket etme ve olası bir operasyonda ABD'nin bölgedeki iki müttefikini aynı platformda bir araya getirme isteği, NATO bağlamındaki paylaşımların da önünü açabilecek formüller, ABD'nin İsrail'i özür konusunda ikna etmesinde önemli olmuştur (Tür, 2013, 32).

Görüşmenin ABD Başkanı Barak Obama'nın İsrail'den ayrılmak üzereyken yapılması ve Netanyahu'nun görüşmeyi Obama'nın yanında gerçekleştirmesi iki ülke arasındaki ilişkilerin bozuk olmasından dolayı rahatsız olan ABD'nin süreçteki etkisini göstermiştir. İki ülke ilişkilerinin bozuk olmasından duyulan rahatsızlık ABD'li yetkililer tarafından çeşitli ortamlarda dile getirilmiştir. ABD Dışişleri Bakanı Hillary Clinton iki ülke ilişkilerinin onarılması çağrısında bulunmuş ve bölgede daha fazla gerginliğin ve istikrarsızlığın zamanı olmadığını vurgulayarak gelecekte olası işbirliği kapılarını kapatacak adımlar atılmaması yönündeki görüşlerini dile getirmiştir (Turan, 2012: 164). Mavi Marmara sonrasında Türkiye'nin uluslararası platformlarda İsrail'in siyasetini eleştirmesi ve özellikle NATO içinde yürüttüğü İsrail'i NATO bağlamında atılacak adımlar dışında tutma çabası ABD'yi rahatsız etmiştir. Bölgedeki iki müttefikini bir araya getirme isteği, NATO bağlamındaki istihbarat paylaşımlarının da önünü açabilecek formüller, ABD'nin İsrail'i özür konusunda ikna etmesinde etkili olmuştur (Tür, 2013: 32). İlişkilerin bozulmasından rahatsız olan Başkan Obama İsrail'e ziyaretinin ilk gününde Türkiye ile ikili ilişkilerin iyileştirilmesi konusunu gündeme getirmiş fakat formül konusunda anlaşma sağlanamamıştır. Obama'nın Netanyahu'ya baskısı sonrası devreye Amerikalı diplomatlar girmiş ve Ankara ile İsrail arasında formül arayışlarına başlanmıştır. Neticede Obama'nın ziyaretinin son gününde Netanyahu, Obama'yı uğurlamaya gittiği havalimanında askeri bir konteynırın içinden Erdoğan'ı aramış ve özür dilemiştir (İsrail Türkiye'den özür diledi 2013, <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/22876115.asp>). Özrün gerek ABD Başkanı Obama'nın ısrarı, gerekse ABD'li diplomatların iki ülke arasında yürüttüğü diplomasi

sonrasında gelmesi ABD'nin iki ülke ilişkilerindeki yerini ve etkisini göstermesi bakımından önemli olmuştur. Böylece ABD iki müttefiki arasındaki soğuk ilişkilerin düzelmesi için önemli bir adım atılmasına katkıda bulunmuştur.

Sonuç olarak İsrail'in bölgede yalnızlaşması, bölgeden tehdit algılamaya başlaması ve ABD'nin çabaları sonucu İsrail üç yılın ardından Mavi Marmara baskını için Türkiye'den özür dilemiştir. Giderek istikrarsızlaşan Orta Doğu bölgesinde iki ülkenin pozisyonlarını güçlendirme ihtiyaçları özrün altında yatan temel sebep olmuştur. İsrail'in özür dilemesi ve Başbakan Erdoğan'ın bu özrü kabul etmesi ile Türkiye-İsrail ilişkileri tamir sürecine girmiştir.

2.7. Askeri ve Ekonomik İlişkiler

2.7.1. Askeri İlişkiler

1990'lı yıllarda Türkiye-İsrail ilişkilerinin en önemli unsurunu askeri ilişkiler oluşturmaktaydı. Siyasi ilişkilerdeki iniş çıkışlara rağmen, bu ilişkiler 2000'lerin sonuna kadar istikrarını genel anlamda korumuştur. Ancak 2009 yılından itibaren siyasi ilişkilerde yaşanan derin krizler, askeri ilişkileri de olumsuz etkilemiş ve bu süreç Eylül 2011'de iki ülke arasındaki tüm askeri anlaşmaların askıya alınmasıyla sonuçlanmıştır (Yeşilyurt, 2013: 448).

Daha önce belirttiğimiz gibi İstanbul'daki sinagoglara yapılan saldırı sonrasında, saldırıları izleyen Aralık ayında İsrail İç Güvenlik Bakanı Tzaçi Hanegbi Ankara'ya gelerek "uluslararası organize suçlar, kadın ticareti, yasadışı göç, uyuşturucuyla mücadele" konularında işbirliği yapılmasını öngören bir anlaşma imzalamıştır (Özcan, 2005: 115). Ayrıca iki ülke polislerinin ortak faaliyetlerde bulunması öngörülmüştür.

AKP iktidarı döneminde İsraili firmalarla silah alımı ve modernizasyonu anlaşmaları yapılmaya devam etmiştir. Nisan 2005'te Türkiye'nin 10 adet insansız hava aracı alımı için açtığı ihaleyi İsraili IAI firması kazanmıştır. Mayıs 2005'te Erdoğan'ın ziyareti sırasında, füze alımı ve F-4 modernizasyonu konularında görüşmeler yapılmıştır. Yine bu ziyaret sırasında askeri personel değişimi konusunda yeni bir anlaşma yapılmış ve iki ülke arasında terörle mücadelede anlık istihbarat paylaşımı için kırmızı hat kurulmuştur (Yeşilyurt, 2013: 448).

Türkiye İsrail'in Gazze'deki eylemlerine karşı sert bir tutum takınsa da Tel-Aviv'le savunma sanayi alanında yürüttüğü işbirliğini kesintiye uğratacak bir adım atmamıştır. Erdoğan'ın İsrail'e yönelik sert açıklamalarında sadece birkaç gün sonra, 20 Ocak 2009'da, Türk Hava Kuvvetleri ile İsraili Elbit ve İsrail Hava-Uzay Sanayi ortaklığı, 141 milyon dolarlık bir anlaşma yapmışlardır (Ertosun, 2013: 281).

Davos Krizi sonrasında yaşanan siyasi gerginlik İsrail Kara Kuvvetleri Komutanı Avi Mizrahi'nin açıklamalarıyla birlikte yeni bir boyut kazanmıştır. General Mizrahi İsrail'i suçlayan Türkiye'nin uzun yıllar önce Ermenilere dünyanın en büyük katliamlarından birini yaptığını öne sürerek, aynı politikanın bugün de Kürtler üzerinde sürdürüldüğünü iddia etmiştir (Erdoğan Aynaya Baksın, 2009, <http://www.haberturk.com/polemik/haber/128196-erdogan-aynaya-baksin>). Daha önce benzer durumlarda İsrail lobisi ya da sivil siyasetçiler bu tür tepkiler gösterirken Mizrahi'nin bu açıklaması siyasi krizlerin askeri ilişkilere yansıdığını göstermiştir. Türk Genelkurmay Başkanlığı'nın tepkisi üzerine İsrail tarafı açıklamanın Mizrahi'nin kişisel düşüncesi olduğunu vurguladıysa da askeri işbirliğinde gerileme eğilimine girildiğinin işaretleri görülmüştür (Yeşilyurt, 2013: 449).

Anadolu Kartalı Tatbikatının uluslararası kısmının ertelenmesi ve İsrail'in dışarıda bırakılması, ilişkilerin askeri boyutunun artık siyasi boyutundan ayrılamayacak duruma geldiğini göstermesi açısından önemlidir ve uzun dönemli etki yapabilecek niteliktedir (Tür, 2009b: 38). Tatbikatın uluslararası katılımı öngören bölümünün ertelenmesiyle birlikte, Türkiye-İsrail ilişkilerinin dinamosu olarak niteleyebileceğimiz askeri ilişkiler de, iki ülke siyasi ilişkilerindeki olumsuz seyirden etkilenmeye başlamıştır (Yıldırım, 2012: 4–90).

Mavi Marmara saldırısını gerçekleşmesi ile iki ülke arasındaki gerginlik iyice artmıştır. İsrail de kriz sonrası Türkiye'ye sattığı Heron insansız istihbarat uçağının kullanımıyla ilgili Türk askerlerini eğitmekte olan operatörlerini geri çağırmıştır (Ertosun, 2013: 297). İsrail ordusunun Türk vatandaşlarını uluslararası sularda öldürmesi iki ülke ilişkilerini olumsuz etkilediği kadar iki ülke ilişkilerini geliştiren askeri kesimler arasında da güven problemi yaratmıştır. Türkiye İsrail'in bu saldırısına karşılık olarak 2001'den beri ABD-Türkiye-İsrail arasında her yıl düzenli olarak gerçekleştirilen "Güvenilir Denizkızı Tatbikatı"ndan çekildiğini açıklamıştır. Türkiye'nin bir başka tepkisi ise hava sahasını İsrail askeri uçuşlarına kapaması olmuştur. İsrail'de yayınlanan Yediot Ahronot gazetesi

haberine göre, Türkiye'nin, Polonya'nın Auschwitz kentindeki anma törenlerine giden 100 kadar askeri taşıyan kargo uçağına hava sahasını kullanma izni vermediğini belirtilmiştir. Yediot Ahronot'un haberindeki olayı doğrulayan kaynaklar, bunun münferit ve askeri boyutu olan bir olay olduğunu, sivil uçaklar için ise yasak söz konusu olmadığını vurgulamışlardır (Türkiye İsrail'e Hava Sahasını Kapatdı mı?, 2010, http://www.bbc.co.uk/turkce/1g/haberler/2010/06/100628_turkey_israel.shtml). Ayrıca Palmer Raporunun basına sızması sonucu Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu'nun açıkladığı İsrail'e karşı uygulanacak yeni tedbirler arasında Türkiye ve İsrail arasındaki tüm askeri anlaşmaların askıya alınması da yer almıştır. İsrail açısından Türkiye ile askeri ilişkilerin sona erdirilmesinin yarattığı en ciddi sorunlardan birisi de Türkiye hava sahasının İsrail askeri tatbikatlarına kapatılmış olmasıdır. İsrail bu alanda ortaya çıkan eksikliği Yunanistan, Romanya ve İtalya gibi ülkelerle yakınlaşarak kapatmaya çalışmıştır (SDE Analiz, 2011: 22).

2012 yılında İsrail Savunma Bakanlığı'nın, IAI ve Elbit firmalarının ihracat lisanslarını iptal etmesi üzerine Türkiye karşı hamle yaparak öncelikle İsraili firmanın 8,5 milyon dolarlık teminat mektubu yakmıştır. İsrail firmaları, Türk Hava Kuvvetleri'nin envanterinde bulunan F-4 savaş uçaklarına monte edilmek üzere istihbarat ve keşif amaçlı kamera sistemleri üretiyordu. İsrail firmalarıyla 2008'de 165 milyon dolarlık sözleşme imzalanmış ve bir yıl sonra da avans ödemeleri yapılmıştır. Fakat Türkiye ve İsrail arasında yaşanan siyasi krizin ardından ihaleyi kazanan iki firmanın ihracat lisansı İsrail tarafından iptal edildi. Böylece proje durmuş oldu (İsrail'e 63 Milyon Dolarlık Darbe, 2012, <http://www.sabah.com.tr/Dunya/2012/06/01/israile-63-milyon-dolarlik-darbe>). Siyasi ilişkilerdeki olumsuz hava Türkiye-İsrail askeri anlaşmalarına yansımaya devam etmiştir.

2013 yılında İsrail Savunma Bakanlığı Yabancı Savunma Yardım ve İhracat Dairesi (SIBAT) Başkanı Tuğgeneral Shemaya Avieli, Türkiye, Vietnam, Malezya ve Endonezya gibi ülkelerin silah pazarları olarak “gelişmekte olan ülke” statüsünde olduklarını belirttikten sonra, Ankara-Tel-Aviv arasında yaşanan siyasi krize değinerek, “Türkiye'ye yapılan silah ihracatı hiçbir zaman durmadığı gibi, İsrail devletinin çıkarları korunarak devam etmektedir. Geçmiş yıllardaki ilişkilerin aynen devam etmediği doğrudur. Ancak rakamlara bakılırsa Türkiye'ye yapılan silah ihracatı hiçbir zaman sıfır olmamıştır” demiştir (İsrail: Türkiye'ye Silah Satışı Hiçbir Zaman Durmadı, 2013, <http://www.hurriyet.com.tr/planet/24356965.asp>).

Özellikle 2009 yılında başlayan siyasi gerginliklerin askeri alana yansması durumu Türkiye ve İsrail ilişkilerini kopma noktasına getiren Mavi Marmara baskını sonrası Türkiye'nin uygulamaya koyduğu tedbirlerle birlikte zirveye çıkmış ve askeri ilişkilerin artık siyasi ilişkilerden bağımsız olarak geliştirilemeyeceği kanısı oluşmuştur.

2.7.2. Ekonomik İlişkiler

AKP döneminde iki ülke arasındaki ekonomik ilişkiler belli alanlarda siyasi krizlerden bağımsız olarak devam etmiş, belli alanlarda ise olumsuz etkilenmiştir. Siyasi krizlerden etkilenmeyen yönlerinden birisi karşılıklı ticaret olmuştur. Gerçekten de bu dönemde İş Konseyi ve Karma Konseyi toplantıları düzenli olarak yapılmaya devam etmiş, ticaret hacminde 2009'daki küresel ekonomik bunalım kaynaklı düşüş haricinde genelde istikrarlı bir artış meydana gelmiştir (Yeşilyurt, 2013: 449).

2002 ve 2003 rakamlarına bakıldığında İsrail Türkiye'nin ihracat yaptığı ülkeler arasında Rusya'dan sonra 9. sıradadır. Buna karşılık İsrail Türkiye'nin ithalat yaptığı ülkeler arasında 27. sıradadır. (Özcan, 2005: 107). Türkiye ve İsrail arasındaki ticaret hacmi 2002'de 1.3 milyar ABD doları iken bu miktar 2008'de 3.38 milyar ABD dolarına ulaşmıştır (Kösebalaban, 2011: 96).

Siyasi ilişkilerdeki iniş çıkışlardan etkilenen bir başka alan da İsrailli yatırımcıların Türkiye'deki ve Türk müteahhitlik firmalarının İsrail'deki faaliyetleri olmuştur. Örneğin İsrail firmaları 2003-2004'te GAP bölgesinde tarımsal sulama faaliyetlerine yatırım konusunda istekli olmalarına rağmen, siyasi olumsuzluklar ve GAP bölgesinin İsraillilere parsellendiği iddiaları beklenen yatırımları engellemiştir (Yeşilyurt, 2013: 450). Yine İsrail'de faaliyet gösteren Yılmazlar Holding, 2011'deki siyasi gerilimin ardından çalışanlarının vize mağduriyeti yaşadığı ve hem firmanın hem çalışanlarının mağdur olduğunu açıklamıştır (Yılmazlar Holding'e İsrail'den vize eziyeti--53171h/haber-53171).

2005 yılında yine siyasi alanlarda yaşanan gerginliklere rağmen ekonomik ve ticari ilişkiler iyiye gitmeyi sürdürmüştür (Tür, 2009a: 25). Zira 2003 yılında 1,54 milyar ABD doları olan iki ülke ticaret hacmi, 2005 yılı itibariyle 2,27 milyar ABD doları seviyesine yükselmiştir. Ayrıca Türkiye-İsrail ticari ve ekonomik ilişkilerinin bu olumlu seyri Ankara Forumu'nun kurulmasıyla yeni bir boyut kazanmıştır (Yıldırım, 2012: 4-70).

2006 yılında İsrail, iki ülke arasında yapılması planlanan önemli bir proje olan Manavgat Suyu Projesi'nden vazgeçmiştir. İsrail gerek deniz suyundan daha ucuza içme suyu elde etmesi, gerekse böyle önemli bir konuda Müslüman bir ülkeye bağımlı olmak istememesinden dolayı projeyi iptal etmiştir. Bu düşüncenin oluşmasında 2006 yılında yaşanan siyasi gerilimler de etkili olmuştur (Yeşilyurt, 2013: 450).

2009 yılında, Türkiye'nin İsrail'e ihracatı 1,5 milyar ABD doları iken, ithalatı 1,7 milyar ABD doları seviyesine ulaşmıştır. Dahası Türkiye, İsrail'den 2 milyar dolar değerindeki insansız hava aracı satın alımını da içeren savunma anlaşmaları yapmıştır (Kösebalaban, 2011: 96). Savunma Sanayi Müsteşarı Murad Bayar, Türkiye-İsrail ilişkileri konusunda bir problem olmadığını ve yürüyen projelerde sıkıntı bulunmadığı belirterek, "Türkiye ile İsrail'in burada karşılıklı menfaatleri var. Bu projeler de o çerçevede yürüyor" demiştir (İsrail ile Problemimiz Yok, 2009, <http://yenisafak.com.tr/dunya-haber/israil-ile-problemimiz-yok-23.02.2009-170979>).

Diplomatik ilişkilerin kopma noktasına gelmesine rağmen ticari ilişkilerde 2010 yılı verilerine göre Türkiye, İsrail'in en önemli 10 pazarı içinde 3. sıraya yerleşmiştir. Gittikçe gerginleşen siyasi ilişkilere rağmen, İsrail İhracat ve Uluslar arası İşbirliği Enstitüsü'nün raporuna göre, İsrail pazarları arasında 2010 yılının birinci çeyreğinde 9. sırada yer alan Türkiye, 2011 yılının aynı döneminde 3. sıraya yükselmiştir. Bu oransal değişim özellikle kimyasal ve petrol ürünleri ticaretindeki artıştan dolayı olmuştur (Tepe, 2012: 650). 2010 yılında yaşanan bir diğer gelişme ise İsrail'in OECD'ye girişi için yapılan oylamada Türkiye'nin veto hakkını kullanmaması olmuştur. Gergin olan Türkiye-İsrail ilişkilerinde bir iyi niyet gösterisi olarak bu adım atılmıştır (Gencer Özcan, 2010: 42). Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu'nun İsrail'e uygulanacak yaptırımları açıklamasından sonra Wall Street Journal'a konuşan bir Türk yetkili askıya alınan anlaşmaların sadece askeri anlaşmaları kapsadığını ve ticari antlaşmaları içermediğini belirtmiştir (SDE Analiz, 2011: 23).

İki ülke ilişkilerinden en fazla etkilenen turizm sektörü olmuştur. Yaşanan gerginlikler İsraili turistlerin Türkiye'ye gelmesine engel olmuştur. Davos'ta yaşanan gerginliğin ardından İsrail'den Antalya'ya gelen turist sayısı 2009'un ilk 10 ayında, bir önceki yıla göre yüzde 44.62 oranında düşmüştür (One Minute Krizi Turizme Pahaliya Patladı, 2009, <http://gundem.milliyet.com.tr/-one-minute--krizi-turizme-pahaliya-patladi/gundem/gundemdetay/09.11.2009/1159875/default.htm>). Turizm konusunda 2008 yılında 558 bini aşan İsraili turist sayısı 2009 yılında 311 bine düşmüş, 2010 yılında ise bu rakam

son yılların en düşük seviyesi olan 109 bine inmiştir (Tepe, 2012: 650). 2010 yılında bu büyük düşüşün yaşanmasının sebebi İsrail'in Mavi Marmara baskını olmuştur. Baskın sonrasında İsrail vatandaşlarına Türkiye'nin İsrail'i tehdit olarak tanımladığı iddiaları üzerine güvenlik gerekçesiyle Türkiye'ye gitmemeleri uyarısında bulunması turizm turlarının iptal edilmesine ve rakamların düşmesine sebep olmuştur (Tel Aviv: Türkiye'ye Gitmeyin, 2010, <http://yenisafak.com.tr/Dunya/?i=285892>). 2011 yılında turist sayısındaki düşüş devam etmiş ve 2011 yılı itibariyle Türkiye'ye gelen turist sayısı 80 binin altına gerilemiştir (Yeşilyurt, 2013: 450).

Son olarak yapılan açıklamalar göre, ikili ilişkilerde hala “bol gerilim”in olmasına rağmen İsrail'in Türkiye'ye ihracatının 2013 yılının ilk çeyreğinde “rekor” kırdığına dikkat çekilmiştir. İsrail'in söz konusu dönemde Türkiye'ye 560 milyon dolarlık ihracat yaptığı, bunun önceki yılın eş dönemine göre yüzde 44'lik bir artış oluşturduğu kaydedilmiştir. İsrail İhracat Enstitüsü Başkanı Ramsy Gabai, Calcalist ekonomi gazetesine verdiği demeçte Türkiye'ye ihracattaki artışın, ikili siyasi ilişkilerdeki bir iyileşmeden çok Türkiye'nin İsrail'de imal edilen yüksek kalite ürüne olan ihtiyacından kaynaklandığını söylemiştir. Buna karşın Gabai, iki ülke arasındaki diplomatik iklimin iyileşmesi ile İsrail'in önümüzdeki aylarda Türkiye ile daha çok iş yapacağı inancını da dile getirmiştir (İsrail'in Türkiye'ye İhracatı Rekora Kırdı, 2013, <http://ekonomi.milliyet.com.tr/israil-in-turkiye-ye-ihracati/ekonomi/detay/1711307/default.htm>).

Özetle belirtmek gerekirse ticari ve ekonomik ilişkiler Türkiye ve İsrail arasındaki siyasi krizlerden çok fazla etkilenmemiştir. Dönem dönem dalgalanmalar olsa da ilişkilerde süreklilik olmuştur. En fazla dalgalanma ise turizm alanında yaşanmıştır. Denilebilir ki turizm sektörü iki ülke siyasi krizlerinden en fazla etkilenen sektör olmuştur.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. İLİŞKİLERİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER

3.1. Türkiye'nin Yeni Dış Politika Vizyonu ve Orta Doğu Politikası

AKP döneminde Türk dış politikasının, iç politikada yaşanan değişimden kaynaklanan derin bir dönüşümden geçtiği ve bunun kendisini başta Orta Doğu bölgesi olmak üzere bütün dış politika sürecinde gösterdiği dile getirilmiştir. Bu bağlamda Türk dış politikasının açıklamak için “Yeni Osmanlılık” ve daha yaygın olarak “yumuşak güç” kavramları kullanılmıştır (Uzgel, 2010: 358). Türkiye’de 2002 yılında AKP hükümetinin iktidara gelmesi ile birlikte önce Başbakan Danışmanı daha sonra da Dışişleri Bakanı olarak görev yapan Ahmet Davutoğlu Türk dış politikasına damgasını vurmuştur. AKP yönetimi ile birlikte Türk dış politikasında bir dönüşüm yaşanmıştır. Türkiye, iyi tanımlanmış hedefleri akılda tutarak, coğrafi pozisyonu ve tarihi geçmişinden faydalanmayı hedefleyen bir dış politika vizyonu benimsemiştir. Bu doğrultuda dış politikada beş temel prensip benimsenmiştir; demokrasi ve güvenlik arasında denge, Türkiye’nin komşuları ile sıfır problem politikası, komşu bölgeler ile ilişkileri geliştirmek, çok boyutlu dış politika ve ritmik diplomasi (Davutoğlu, 2008: 79–82).

AKP’nin Türkiye’nin dış politikasına getirdiği değişim Orta Doğu’nun Türk dış politikasında ağırlığının artmasına sebep olmuştur (Yeşilyurt ve Akdevelioğlu, 2010: 383). Türkiye’nin geleneksel Orta Doğu politikası bu bölgeye mümkün olduğunca mesafeli yaklaşmayı hatta hiç bulaşmamayı hedeflerken, yeni dış politika vizyonu ile Türkiye bölgesindeki sorunların çözümünde ilk akla gelen aktörlerden birisi haline gelmiştir. AKP hükümeti ile birlikte Türkiye mesafeli durduğu Orta Doğu’ya tam anlamıyla müdahil olmuştur (Mesut Özcan, 2010: 371). AKP dönemi Türk dış politikasında Soğuk Savaş çerçevesinde şekillenen tehdit merkezli algılamaların bazılarının ortadan kalktığı ve yerini çıkar merkezli yaklaşımların aldığı görülmüştür (Erkmen, 2005: 179). Büyük ölçüde güvenlik endişeleri temelinde şekillenen Türkiye’nin Orta Doğu politikasında artık başka unsurlar da devreye girmeye başlamış ve ekonomik unsurlar önem kazanmıştır (Mesut

Özcan, 2010: 372). Türkiye'nin Orta Doğu politikasında yaşanan değişimin bir sonucu da artan ticari ilişkiler olmuştur. Gelişen siyasi ilişkiler, ticari faaliyetlerin gerçekleşmesini kolaylaştırırken, artan ticari ilişkiler de dış politika tercihlerini daha fazla etkilemeye başlamıştır. Başbakan ve Dışişleri Bakanı düzeyinde yapılan açıklamalarda, ekonomik konuların önemine vurgu yapılmış, liberal ekonomik anlayışa uygun şekilde “kazan-kazan (win-win)” anlayışına atıfla dış politika açıklanmıştır (Mesut Özcan, 2010: 384).

Türkiye AKP yönetimi süresince takip etmiş olduğu dış politika sayesinde Orta Doğu bölgesinde yıllardır yaşamış olduğu yalnızlık ve kuşatılmışlık hissinden kurtulmuştur. Böylece Türkiye'nin Osmanlı imparatorluğunun mirasçısı olarak Orta Doğu bölgesindeki sorunların çözümünde aktif bir politika takip etmesini mümkün hale gelmiştir (Oğuzlu, 2009: 17–18). Türkiye dış politikasındaki değişim bağlamında yeni dönemde Ankara merkezli hareket etmiştir. Hem iç politikada hem de dış politika anlamında barışın önemi vurgulanmış, sıfır sorun anlayışıyla komşularla dostane ilişkiler üzerinde durulmuştur (Güntay, 2012: 49). Hükümetin dış politikada hem iyi komşuluk ilişkileri hem de ekonomik çıkarları birinci sıraya yerleştirmesi Türkiye'nin genel dış politikasında değişim yaratmıştır. AKP hükümeti döneminde Türkiye'nin dış politika hamleleri hem hükümetin dünya anlayışının uzantısı olarak Orta Doğu ülkeleri ve İslam dünyasıyla yakınlaşmaya hem de Türkiye'nin içinde bulunduğu ekonomik sıkıntıları aşmak için özellikle komşu devletlerle ticari ilişkileri güçlendirmeye yönelik olmuştur (Erkmen, 2005: 178). Bu çerçevede Türkiye özellikle İran ve Suriye ile yakın ilişkiler geliştirilmiştir. Bu noktadan itibaren Türkiye-İsrail ilişkileri olumsuz etkilenmeye başlamıştır.

Türkiye ve İsrail arasında Türkiye'nin değişen dış politika vizyonu ile birlikte yeni bir dönemin başladığı ileri sürülebilir. Bu dönemi yeni yapan dinamik, İsrail'in şiddeti politik bir araç olarak kullanma geleneğine geri dönmesinden çok, Türkiye'nin mevcut dengeler dahilinde Orta Doğu bölgesine yönelik artan siyasi ve ekonomik ilgisi olmuştur (Kaya, 2010: 110). İsrail, Türkiye'nin yeni dış politika vizyonu ve Orta Doğu politikasından rahatsızlık duymuştur. Geçmişte Arap ülkeleri, Rusya, İran, Yunanistan Türkiye-İsrail ilişkilerinden nasıl rahatsızlık duymuşlarsa, aynı sebeplerden ötürü İsrail de Türkiye'nin Orta Doğu ülkeleri ile olan ilişkisinden rahatsızlık duymuştur (Bölükbaşı, 2011: 224). Bölgesel ve uluslararası sistemdeki gelişmelerin yanı sıra Türkiye'nin başta İsrail'le sorunları olan Orta Doğu ülkelerine yönelik açılımları Türkiye-İsrail ilişkilerinin gerilemesine sebep olmuştur. Türkiye'nin güvenlik sorununda geçmişteki tehdit

algılamalarının büyük bir bölümünü bir yana bırakarak yeni çıkar tanımlamaları çerçevesinde strateji belirlemesi ve bu strateji içinde İsrail’le ortak çıkarların azlığı, Türkiye-İsrail ilişkilerindeki gerilemelerin temel nedeni olmuştur (Erkmen, 2005: 179).

Türkiye takip ettiği çok boyutlu dış politika sayesinde hareket serbestisi kazanmış ve ABD’nin haydut devlet olarak nitelendirdiği Suriye ve İran’ın uluslararası kamuoyundan tecrit edilmesine karşı çıkmıştır. Türkiye’nin bu politikası her iki ülkeden tehdit algılayan İsrail’de Türkiye’ye karşı kuşku ile yaklaşılmasına sebep olmuştur. Türkiye, “komşularla sıfır sorun” politikası çerçevesinde Suriye ve İran ile ilişkilerini düzeltince güvenlik kaygıları sona ermiştir.

İzlenen pro-aktif dış politika sayesinde Türkiye cumhuriyeti tarihinde hiç görülmemiş bir düzeyde dünya siyasetinde rol almaya başlamıştır. 2005 yılında ilk defa İslam Konferansı Örgütü’nün başına bir Türk, Ekmeleddin İhsanoğlu, getirilmiştir, yine aynı yıl Türkiye’ye Afrika birliğinde gözlemci statüsü verilmiştir, 2006 yılında Arap birliğinde daimi misafir statüsü elde etmiş yaklaşık kırk yıl aradan sonra 2009–2011 yılları arasında BM Güvenlik Konseyi’nde geçici üye olarak görev yapmıştır. Yine 2005’ten bu yana Türkiye, İspanya ile BM’nin Medeniyetler İttifakı projesinin eş başkanlığını ve sponsorluğunu yürütmektedir. Aynı zamanda Türkiye pek çok sorunlu ikili arasında arabuluculuk rolüne soyunmuştur (Ekmekçi, 2011: 132). Özellikle İsrail-Filistin ve İsrail-Suriye arasında arabuluculuk rolü Türkiye’nin önem verdiği konular olmuştur.

Yapılan bazı analizler Türkiye-İsrail ilişkilerinin olumsuz yöne girmesinin ideolojik boyutlarının bulunduğu ortaya koymaktadır. AKP yönetiminin Arap ülkeleri başta olmak üzere bölgeden destek alabilmesi, bölgenin sempatisini kazanabilmesi ve bölgede etkili olabilecek bir durum yaratabilmesi için İsrail karşıtı politikalar izlemesinin ve karşıt bir durum sergilemesinin gerektiği öne sürülmüştür (Kuloğlu, 2010: 89).

Türkiye, Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu’nun dediği gibi düzen kurucu bir ülke olarak kendini tanımlayıp, buna göre politikalar takip etmeyi seçmiştir. Bu yüzden düzen kurucu bir yaklaşımla ortaya çıkan Türkiye ile eski düzenin devamını isteyen ve geleneksel güvenlik ağırlıklı, şiddet içeren politikasında ısrar eden İsrail’in karşı karşıya gelmesi kaçınılmaz olmuştur (Turan, 2012: 162).

Türkiye, takip ettiği yeni dış politikası ile “merkez ülke” olma çabası içine girmiştir. Bu kapsamda özellik sorunlu alanlarda arabuluculuk rolüne soyunmuş ve sorunlu

tarafları bir araya getirmek için çaba harcamıştır. Bu noktada Suriye ve İsrail arasında dolaylı barış görüşmelerini başlatmak Türkiye açısından önemli olmuştur. Aytürk (2012: 623)'ün belirttiği gibi, Başbakan Erdoğan İsrail-Suriye barışına ev sahipliği yapmayı Türkiye'nin yumuşak güç kullanarak bölgede ne kadar etkili olabileceğini ispat edebilecek ve bölgede Türkiye'nin etkisini daha da arttıracak bir girişim olarak görmüştür. Türkiye'nin bu görüşmelere verdiği önem büyük olmuş ve İsrail'in Gazze saldırıları sonrası görüşmelerin kesilmesi sonucunda Türkiye'nin İsrail'e büyük bir tepki göstermesine sebep olmuştur. 1998 yılından beri İsrail ile birlikte yapılan askeri tatbikata, 2010 yılında Suriye'nin davet edilmesi, İran ile hem üst düzey temasların hem de sosyo-ekonomik ilişkilerin yoğunlaşması, Türkiye'nin "komşularıyla sıfır sorun" politikasına yönelmesi, Orta Doğu'da İsrail ve ABD dahil olmak üzere, Batılı müttefikleri ile ilişkilerini geri plana atmasına sebep olmuştur (Coşkun, 2010: 466).

3.2. İsrail-Filistin Çatışması

Eylül 2000'de Filistin topraklarında başlayan İkinci İntifada hareketiyle birlikte bölgede gerilimin artması uluslararası toplumla beraber Türkiye'nin de dikkatini Filistin'e yoğunlaştırmasına sebep olmuştur. Bu ilgi 2002 sonrası dönemde artarak devam etmiştir. Daha önce İsrail ve Filistin arasında izlenen denge politikasının bu dönemde İsrail'in artan şiddet politikası nedeniyle Filistinliler lehinde bozulmaya başladığı görülmüştür (Yeşilyurt, 2013: 429). AKP hükümeti, başlangıçta İsrail ve Filistin ile dengeli bir ilişki sürdürmüştür. Ancak, İsrail'in Filistinlilere yönelik eylemlerinin artmasıyla birlikte Türkiye de İsrail'e karşı söylemlerinde sesini yükseltmeye başlamıştır. Türkiye'nin eleştirel tutumu, İsrail'in Refah mülteci kampına yaptığı saldırıyla başlamış, 2006'daki hareketle eleştirilerin dozajı artmış, Dökme Kurşun Harekatiyle birlikte o zamana kadar olmadığı şekliyle sertleşmiştir (Ertosun, 2013: 310–311). 61. Hükümet programını açıklayan Başbakan Erdoğan bölgede istikrarın sağlanmasının en önemli koşullarından birinin Filistin sorununu insani ve barışçıl bir yola çözülmesi olduğunu dile getirmiş ve şunları ifade etmiştir: "Barışın anahtarı, BM kararları kapsamında birbiriyle barış içinde yaşayan, iki devletli çözümden geçmektedir. Bu doğrultuda, Türkiye, gerek Filistin uzlaşmasının sağlanması, gerek barış sürecinin yeniden canlandırılması için aktif çaba göstermeye devam edecektir" (61. Hükümet Programı, <http://www.akparti.org.tr/site/haberler/hukumet-programini-okuyor/10890>).

Güvenlik kaygılarının belirleyici gücünü kaybettiği bir dönemde iktidara gelen AKP, yeni dış politikası doğrultusunda bölgesel sorunlar büyümeden çözüm sürecine

müdahil olmayı amaçlayan proaktif bir yaklaşım sergilemiştir. Türkiye'nin bu doğrultuda odaklandığı bölge meselelerinin başında Filistin sorunu gelmiştir (Ertosun, 2013: 310). Bu dönemde izlenen politikanın ana unsurları şu şekilde sıralanabilir: Filistin sorununu çözümüne ilişkin uluslararası girişimlerde kolaylaştırıcı rol üstlenme; arabuluculuk için irade gösterme; Filistin sorununa duyarlı bir söylem benimseme; sorunun tüm taraflarını kapsayan bir diyalog süreci yaratma; Filistinlilerle ekonomik ve insani ilişkileri derinleştirme (Yeşilyurt, 2013: 430).

Türkiye'nin Filistin politikasında uluslararası ortam ve güvenlik etkeni belirleyici olmaktadır. Uluslararası ortamın gergin ve tehdit algısının yüksek olduğu dönemlerde Türkiye'nin ulusal çıkar tanımlamasında güvenlik faktörü öne çıkmaktadır. Bu durumda Ankara'nın Filistin sorununa yaklaşımı güvenlik ilişkilerinin önem arz ettiği ABD ve İsrail çizgisine yaklaşmakta ve Filistinlilere verilen destek görece olarak düşük seviyede kalmaktadır. Uluslararası konjonktürün yumuşadığı ve tehdit algılamalarının zayıfladığı dönemlerde ise Türkiye uluslararası alanda Filistinlilerin haklarını çok daha güçlü bir biçimde savunmakta ve İsrail'in eylemlerine karşı sert bir tutum takınmaktadır (Ertosun, 2013: 312). Filistin sorununun çözümsüzlüğü ve İsrail'in değişmez tavrı Türkiye kamuoyunun Filistin yanlısı tutumu ve Araplarla ilişkilerin bozulma riski Türkiye'yi yönetenleri Filistin Sorunu'nda pozisyonunu gözden geçirmeye itmiştir (Keleşoğlu, 2012: 668). Ankara'ya göre, bölgede adil ve çoğulcu bir düzenin inşa edilmesinin önündeki en önemli engel İsrail-Filistin sorununun çözümsüz kalmaya devam etmesi ve İsrail'in kendisini uluslararası hukukun ve BM kararlarının üstünde görmesidir (Oğuzlu, 2011: 34).

İsrail'le doksanlarda kurulmuş olan özel ilişkinin Türkiye'ye Arap Devletleri ile İsrail arasındaki ilişkilerde ve Filistin Sorunu bağlamında arabuluculuk imkanı sağlayacağı varsayılmıştır. Bu imkan, Türk karar alıcıları tarafından bölgesel nüfuzu artıracak bir araç olarak görülmüştür. Nitekim 2008'de Suriye-İsrail arasında yürütülen müzakerelerde Türkiye arabuluculuk yapmıştır (Keleşoğlu, 2012: 670). Türkiye'nin özellikle İsrail'in Aralık 2008'de başlayan Gazze saldırısından sonra yükselen sesi, genelde Filistin özelde ise Gazze'de yaşayanların sıkıntı ve taleplerinin uluslararası alanda gündeme getirilmesine ve İsrail'in eylemlerine yönelik uluslararası bir duyarlılığın gelişmesine kayda değer bir katkıda bulunmuştur. Ancak, Türkiye'nin bu tutumu İsrail'le ilişkilerinde ciddi bir gerilim oluşturmuştur. Bu durum, Ankara'nın sorunun çözümde oynayacağı rol için önemli olan

tarafların her ikisiyle de iyi ilişkiler içinde olma avantajını sona erdirmiştir (Ertosun, 2013: 311).

Başbakan Erdoğan yaptığı bir açıklamada “Türkiye’nin kaderi Filistin’in kaderinden, Filistin’in kaderi aynı şekilde Türkiye’nin kaderinden ayrı değildir” diyerek Filistin meselesinin Türkiye’nin iç sorunu gibi algılandığını vurgulamıştır (Ertosun, 2013: 292). Filistin sorununa daha fazla müdahil olmanın Arap kamuoyu nezdinde Türkiye’nin prestijini yükselteceğinin farkına varılmıştır. Türk kamuoyunun ezici çoğunlukla Filistin yanlısı olduğu göz önünde bulundurulduğunda bunun iç siyaset açısından da avantajları olacağı ortadadır (Keleşoğlu, 2012: 670). Akılda tutulması gereken husus, Filistinlilere karşı İsrail tarafından yapılan askeri operasyonların özellikle Türk kamuoyunda ve Türk basınında ciddi rahatsızlığa yol açtığıdır (Uzer, 2011: 153). Hükümet tabanının Filistin konusunda hassasiyeti İsrail ile ilişkilerde realist olmaktan ziyade romantik adımların atılmasına neden olmuştur (Erkmen, 2005: 178).

AKP iktidarıyla birlikte kamuoyunun dış politika oluşum sürecinde geçmiş zamanlara göre daha önemli olmaya başlamıştır. Kamuoyunun Filistin ve halkını desteklediği bir ortamda, AKP yönetiminin bunu görmezden gelerek, yerleşmiş bürokrasi üzerinden Türkiye’nin ulusal çıkarlarını tanımlaması kolay olmamıştır. Halka karşı sorumlu bir dış politika anlayışı kaçınılmaz olarak Türkiye’nin İsrail’e karşı daha eleştirel bir tutum takınmasını kolaylaştırmıştır (Oğuzlu, 2009: 20). Türk kamuoyunun İsrail’e karşı Filistinlilere verdiği destek, AKP hükümetinin İsrail ile sürdürmekte olduğu stratejik ortaklığı gözden geçirmesine sebep olmuştur (Coşkun, 2010: 464). İsrail’e karşı gösterilen kararlılık AKP hükümetinin hem iç politikada hem de dış politikada elini güçlendirmiştir. Filistin sorununu yıllar içinde içselleştirmiş olan Türkiye kamuoyu İsrail ile olan ilişkilerde yaşanan gerilimden rahatsız değildir. 2008 Aralık ayından itibaren İsrail’e yöneltilen her eleştiri Arap ve genel olarak Müslüman coğrafyada Türkiye’nin imajının güçlenmesine katkıda bulunmuştur (Akgün, 2012: 161).

Filistin sorununun çözümünde daha aktif olmayı amaçlayan Türkiye, Hamas ile uluslararası toplum ve Hamas ile El Fetih arasında arabuluculuk girişiminde bulunmuştur. Türkiye’nin Hamas’ı uluslararası sistem ile bütünleştirme çabaları bazı tepkilere sebep olsa da, Hamas’a uluslararası toplumun beklentilerini karşılaması doğrultusundaki telkinleri ve örgütü bütünüyle İran’ın etkisine bırakmama noktasındaki gayreti önemli olmuştur. Hamas- El Fetih uzlaştırma girişimindeyse Türkiye’nin rolü sınırlı düzeyde kalmıştır

(Ertosun, 2013: 311). Türkiye'nin Filistin'e karşı artan ilgisi ve özellikle İsrail'in terörist olarak nitelendirdiği Hamas ile görüşmesi İsrail tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Filistin sorunu genelinde bakıldığında bu durum kısa süreli de olsa Türkiye-İsrail ilişkilerinde gerginliğe yol açmıştır.

Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu Londra ziyareti sırasında düzenlediği basın toplantısında BBC muhabirinin, “Türkiye-İsrail ilişkilerinin gerginleşmesinin ardındaki nedenin Türkiye'nin İslamlaşması mıdır?” sorusuna verdiği yanıtta: “Bu ne İslamlaşmadır, ne de Türkiye'nin yüzünü Batı'dan Doğu'ya çevirmesidir. Türkiye-İsrail ilişkileri bozulmuştur, çünkü Türkiye arabuluculuğu ile bölgede barışa yaklaşmışken İsrail Gazze'ye saldırdı, binlerce insan öldü. Gazze saldırısı İsrail-Türkiye ilişkilerinde dönüm noktası olmuştur. İsrail yarın barışa yönelik adımlar atsın Türkiye İsrail ilişkileri de derhal düzelmeye başlayacaktır.” (Elevli, 2010). Davutoğlu'nun bu cevabı İsrail-Filistin meselesinin Türkiye-İsrail ilişkilerini etkileme potansiyelini göstermesi bakımından önemlidir. Öyle ki Filistin'deki durumda düzelmeye olmadan İsrail ile ilişkilerin de düzelmeyeceği ortadadır.

Ankara'nın Filistin sorununa eğilmesinin öncelikli sebebinin bölgesel liderliği amaçlayan dış politika yaklaşımı oluştursa da, Türk devlet adamları konuya ilgilerinin nedenlerini açıklarken sıklıkla tarihi ve dini bağlara da atıfta bulunmuşlardır (Ertosun, 2013: 310). “One Minute” olarak tarihe geçen çıkış bir Türk liderin Filistin sorununun sözcülüğünü devralarak bir milli mücadele haline getirmesini sembolize etmiştir (Kösebalaban, 2012: 148). Cemal Abdülnasır'dan Saddam Hüseyin'e, ondan Mahmud Ahmedinejad'a kadar Orta Doğu'da liderlik amacı güden her lider Filistin davasının savunuculuğuna soyunmuştur ve bu vesileyle Arapların ve Müslümanların gönüllerini kazanmaya çalışmıştır (Ekmekçi, 2011: 133). Ankara'nın İsrail'e karşı eleştirel tavrı sonucunda bölge kamuoyunda Türkiye'ye duyulan sempati üst seviyeye çıkarken, Başbakan Erdoğan, özellikle Davos'taki “one minute” tepkisinden sonra Orta Doğu'nun yeni Nasır'ı gibi görülmeye başlamıştır. Böylelikle Türkiye, Filistin sorununda takındığı bu tavır sayesinde Orta Doğu kamuoyunda bölgesel liderlik hedefini pekiştirecek bir algı oluşturmayı başarmıştır (Ertosun, 2013: 311). Davos'tan dönüşünde Erdoğan'ı havaalanında binlerce kişi karşılamış, Başbakan Gazze operasyonu sırasında hiçbir Arap liderin bu denli sert bir çıkış yapamadığı Orta Doğu'da da aniden popüler bir kahramana

dönüşmüştür. Bu Filistin Sorunu'na müdahil olmanın dönemselsel olarak verdiği müthiş bir siyasal imkandır (Keleşoğlu, 2012: 670).

Mavi Marmara baskını ile birlikte yaşanan gelişmeler ise bölgeye barış ve istikrarı getirmeyi hedefleyen Türkiye'nin kendisinin ciddi bir güvenlik krizi ile karşı karşıya kalmasına sebep olmuştur (Ertosun, 2013: 311). Türkiye, Filistin-İsrail çatışmasında denge politikasından Filistin yanlısı politikaya doğru kayarken Mavi Marmara saldırısı ile birlikte artık doğrudan İsrail ile karşı karşıya gelmiştir. Gazze ablukasını delmeyi amaçlayan girişim sonrası Türkiye kendi güvenliğini doğrudan ilgilendirmeyen bir konudan dolayı İsrail ile ilişkilerinde çatışma durumuna girmiştir. Oluşan bu durum Filistin meselesinin ikili ilişkileri etkileme kapasitesini göstermesi bakımından önemli olmuştur.

Türkiye'nin Filistin politikasının ana ilkeleri, konuyla ilgili BM kararları ile özellikle AB'nin ve Arap tarafının yaklaşımlarının oluşturduğu bir çerçeveye oturmaktadır. Ankara, İsrail'in 1967'den beri işgal ettiği topraklardan çekilmesini, Filistinlilerin kendi devletlerini kurmak dahil bütün yasal haklarının tanınmasını, bölgedeki tüm devletlerin güvenli ve tanınmış sınırlar içinde yaşamalarını ve sorunun çözümünde adalet ve hakkaniyetin esas alınmasını savunmuştur (Ertosun, 2013: 307). Bu durumda İsrail'in bölgede iki devletli çözümü kabul etmesi ve Filistin'i tanınması yoluyla tarihinin en kötü dönemini yaşayan Türkiye-İsrail ilişkilerinde iyileşme olma ihtimali bulunmaktadır.

3.3. Türkiye'nin Komşularıyla İlişkileri

Türkiye bölgede izlediği yeni dış politikanın merkezine "komşularla sıfır sorun" politikasını yerleştirmiştir. Bölgede güvenliğini sağlamanın yolunun komşularıyla ilişkilerini geliştirmekten ve karşılıklı bağımlılığı arttırmaktan geçtiğinin farkına varan Türkiye, özellikle tehdit algıladığı Suriye başta olmak üzere diğer komşularıyla da yakınlaşma çabası içine girmiştir.

ABD'ye Irak'ı işgali sırasında Türkiye'deki üsleri kullanma izni veren 1 Mart tezkeresinin reddi Türkiye'nin Müslüman dünyasında takdirle karşılanmasına sebep olmuştur. Özellikle Arap kamuoyunda Türkiye'nin kararı alkışlanırken, Arap dünyası ile Türkiye arasındaki buzlar da erimiştir. AKP'nin bu kararı Irak işgali ile bölgede askeri varlığını artıran ABD'yi tehdit olarak algılayan İran ve Suriye'nin bölgede stratejik ortak arayışına girmesi ile birleşince, bir anda 1990'larda kopma noktasına gelen Türkiye-İran ve Türkiye-Suriye ilişkilerinde gözle görülür bir düzelme yaşanmıştır (Coşkun, 2010: 462).

Erkmen (2005: 177) Türkiye'nin yeni dış politika girişimi çerçevesinde komşularıyla olan ilişkilerinin İsrail ile olan ilişkilerini etkileme potansiyeli taşıdığını öne sürmüştür. Buna göre; Türkiye her iki taraf ile de yakın ilişkileri bulunan bir ülke olarak arabulucu rolüne soyunabilir veya Türkiye-İran-Suriye ilişkilerindeki değişim Türkiye-İsrail ilişkilerinde uzun süreli bir bozulmanın temelini atabilirdi. Türkiye, Erkmen'in de belirttiği gibi arabulucu rolüne soyunurken, İsrail Türkiye'nin özellikle İran ile yakınlaşmasını endişe ile izlemiştir. Türkiye, İran ve Suriye ile kurduğu ilişkileri, bu ülkelerin Batı ile olan gerginliklerinin çözüme kavuşturulmasında kendisini bir arabulucu unsur olarak konumlandırarak meşrulaştırmak istemiştir (Kösebalaban, 2012: 144). Türkiye'nin Orta Doğu'da İran ve Arap ülkeleriyle yaşadığı yakınlaşma, uzun yıllarca inişli çıkışlı da olsa stratejik ortaklık yaptığı İsrail ile ilişkilerine mal olmuştur (Coşkun, 2010: 464).

Türkiye, İsrail'in aksine kendisi için doğrudan tehdit algılamadığı İran ile olan ilişkilerini geliştirmiştir. İki ülke arasında ekonomik ilişkiler, özellikle doğal gaz ticareti başta olmak üzere, artmış ve çeşitlenmiştir. İran'ın nükleer silah edinmesinden kaynaklanan küresel endişelerin giderilmesinde müzakere yolunu deneyen Türkiye, İran'ın uluslararası topluma kazandırılmasını öngören yapıcı diyalog politikalarını desteklemiştir (Oğuzlu, 2009: 18). 2000'li yıllarla bölgede denge siyasetine geri dönen Türkiye; İran ile ilişkilerini faydacı bir bakış açısıyla değerlendirmeye başlamıştır. ABD ve İsrail'in İran'ı tecrit siyasetine rağmen, Ankara-Tahran ilişkileri devam ettirilmiştir. İsrail'in varlığına tehdit olarak gördüğü ve gösterdiği atom bombası yapabilen bir İran'ın, Türkiye ile devam eden ilişkileri İsrail'i rahatsız etmiştir. Türkiye'nin bölge genelinde nükleer silahsızlanma yönündeki siyaseti, İsrail'in İran'daki nükleer programın durdurulması ile sınırlı politikasıyla uyumlanmamıştır. (Kaya, 2010: 105–106). İran İsrail'in en önemli varoluşsal güvenlik tehdidi olarak görülmektedir. İran bir yandan Suriye ile yakınlaşırken diğer yandan da Lübnan'daki Hizbullah ve Gazze'deki Hamas ile stratejik ilişkiler kurmuştur. Bu yüzden İsrail bir kuşatılmış duygusu içine girmiştir (Oğuzlu, 2009: 19). Türkiye'nin İran'a karşı tutum ve davranışları geleneksel müttefikleri tarafından soğuk karşılanmıştır. Özellikle İran'ın nükleer programı ile ilgili olarak sergilenen tutumu dolayısıyla Türkiye Batı dünyasında sorgulanmıştır (Güntay, 2012: 61). Türkiye'nin BM Güvenlik Konseyi'ndeki İran'a uygulanması planlanan yaptırımlar oylamasında Türkiye çekimser oy kullanmıştır. Mavi Marmara krizinin yaşandığı bu dönemde Türkiye'nin bu hareketi

İsrail'e karşı bir tavır olarak değerlendirilmiş ve Türkiye'nin Batı Bloku'ndan kopacağına dair yorumlar yapılmaya başlanmıştır (Aytürk, 2012: 633).

Türkiye ile İran yakınlığı Arap Baharı sonrasında iki ülkenin farklı yönde hareket etmeleri sebebiyle gerilemiştir. Özellikle Suriye konusunda yaşanan gelişmeler iki ülke arasında dönem dönem gerginliklere sebep olmuştur. Ayman (2012: 582)'ın belirttiği gibi Türkiye ve İran Suriye'nin geleceğine yönelik beklenti ve öngörülerinde birbirlerinden ayrılmışlardır. İran, ABD karşısında kurduğu cephenin en önemli ortağı olan Suriye'de yönetim değişikliği adına yapılacakları kendi çıkarlarına ciddi bir tehdit olarak görmüştür (Ayman, 2012: 581). Türkiye ise Suriye konusunda muhalif tarafı desteklemiş ve Esad'ın görevi bırakması gerektiğini savunmuştur. Bu aşamada iki ülkenin yolları ayrılmıştır. Başka bir gerginlik konusu ise NATO'nun füze kalkanı projesi çerçevesinde Türkiye'ye yerleştirdiği radar sistemleri olmuştur. Radar sisteminin NATO tarafından İran'a karşı alınmış bir tedbir olması ve İran'da bu tesisin İsrail'i korumak için atılmış bir adım olarak değerlendirilmesi İran'ın Türkiye'ye tepki göstermesine sebep olmuştur. İran tarafından yapılan açıklamalarda Malatya Kürecik üssüne kurulan tesis, İran'ın herhangi bir tehdit algıladığı zaman ilk vuracağı yer olarak gösterilmiş, Türkiye ise füze kalkanı projesinin herhangi bir ülkeye karşı olmadığını açıklamakla yetinmiştir (Çakmak, 2012: 87). Bu gelişmelerle birlikte Türkiye ve İran arasında siyasi anlamda bir soğukluk oluşmuştur.

1999 yılında Abdullah Öcalan'ın Suriye'den çıkarılması ve Adana Protokolü'nün imzalanmasıyla başlayan Türkiye-Suriye yakınlaşması, AKP Hükümetiyle birlikte ilişkilerde zirve noktasına ulaşmıştır. İki ülke arasında üst düzey ziyaretler yaşanmış, serbest bölge anlaşması imzalanmış, karşılıklı vizeler kaldırılmış ve ortak bakanlar kurulu toplantıları yapılmaya başlanmıştır. Arap Baharı'nın Suriye'ye sıçramasına kadar gelişen ilişkiler stratejik ortaklık olarak nitelendirilebilecek seviyeye ulaşmıştır. Arap Baharı sonrası Türkiye'nin halkların yanında olması ve muhalifleri desteklemesiyle birlikte ise yakınlık gerilime dönüşmüştür.

Suriye PKK'ya verdiği destekle birlikte, Hatay Sorunu ve su sorunu gibi kronikleşmiş meseleler dolayısıyla Türkiye ile sorunlu ilişkiler yaşamıştır. Türkiye gerilimler yaşadığı bu komşusuna karşı denge arayışına girdiği zaman ilk seçenek İsrail olmuştur. Türkiye'nin Suriye ile sorunlarını gidererek yakınlaşmaya başlaması sonucu Türkiye'nin İsrail'e olan ihtiyacı azalmıştır. Fakat bölgede oyun kurucu olmak isteyen Türkiye'ye yeni görevler düşmeye başlamıştır.

Türkiye'nin Suriye ile yakınlaşması ile birlikte Şam yönetimi Türkiye'den İsrail ile olan sorunlarının çözümünde kolaylaştırıcı bir rol oynamasını talep etmiştir (Oğuzlu, 2009: 18). Uzun çabalar sonucu iki ülke arasında dolaylı görüşmeler Türkiye'nin ev sahipliğinde başlamıştır. 2008 yılının sonuna kadar beş tur devam eden görüşmeler, sonunda taraflar neredeyse yüz yüze görüşmeye başlayacakken İsrail'in Gazze'ye operasyon düzenlemesiyle birlikte durmuştur (Tür, 2012: 612). Türkiye'nin arabulucu rolünün İsrail tarafından gerçekleşen operasyonla başarısızlığa uğraması Türkiye'nin İsrail'e bakışını olumsuz yönde etkilemiştir. Zira bu süreçten sonra Türkiye'den İsrail'e yönelik yoğun eleştiriler gelmeye başlamıştır.

Arap Baharı'nın Suriye'ye sığraması ile birlikte Türkiye önce Beşer Esad'ı reformlar yapması yönünde uyarmıştır. Fakat Esad yönetiminin halkına karşı şiddeti seçmesi sonrası Türkiye-Suriye ilişkileri kopma noktasına gelmiştir. Bu süreçte Türkiye Esad'a karşı muhalifleri desteklediği gibi ilk kongrelerini de Türkiye'de yapmalarına izin vermiştir. Türkiye geleceğe yönelik planlarını Esad'sız bir Suriye üzerine kurmuştur. Esad'ın baskısından kaçan binlerce Suriyeli Türkiye'ye sığınmış ve Türkiye adına bir mülteciler sorunu ortaya çıkmıştır.

Türkiye ve İsrail'i farklı davranmaya iten bir başka durum Irak'ın işgali ve sonrasında yaşanmıştır. İsrail bağımsız Kürt devleti oluşum sürecini bölgedeki stratejik yalnızlığını gidermek adına desteklemektedir. Bağımsız bir Kürt devleti Orta Doğu'daki Arap etkisini azaltacağından İsrail tarafından desteklenmiş, ancak Türkiye iç istikrarını etkileyeceği için Ankara tarafından tehdit olarak algılanmıştır (Oğuzlu, 2009: 20). İsrail bölünmüş bir Arap dünyasını kendisi için ideal düzen olarak görmüş dolayısıyla Irak'ın işgaline destek vermiştir. Türkiye ise özelde Irak'ın toprak bütünlüğünün korunmasını, genelde ise Orta Doğu'da barış ve güvenliğin tesis edilmesini istemektedir.

Türkiye izlediği aktif dış politika sayesinde komşularıyla yakınlaşmış, tehdit algılamalarını en aza indirmiş ve ortak çıkarlar üzerinden hareket ederek eski düşmanlarıyla müttefik haline gelmiştir. Bölgedeki bu dönüşüm Türkiye'nin İsrail'e olan ihtiyacını azaltmıştır. Fakat Arap dünyasında yaşanan isyan hareketleriyle birlikte Türkiye'nin komşularıyla olan ilişkilerini olumsuz etkilemiştir. Yine de bu dönüşümler İsrail'i daha fazla etkilemiş, Türkiye'nin İsrail'e ihtiyaç duymasından çok İsrail'in Türkiye'ye ihtiyaç duymasına sebep olmuştur.

3.4. Yahudi Lobisi ve İlişkilere Etkisi

İsrail ile ilişkileri incelerken Yahudi lobisinin etkisini de göz önünde bulundurmak gerekmektedir. ABD'nin İsrail'e bakışı Türkiye'nin İsrail ile yakınlaşmasında baş faktör olmuştur. 1948 yılında bağımsızlığını ilan etmesinden sadece birkaç dakika sonra ABD'nin İsrail'i tanınması ve ilişki kurması Türkiye'nin İsrail'e bakışını önemli ölçüde etkilemiştir. Davutoğlu (2008: 418)'nin belirttiği gibi, Türkiye bölgesel politika oluşumunda İsrail'in küresel bağlantılarını ve özellikle ABD bünyesindeki ve üzerindeki etkisini sürekli göz önünde bulundurmıştır. Başta ABD olmak üzere küresel güçler üzerinde baskı gücüne sahip uluslararası Yahudi lobisinin gücü Türkiye'nin İsrail'e bakışında her zaman etkili olmuştur. Yahudi lobisi de bu dengeleyici rolünü Türkiye-İsrail ilişkilerinin önünü açmak için kullanmaya özen göstermiştir. Her iki ülke de ABD ile yakın işbirliği içerisindedir. Bu bir anlamda yakınlaşmanın itici güçlerinden birisi olmuştur. Türkiye'nin özellikle AB ile ilişkilerinin kötü olduğu dönemde ABD ile daha yakın ilişkiler kurma çabası İsrail ile ilişkilerinde de kendisini göstermiştir. Türkiye Yahudi lobisinin etkinliğini de kullanmak istemiştir. ABD'deki en güçlü lobilerden birisi olan Yahudi lobisi yalnızca Ermeni ve Rum lobilerine karşı değil, aynı zamanda Türk-Amerikan ilişkilerinde belirleyici diğer ikili sorunlarda da desteğin alınmasını planlamıştır (Erkmen, 2005: 167–168).

Türkiye'nin İsrail desteğine muhtaç olma durumu daha çok konjonktürel nedenlerden kaynaklanmaktadır; yapısal bir durum söz konusu değildir. Türkiye Yahudi lobisinin bazı konularda desteğine ihtiyaç duymaktadır. Bu lobinin Türkiye'nin AB üyeliğine verdiği destek ve ABD Kongresi'nde sözde Ermeni soykırım karar taslağının geçmemesi yönünde takınmış olduğu tavır genel olarak Türkiye'yi memnun etmiştir (Oğuzlu, 2009: 20). Türkiye ile İsrail arasındaki ilişkilere paralel olarak Yahudi lobisinin Türkiye'ye karşı tavrı değişmektedir.

İsrail lobisi, ABD'nin Orta Doğu politikasının temel taşlarını şekillendirmeye çalışmıştır. Özellikle Amerikalı liderleri İsrail'in Filistin'e uyguladığı aralıksız baskıyı desteklemeye ve İsrail'in bölgesel baş düşmanları olan İran, Irak ve Suriye'yi hedef almaya ikna etmek için başarılı çalışmalar yürütmüştür (Walt ve Mearshemier, 2007: 49). Türkiye ise değişen dış politika anlayışıyla birlikte bölgede aktif bir duruma gelince İran, Irak ve Suriye konularında İsrail ve Yahudi lobisinin tam karşıtı politika izleyerek bu ülkelerle yakınlaşmaya başlamıştır. Türkiye'nin Batı kampından uzaklaştığı yorumlarının yapılmaya başlanmıştır. Uzer (2011: 163)'in belirttiği gibi, son yıllarda ABD'de özellikle

Yahudiler arasında Türkiye'nin rejim değişikliği geçirdiği ve artık İslamcı bir siyaset izlediği düşüncesi hakim olmuştur. Bunun sonucu olarak, ABD Kongresi'ndeki Yahudi Kongre üyelerinin Türkiye'ye desteği ciddi şekilde azalmıştır.

Milli Görüş geleneğinden gelen AKP kadrosu uluslararası meşruiyetini sağlamak için yaptığı ABD gezilerinde Yahudi kuruluşlarına ziyaretlere özel önem vermişlerdir. Önceki bölümlerde belirttiğimiz üzere geçmişte İsrail'e karşı sert açıklamalar yapan AKP siyasi elitleri, bu ziyaretlerde İsrail'in Türkiye için önemine vurgu yaparak Türkiye ile İsrail arasındaki ilişkileri geliştirme amacıyla olduklarını vurgulamışlardır. ABD'deki Yahudi lobiler için tarihinde Yahudilere yapılan yardımlar, İsrail'i tanıyan ilk Müslüman ülke olması, ticari, askeri ve turizm bağları çerçevesinde Türkiye destek olunacak yakın ülke statüsünde görülmüştür. Ancak 2003 yılında ABD'nin Irak'ı işgalinden sonra İsrail'in peşmergeleri eğittiği söylentileri, 2004'de Hamas kurucusunu öldürme hedefli operasyondan sonra Erdoğan'ın İsrail'in yaklaşımın terör eylemi olarak tanımlaması ikili ilişkiler için zor bir dönemi başlatmıştır (Tepe, 2012: 647). Gerilen ilişkiler Başbakan Erdoğan'ın ABD ziyaretiyle tekrar yumuşamaya başlarken lobinin Türkiye'ye tavrı da yumuşamaya başlamıştır. ABD'nin önde gelen Yahudi kuruluşu Karalama Karşıtı Birlik (KKB) Başbakan Erdoğan'a 2005 yılında ABD'ye yaptığı gezi sırasında Cesaret Ödülü vermiştir. Erdoğan bu ziyarette Yahudi soykırımının insanlık suçu, antisemitizmin de akıl hastalığı olduğunu belirtmesi Yahudi lobisi tarafından memnuniyetle karşılanmıştır (Yeşilyurt, 2013: 446).

İsrail lobisi, Yahudi seçmenlerin ABD başkanlık seçimlerindeki etkisinden dolayı yürütme organı üzerinde büyük baskı uygulamaktadır. Her ne kadar Yahudiler nüfus içinde küçük bir grup oluştursalar da başkanlık adaylarına seçim kampanyaları sırasında büyük miktarda bağışlarda bulunmaktadırlar (Walt ve Mearshemier, 2007: 36). Bu sayede İsrail, ABD politikalarını kendi çıkarları doğrultusunda şekillendirebilmiştir. Neticede ABD Başkanları İsrail'in şiddete dayanan tek taraflı çözüm önerilerini koşulsuz desteklemiş, İsrail'in Hamas ve Hizbullah ile yapmış olduğu savaşlarda tamamen İsrail'i haklı bulmuş ve de İsraili liderleri Filistin yönetimi ile görüşmeler yoluyla bir çözüm bulunması konusunda yeterince zorlamamıştır. ABD'nin İsrail'e vermiş olduğu koşulsuz destek, son dönemde İsrail'in Filistin sorununda şahin ve uzlaşmaz politikalar takip etmesini kolaylaştırmış, bu da Türkiye tarafından ihtiyatla not edilmiştir (Oğuzlu, 2009: 19). İsrail'in özellikle şiddet politikalarına ağırlık vermesi Türkiye'nin gittikçe artan bir şekilde

İsrail'i eleştirmesine sebep olmuştur. Bu durum ise Yahudi lobisinin Türkiye'ye bakışının olumsuz yönde değişmesine sebep olmuştur.

2009 başında İsrail'in Gazze saldırılarının ardından ikili ilişkilerde oluşan derin krizler, Yahudi lobisinin Türkiye'ye karşı tavrını daha da sertleştirmiştir. Erdoğan'ın İsrail'e karşı kullandığı sert dili kınayan 5 önemli Yahudi kuruluşu, Türkiye Başbakanının anti semitizmi körükleyecek açıklamalar yapmaktan kaçınmaya çağırılmış ve bundan sonra soykırım tasarılarına karşı destek olmayabileceklerinin işaretlerini vermişlerdir (Yeşilyurt, 2013: 447). Gerginleşen ilişkiler sonrasında İsrail, Türkiye'nin dengelenmesi adına ABD'deki Yahudi lobisinin Türkiye karşıtı çabalara destek vermesi gerektiğini dile getirmiştir. Bu bağlamda sözde Ermeni soykırım karar tasarısı gündeme geldiğinde hareketsiz kalınması ve PKK'ya destek verilmesi gibi söylemler İsraili politikacılar tarafından dile getirilmiştir (Oğuzlu, 2011: 36). Erdoğan ABD'ye gerçekleştirdiği ziyaretlerde lobi temsilcileri ile ilişkileri yumuşatmak amacıyla görüşmeler yapmış ancak Filistin ve İran konularında fikir ayrılıklarında dolayı görüşmeler gergin geçmiştir. Aynı yıl içindeki diğer bir ziyarette ise Başbakan Erdoğan ABD gezi programına Yahudi lobisiyle görüşmeleri dahil etmemiştir. 1980'lerden beri bütün Türk başbakanların ABD ziyaretlerinde Yahudi lobisiyle görüşmeye özen gösterdiği düşünüldüğünde Başbakan Erdoğan'ın bu hareketi Yahudi lobisiyle iplerin koptuğu yorumları yapılmasına sebep olmuştur (Yeşilyurt, 2013: 447).

Mavi Marmara saldırısının gerçekleşmesiyle birlikte kopma noktasına gelen Türkiye-İsrail ilişkileri Yahudi lobisinin tavrında da değişikliğe sebep olmuştur. Tepe (2012: 648-649)'nin aktardığına göre, Mavi Marmara olayı sonrası ABD'deki lobilerden farklı tonlarda tepkiler gelmiştir. Örneğin Amerikan-İsrail Kamu İşleri Komitesi (AİKİK) yardım konvoyunun amacının provokasyon olduğunu ve İsrail'in kendini savunma hakkına saldırı olduğunu savunurken, Karalama Karşıtı Birlik (KKB) Türkiye ile iyi ilişkilerinden dolayı biraz daha temkinli açıklamalar yapmıştır. Lobiler arasındaki en ılımlı ve barış yanlısı olan J-Caddesi ise Mavi Marmara müdahalesini hem stratejik hem de güvenlik açısından sorgulanması gerektiğini savunmuştur. AİKİK ve KKB'nin Türkiye-İsrail ilişkilerine bakışlarının etkileri, Türkiye için önem arz eden konuların ABD yasama organı olan Kongre'deki tartışmalar sırasında kendisini göstermiştir. 2010 yılında Amerikan Temsilciler Meclisi üyesi Howard Berman başkanlığındaki Dış İlişkiler Komisyonu 22'ye karşı 23 oyla "Ermeni Soykırımı" tasarısını kabul etmiştir (Tepe, 2012: 649). İlişkilerdeki

bozulma kendini göstermiş ve Yahudi lobileri Türkiye'ye bu konuda verdikleri destekleri geri çekmişlerdir. Türkiye daha sonraki süreçlerde Yahudi lobisine dayanmayan yeni çalışmalara başlamıştır.

Türkiye kendisine karşı faaliyette bulunan lobilere karşı Yahudi lobisinin desteğine ihtiyaç duymuştur. İkili ilişkilerde yaşanan gerginlikler sonrası lobinin Türkiye'ye karşı tavır alması sonrası Türkiye kendi lobicilik faaliyetlerine ağırlık vermiştir ABD'de Türk grupları kendi lobilerini oluşturma çabası göstermektedirler. Türkiye ile ilgili konularda kamuoyunu bilgilendirerek Türkiye-Amerika ilişkilerini olumlu etkilemeyi, yeni nesil Türk kökenli Amerikan siyasetçiler yetiştirmeyi ve siyasete kazandırmayı hedef edinen Türk-Amerikan Siyasi Eylem Komitesi gibi organizasyonlar Amerikan siyasetinde yerlerini almaya başlamışlardır (Tepe, 2012: 654). Bu girişimler ve Türkiye'nin uluslararası örgütlerde artan etkinliği sayesinde Türkiye'nin diğer lobilere olan bağımlılığının azaltılması hedeflenmiştir. Böylelikle Türkiye kendisine karşı alınabilecek olumsuz kararların önünü kesmeye çalışmıştır.

3.5. Arap Baharı ve İlişkilere Etkisi

Arap Baharı; Arap halklarının demokrasi, özgürlük ve insan hakları taleplerinden ortaya çıkmış; bölgesel, toplumsal bir siyasi-silahlı harekettir. Tunus, Mısır, Libya, Suriye, Bahreyn, Cezayir, Ürdün ve Yemen'de büyük çapta; Moritanya, Suudi Arabistan, Umman, Irak, Lübnan ve Fas'ta küçük çapta olmak üzere tüm Arap Dünyasında baş gösteren mitingler, protestolar, halk ayaklanmaları ve silahlı çatışmalardır. Halklar, özgürlük mücadelesi adı altında birçok Arap diktatörünü resmen devirmiştir (Arap Baharı, http://tr.wikipedia.org/wiki/Arap_Bahar%C4%B1). Türkiye, Orta Doğu'da yaşanan bu değişime hem demokrasiye olan inancından hem de reelpolitik hesaplarında dolayı destek vermiştir. Bölgede demokratik-liberal bir düzen tesis edilmesi ise kendisini daha fazla kuşatılmış hisseden İsrail'i rahatsız etmiştir (Kösebalaban, 2012: 139).

Genel olarak Türkiye, Tunus ve Mısır'daki gelişmeleri ve diktatörlüklerin ortadan kalkmasını memnuniyetle karşılarken, İsrail için Arap Baharı önemli dengeleri alt üst eden bir gelişme olarak ortaya çıkmıştır. Özellikle İsrail'in on yıllardır yakın işbirliği içinde olduğu Mısır'daki değişim İsrail'in bölge politikasına dair önemli çıkmazları göz önüne sermiştir. Hele ki olayların İsrail'in 1994'de barış imzaladığı ve bu sayede doğu sınırını güvene aldığı Ürdün'e sıçraması riski hem güneyden hem de doğudan çevrelenme riskini

ortaya çıkarttığı için bu durum İsrail'in kabusu olmuştur (Tür, 2013: 30). Hüsnü Mübarek'in yönetimden çekilmesinden sonra İsrail ile Mısır arasında barış getiren 1978 Camp David düzeni sorgulanmaya başlanmıştır. İsrail ile Mısır ilişkileri en alt düzeye çekilmiş ve İsrail Mısır'dan gelebilecek bir askeri tehdide karşı yıllar sonra ilk kez hazırlıklı olmak gereğini duymuştur (Akgün, 2012: 168). Başbakan Benyamin Netanyahu değişimin kendileri için hayırlı olmadığını söyleyip, devrimlerin ülkeleri ileriye değil, geriye götürdüğünü söylemiştir. İsrail bariz bir şekilde Obama yönetiminin değişimin, özellikle de Mısır'daki devrimin karşısında yer almasını arzu etmiştir (Akgün, 2012: 167). Mısır'da Müslüman Kardeşlerin seçim zaferinden sonra İsrail ile imzalanmış anlaşmalar sorgulanmaya başlanmıştır. Ayrıca Mısır Refah sınır kapısını açarak Gazze'ye uygulanan ambargoyu delmiştir.

Mısır'da yaşananlar sonrası İsrail'in bölgede huzursuzluğu artmıştır. Oğuzlu (2011: 37) bunun üç sebebi olduğunu öne sürmüştür. Birincisi, yeni Mısır yönetiminin İran savaş gemilerinin Süveyş Kanalı'ndan geçip Akdeniz'e açılmalarına izin vermesidir. Mısır'ın İran ile yakınlaşması İsrail'in görmek istemeyeceği bir durumdur. İsrail'i korkutan olasılık Mısır'ın demokratikleşmesi sonucunda ikinci bir Türkiye olması ve İsrail'e karşı daha eleştirel politikalar izlemeye başlaması ihtimalidir. İkinci gelişme, yeni Mısır yönetiminin çabalarıyla Gazze'deki Hamas ile Batı Şeria'daki Filistin Otoritesi arasında bir mutabakat anlaşmasının imzalanmasıdır. Bu anlaşma, İsrail'in Hamas'ı dışlayan, sadece Mahmut Abbas liderliğindeki yönetimi tanıyan ve olası bir çözümü olabildiğince ileri bir tarihe taşımayı hedefleyen politikasına ciddi bir darbedir. İsrail, Mısır'ı kaybetme korkusu yaşamaktadır. Netanyahu hükümetinin barış görüşmeleri için konuşacak muhatap bulamama yönündeki eleştirileri son Filistin uzlaşmasından sonra kolaylıkla savunulamaz hale gelmiştir. Üçüncü gelişme ise Mısır'ın Filistinli grupları barıştırmasının ardından uluslararası kamuoyunun İsrail üzerindeki baskıyı artırmaya başlamasıdır. Orta Doğu ve Mısır'ın yeni ısınan siyaseti göstermiştir ki, İsrail için Mübarek ve diğer diktatörler sonrası bu ülkeleri ılımlı iktidarlar dahi yönetse bölgesinde İsrail'in artık sırtını dayayabileceği ve güvenebileceği komşuları olmayacaktır (Turan, 2012: 176).

Mısır'da durum böyle iken Arap Baharı'nın Suriye'ye sığması ile İsrail önce gelişmelere fazla dahil olmamış fakat ilerleyen süreçte artan biçimde tehdit algılamış olmasıyla birlikte bölgede içine düştüğü yalnızlıktan kurtulma çabasına girişmiştir.

Türkiye özellikle Ağustos 2011 sonrasında Suriye muhaliflerine açıkça destek vermeye başlamışken, İsrail ise uzun bir süre Suriye'deki gelişmeleri “sahanın dışından” izlemeye devam etmiştir. Bu süreçte İsrail'in Suriye politikasında ülkenin istikrarı koruması en önemli meseleyi oluşturmuş, Esad rejiminin gitmesiyle birlikte İran'dan uzaklaşabilecek yeni bir Suriye yönetimi arzulanırken ülkenin radikal Sünni hareketlerin eline geçmesi riski ve kimyasal silahların geleceği konusu İsrail'i Suriye'de muhalefeti destekleyen aktif bir politika izlemekten alıkoymuştur. Fakat İran'ın Suriye'deki etkisini artırması ve İranlı Devrim muhafızlarının ve Hizbullah'ın Suriye'de aktif bir şekilde savaşımaya başlaması İsrail'in muhalefeti desteklemesine sebep olmuştur (Tür, 2013: 30–31). İsrail gelişen süreçte Beşar Esad'ın gitmesini istemekle birlikte gelecek olan yeni yönetimin revizyonist olabileceğinden çekinmiştir. İsrail Esad'ın gitmesini isterken, 1973 yılında Suriye'den ilhak ettiği Golan Tepeleri'nde savaştan beri çatışma olmamasından memnundur. İsrail'in korkusu, Suriye'de yönetim değişikliği ile birlikte İsrail'e karşı aktif ve saldırgan davranacak, Golan Tepelerini geri almak için savaşabilecek bir rejimin ülkeye hakim olmasıdır (Tür, 2013: 32).

Arap Baharı'nın bölgede yarattığı politik kırılmanın ne yöne doğru evrileceğinin İsrail tarafından tam kestirilemiyor oluşu İsrail dış politikasının alternatiflerini ciddi biçimde sınırlandırmıştır. Bölgedeki halk hareketlerinin yarattığı derin politik yarılma sebebiyle kendini güvende hissetmeyen İsrail'in bu süreçte Türkiye ile ilişkilerinin de kötüleşmesi İsrail tarafından pek arzulanır bir durum olarak görülmemiştir (SDE Analiz, 2012: 22). Son aylarda Suriye içinde artan gerginlik ve kimyasal silah kullanıldığına dair iddialar da hiç kuşkusuz İsrail'in Türkiye ile yakınlaşmasının önemli bir parçasını oluşturmuştur. Suriye'deki gelişmelerin Lübnan'a ve Ürdün'e sıçraması riski ve bölgesel gelişmelerin seyrine dair ve olası bir uluslararası operasyon durumunda istihbarat paylaşımının önemi Türkiye ile ilişkilerin geliştirilmesinde İsrail için önemli bir noktayı (Tür, 2013: 32). Ortadoğu'da yaşanan Arap Baharı sonrasında Türkiye'nin Suriye'yle ilişkilerinin kopması ve İran'la ilişkilerinde de gerilimin artması çeşitli uluslararası gözlemcileri Türk-İsrail ilişkilerinde olumlu gelişme beklentisine sokmuştur. Global ve bölgesel ölçeklerde bir siyasi paradigma değişikliği yaşanmadıkça Türk-İsrail ilişkilerinde normalleşme mümkün olmayacaktır. Bu türden bir paradigma değişikliğine ise ancak İran merkezli gelişmeler veya Arap-İsrail anlaşmazlığında gerçekçi bir çözüm fırsatı yol açabilir (Aytürk, 2012: 637).

Türkiye'nin sahip olduğu yumuşak gücün kaynağı demokratik düzenidir. Arap halkları, Türkiye'deki hükümetin İsrail'e karşı başı dik olmasının nedeninin seçilmiş bir hükümet olmasından kaynaklandığının farkına varmış ve sadece seçilmiş yönetimlerin dış politikada ve diplomaside bağımsız ve güçlü bir şekilde hareket edebileceğini görmüşlerdir (Kösebalaban, 2012: 152). Arap Baharı'nın bölgede yarattığı etki Arap coğrafyasında sivil toplumun oluşması ve halkın sesini duyurması olmuştur. Bölge halkının genelini İsrail'in bölgedeki hareketlerine karşı olduğu göz önüne alındığında, İsrail için demokratik Arap rejimlerinin artık partneri olarak algılanamayacağı ortaya çıkmıştır. Özellikle Mısır gibi Arap dünyasının lideri sayılan bir ülkeyi kaybetmek İsrail için bölgede çevrelenmişlik hissini artıran bir durumu ortaya çıkarmıştır. Akgün (2012: 166–167)'ün belirttiği gibi Arap Baharı İsrail açısından kıştan farksız olmuştur. Tanıdık dost ve düşmanların yerini tanımadık ve siyasi tavırları kolay kestirilemeyecek yeni güçler almaktadır. Türkiye'nin açıkladığı yaptırım tedbirlerini uygulama kararlılığı da göz önüne alındığında, İsrail'in Türkiye'yi kazanmak için çaba harcaması kaçınılmaz olmuştur.

SONUÇ

Soğuk Savaş'ın bitmesiyle birlikte Filistin-İsrail sorununda barış umudunun oluşması Türkiye-İsrail ilişkilerinde yakınlaşmayı başlatmıştır. 1990'lı yıllar boyunca gerek askeri teknolojiye duyulan ihtiyaç, gerekse Türkiye'nin komşularından gelen tehdit ve PKK terör örgütüne verdikleri destek sonrasında artan güvenlik kaygıları Türkiye'nin İsrail'e yaklaşımını etkilemiştir. Ayrıca dış politikada karşılaştığı sorunları çözmeye ABD desteğine ihtiyaç duyan Türkiye, bu ülkede etkin olan Yahudi lobisini arkasına alarak ABD'yi etkileyebileceği için İsrail ile yakınlaşmıştır.

2000'li yıllara gelindiğinde ise gerek 11 Eylül saldırıları sonrası ABD'nin bölgeye bakışı, gerekse İsrail'de aşırı sağcı ve şiddet politikası benimseyen politikacıların iktidara gelmesi ve Orta Doğu'da şiddetin artmasıyla birlikte barış ümitleri sona ermiştir. ABD, terörün kaynağı olarak Orta Doğu'yu göstermiş ve terörü desteklediğini ileri sürdüğü İran, Irak ve Suriye gibi ülkeleri haydut devlet ilan ederek bu ülkeleri uluslararası alanda tecrit politikasına girişmiştir. Bu politikanın en büyük destekçisi ise bölgede bu devletlerden tehdit algılayan İsrail olmuştur.

2002 yılında iktidara gelen AKP yönetiminde Türkiye, içeride siyasal ve ekonomik anlamda görece bir istikrar sağlamıştır. Bu istikrar dış politikada daha emin adımlar atılmasını sağlarken Türkiye'nin Orta Doğu'da etkin bir politika izlemesini sağlamıştır. AB ile müzakerelere başlayan ve demokratik adımlar atan Türkiye'de sivil iktidarın güç kazanması ve İsrail ile ilişkilerin "stratejik ittifak" düzeyine ulaşmasında etkili olan ordu faktörünün dış politika karar alma süreçlerinde ağırlığının azalması ile birlikte Türkiye, İsrail ile ilişkilere stratejik bir önem vermekten vazgeçmiştir.

Türkiye'nin Orta Doğu açılımı, AKP iktidarıyla zirveye çıkmıştır. Özellikle komşularla sıfır problem politikası ile bölgeye açılan Türkiye 1990'lı yıllarda sorun yaşadığı ve tehdit algıladığı İran, Irak ve Suriye gibi komşularıyla yakınlaşmaya başlamıştır. Türkiye komşularıyla yakınlaşarak ve ekonomik bağları sayesinde karşılıklı bağımlılığı artırarak bölgede barış ve istikrarın hakim olmasını istemiştir. Bu noktada haydut devlet olarak nitelenen ve tecrit edilmek istenen ülkelerle

yakınlaşan Türkiye'nin politikaları ile İsrail'in bu ülkelere bakışı arasında farklılıklar oluşmaya başlamıştır. Komşularından tehdit algısı azalan Türkiye'nin İsrail'e olan ihtiyacı da azalmaya başlamıştır.

Kendisini merkez ülke olarak tanımlayan ve bölgesel güç olma iddiası taşıyan Türkiye yeni dış politika vizyonu ile birlikte Orta Doğu'da artan etkisini bölgesel sorunlarda arabulucu olarak kullanmak istemiştir. İsrail ile ilişkilerini bölgede olumlu anlamda kullanmak isteyen Türkiye, yeni dış politika vizyonu sayesinde komşularıyla ilişkilerini geliştirmiş, bölgede arabuluculuk rolüne soyunmuştur. Özellikle Suriye-İsrail dolaylı görüşmelerine ev sahipliği yapan ve sonuca çok yaklaşmışken İsrail'in Dökme Kurşun Harekatı'nı başlatması sonrası görüşmelerin kesilmesiyle Türkiye, bölgede itibarını daha da artıracak bir başarıya imza atmasını engelleyen İsrail'i çok sert bir şekilde eleştirmiştir. Bu süreçten sonra Türkiye-İsrail ilişkilerinde kriz-kriz-kriz döngüsü başlamıştır.

AKP Hükümeti ile birlikte İsrail politikası belirlenirken iç siyaset ve ideoloji faktörleri önem kazanmıştır. İsrail'in bölgede giriştiği her hareket Türk kamuoyunun tepkisini çekmeye başlamıştır. Kamuoyunun artan tepkisi hükümetin de İsrail eylemlerine karşı tepki göstermesini kolaylaştırmıştır. AKP hükümeti ile birlikte Filistin meselesinin, bölgeye olan tarihi ve dini bağlar sebebiyle, bir iç mesele olduğu vurgusu yapılmaya başlanmıştır. Filistin-İsrail meselesinde yakınlaşma olduğu dönemlerde Türkiye-İsrail ilişkilerinde de yakınlaşma olduğu gözlemlenmiştir. Annapolis görüşmesi öncesinde İsrail Devlet Başkanı Şimon Peres'in Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün davetlisi olarak Türkiye'ye gelmesi ve Filistin Yönetimi Başkanı Mahmud Abbas ile birlikte TBMM'de konuşma yapması Filistin-İsrail sorununun Türkiye-İsrail ilişkilerine etkisini göstermesi bakımından önemli bir örnek oluşturmuştur.

İki ülke ilişkilerine damgasını vuran olay ise şüphesiz Mavi Marmara baskını olmuştur. İsrail komandolarının uluslararası sularda Türk vatandaşlarını öldürmesiyle birlikte İsrail'in bölgede düzenli ilişki kurabildiği tek partnerini kaybetmesine sebep olmuştur. Daha önce iki ülke ilişkileri dolaylı sebeplerden dolayı gerilmişken ilk kez bir olayda taraflar doğrudan karşı karşıya gelmişlerdir. Türkiye'nin taleplerinin İsrail tarafından karşılanmaması ise bardağı taşırmış ve Türkiye-İsrail ilişkileri tarihinin en düşük seviyesine gelmiştir.

İki ülke arasındaki ilişkiler bu denli gerilemişken bölgede yaşanan gelişmeler İsrail'in Türkiye ile yakınlaşma adına adım atmasına sebep olmuştur. Kuzey Afrika'da başlayıp Orta Doğu'ya sıçrayan ve Arap Baharı olarak adlandırılan isyan dalgası ile Orta Doğu halkları demokrasi isteklerini dile getirmiş ve diktatörlükler yıkılmaya başlamıştır. Mısır, Suriye ve Ürdün'e sıçrayan bu olaylar İsrail'i endişelendirmiştir. Mısır'da Müslüman Kardeşlerin iktidara gelmesi ile birlikte Mısır-İsrail ilişkileri en alt düzeye çekilmiştir. Ayrıca Hamas ve El Fetih arasında arabulucu olan Mısır İsrail'in Hamas'ı dışlayan politikalarını sekteye uğratmıştır. İsrail Suriye'de iç savaşa dönüşen olayları endişeyle izlemiştir. Özellikle nükleer silahların radikal güçlerin eline geçmesi İsrail için en büyük tehdit olmuştur. İsrail bölgede tanıdık düşmanların iktidarda kalmasını tercih etmiş değişimin karşısında olmuştur. İsrail işte tam bu noktada Türkiye ile ayrılığa düşmüştür. Türkiye değişimi desteklemiştir. Türkiye'nin Suriye konusunda muhalifleri desteklemesiyle birlikte hem Esad rejimiyle hem de Esad'ı destekleyen İran ile ilişkileri gerilmiştir. Türkiye, İran'ın nükleer silahlar konusunda yalnız kaldığı dönemde Brezilya ile birlikte İran'ı desteklemiş fakat Arap Baharı sonrasında iki ülke ilişkileri gerilemeye başlamıştır. Kürecik'te NATO radar istasyonunun kurulmasına İran büyük tepki göstermiş ve iki ülke ilişkileri olumsuz etkilenmiştir. İran ile yakınlaştığı dönemde eksen kayması tartışmaları gündeme gelen Türkiye'nin İran ile ilişkilerinde yaşadığı bu gerileme İsrail'i sevindirmiştir.

Bölgede yaşanan bu gelişmeler ve İsrail'in artan tehdit algısı sonrası ABD'nin de ısrarıyla birlikte İsrail Başbakanı Netenyahu, Başbakan Erdoğan'ı arayarak Mavi Marmara baskını ve yaşanan can kayıpları için özür dilemiş, Başbakan Erdoğan da bu özrü Türk halkı adına kabul etmiştir. Böylece İsrail, Türkiye ile ilişkilerini normalleştirmek adına ilk adımı atmıştır.

Sonuç olarak, gelinen noktada İsrail'in özrü önemli bir adım olarak görülmele birlikte Türkiye-İsrail siyasi ilişkilerinde normalleşmenin hemen gerçekleşmesi zor görünmektedir. Uzun vadede bakıldığında İsrail'in Filistin konusundaki tavrı ve atacağı adımlarla birlikte bölgesel gelişmeler de iki ülke ilişkilerinin geleceğini belirleyecektir.

Yaşanan tüm gerginlikler sonrasında Türkiye-İsrail ilişkilerinin tarihinin en düşük seviyesine gelmesi şüphesiz Türkiye'de yaşayan Yahudi halkını olumsuz etkilemiştir. İsrail'e karşı eleştirilerini sertleştiren AKP elitleri her gerginlikten sonra eleştirilerinin İsrail hükümetine yönelik olduğunu vurgulamış ve bu eleştirilerin antisemitizm olarak

algılanmaması gerektiğini belirtmişlerdir. Fakat Türk kamuoyunda Filistin meselesine artan ilgi ile birlikte Yahudiler kendilerini güvensiz hissetmeye başlamış, AKP iktidarında yaşanan krizler sonrası Yahudi halkının hissettiği güvensizlik zirveye çıkmıştır. 1492 yılında Avrupa'da uğradığı zulümden kaçan Yahudiler Osmanlı Devleti'ne sığınırken, şimdi kendini güvende hissetmeyen Yahudiler İsrail'e, ABD'ye ve Avrupa ülkelerine göç etmeye başlamışlardır.

İki ülke arasındaki siyasi ilişkiler iki ülke ekonomik ilişkilerini fazla etkilememiştir fakat siyasi ilişkilerdeki gerginlikler ekonomik ilişkilerin yoğunluğunun artmasına veya azalmasına sebep olmuştur. Ticari ilişkiler her dönem devam etmekle birlikte gerginliklerden fazla etkilenmemiştir. Yaşanan gerginlikler ve ilişkilerin bozulması en fazla turizm sektörünü etkilemiştir. İsrail hükümeti vatandaşlarını Türkiye'ye gitmemeleri konusunda uyarırken, bu süreçte birçok İsrail vatandaşı tatil için Türkiye'ye gelmekten vazgeçmiştir.

Türkiye-İsrail ilişkilerinin bozulmasının Türkiye iç siyasetine de yansımaları olmuştur. İlişkilerin geldiği nokta muhalefet tarafından eleştirilirken, hükümet bu eleştiriler üzerine muhalefeti İsrail ile işbirliği yapmakla suçlamıştır.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

“ABD Hariç Herkes İsrail’e ‘Durdur’ Dedi” (27.11.2008), Zaman, http://www.zaman.com.tr/dunya_abd-haric-herkes-israile-durdur-dedi_789132.html (08.09.2013).

“Ahmet Davutoğlu’nun Konuşmasının Tam Metni” (01.06.2013), Nationalturk, <http://www.nationalturk.com/ahmet-davutoglu-birlesmis-milletler-konusmasi-tam-metin-2387702#.UqDEV8RdV5c> (09.10.2013).

Akgün, Mensur (2012), “İsrail-Türkiye İlişkileri ve Arap Dünyasında Değişim”, Burhanettin Duran ve Diğerleri (Ed.), **Türk Dış Politikası Yıllığı 2011**, 1. Baskı içinde (155–202), Ankara: SETA.

Altaylı, Fatih (03.09.2004), “İsrail’le Gerilim Azaldı ABD Durumdan Memnun”, Hürriyet, <http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2004/09/03/516287.asp#top> (25.09.2013).

Altunışık, Benli Meliha (2002), “Türkiye’nin İsrail Politikası”, Alan Makovsky ve Sabri Sayarı (Ed.), **Türkiye’nin Yeni Dünyası**, 1. Baskı içinde (79–97), İstanbul: Alfa Yayınları.

“Ankara’da Tarihi Buluşma” (13.11.2007), Hürriyet, <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/7680886.asp?gid=180&sz=52551> (30.09.2013).

“Ankara’da Tarihi Buluşma” (13.11.2007), Sabah, <http://arsiv.sabah.com.tr/2007/11/13/haber,BF1FC883F9464539A11CBFB4152858A2.html> (30.09.2013).

“Arap Baharı” (t.y.), http://tr.wikipedia.org/wiki/Arap_Bahar%C4%B1 (20.12.2013).

Arı, Tayyar (2001), “2000’li Yıllarda Türkiye’nin Orta Doğu Politikası”, İdris Bal (Der.), **21. Yüzyılın Eşiğinde Türk Dış Politikası**, 1. Baskı içinde (409–439), İstanbul: AlfaYayınları.

_____ (2012a), **Geçmişten Günümüze Orta Doğu Siyaset, Savaş ve Diplomasi Cilt I**, 5.Baskı, Bursa: MKM Yayınları.

_____ (2012b), “Orta Doğu ile İlişkiler”, Haydar Çakmak (Ed.), **Türk Dış Politikası 1919–2012**, 2. Baskı içinde (770–776), Ankara: Barış Platin Kitap.

Arıboğan, Deniz Ülke (28.03.2013), “İsrail'in Özrü Meselesi”, Akşam, <http://www.aksam.com.tr/yazarlar/israilin-ozru-meselesi/haber-181620> (05.11.2013).

Armaoğlu, Fahir (2005), **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, 15. Baskı, İstanbul: Alkım Yayınevi.

Arslan, Adem Yavuz (05.06.2010), “Davutoğlu: Ortadoğu İçin Bu Yaz Endişeliyim”, <http://www.haber7.com/siyaset/haber/563043-davutoglu-ortadogu-icin-bu-yaz-endiseliyim> (07.10.2013).

Aydıntaşbaş, Aslı (27.01.2004), “Erdoğan: Ortak Bölge Kurmalıyız”, Sabah, <http://arsiv.sabah.com.tr/2004/01/27/siy102.html> (20.09.2013).

_____ (05.06.2010), “Nefes Kesen Diplomasi”, Milliyet, http://siyaset.milliyet.com.tr/nefes-kesen-diplomasi/asli-aydintasbas/siyaset/siyasetyazar_detay/05.06.2010/1246947/default.htm (08.10.2013).

Ayman, S. Gülden (2012), “Türkiye-İran İlişkilerinde Kimlik, Güvenlik, İşbirliği ve Rekabet”, Faruk Sönmezoğlu ve Diğerleri (Der.), **21. Yüzyılda Türk Dış Politikasının Analizi**, içinde (547–591), İstanbul: Der Yayınları.

Ayral, İbrahim Evrim (23.05.2012), “İsrail'e Tokat Gibi İddianame”, Sabah, <http://www.sabah.com.tr/Gundem/2012/05/23/israile-tokat-gibi-iddianame> (16.10.2013).

“Ayrılık Travması” (16.10.2009), Akşam, <http://aksam.medyator.com/2009/10/17/haber/dunya/2639/index.html> (02.10.2013).

Aytürk, İlker (2011), “The Coming of an İce Age? Turkish-Israeli Relations Since 2002”, **Turkish Studies**, 12(4), 675–687.

_____ (2012), “Türkiye-İsrail İlişkileri”, Faruk Sönmezoğlu ve Diğerleri (Ed.), **21. Yüzyılda Türk Dış Politikasının Analizi**, içinde (617–637), İstanbul: Der Yayınları.

“Babacan ve Livni Bir Araya Geldi: Davos'tan Sonra İlk Buluşma” (11.03.2009), Şalom, <http://www.salom.com.tr/newsdetails.asp?id=70081#.Uox3qMTxocA> (01.10.2013).

Bakır, Bahar (13.01.2010), “İsrail’le Alçak Koltuk Krizi”, Milliyet, <http://www.milliyet.com.tr/Guncel/HaberDetay.aspx?aType=HaberDetay&ArticleID=1185364&Date=13.01.2010&b=Israille%20alcak%20koltuk%20krizi&KategoriID=24> (05.10.2013).

_____ (2010), “Türkiye-İsrail İlişkilerinde Son Nokta: Alçak Koltuk Krizi”, <http://www.21yuzyildergisi.com/assets/uploads/files/217.pdf> (05.10.2013).

Balcı, Kerim (30.11.2012), “Üye Olmayan Gözlemci Statüsü Filistin’e Ne Kazandırır?”, http://www.zaman.com.tr/kerim-balci/uye-olmayan-gozlemci-statusu-filistine-ne-kazandirir_2022783.html (03.11.2013).

“Ban Ki-Moon İsrail ve Hamas'a İtidal Çağrısı Yaptı” (14.11.2012), Zaman, http://www.zaman.com.tr/dunya_ban-ki-mun-israil-ve-hamasa-itidal-cagrisi-yapti_2015879.html (17.10.2013).

“Başbakan Yardımcısı Bülent Arınç: Büyükelçimizi Geri Çağırдық” (31.05.2010), Milliyet, <http://siyaset.milliyet.com.tr/basbakan-yardimcisi-bulent-arinc-buyukelcimizi-geri-cagirdik/siyaset/siyasetdetay/31.05.2010/1244779/default.htm> (05.10.2013).

“Başbakanlıktan İsrail Açıklaması! İsrail Özür Diledi ve” (22.03.2013), Akşam, <http://www.aksam.com.tr/siyaset/basbakanliktan-israil-aciklamasi-israil-ozur-diledi-ve/haber-179699> (05.11.2013).

Bengio, Ofra (2009), **Türkiye İsrail Hayalet İttifaktan Stratejik İşbirliğine**, 1. Baskı, İstanbul: Erguvan Yayınevi.

Bila, Fikret (03.06.2010), “Gönül: Böyle Bir Müdahale Beklemiyorduk”, Milliyet, <http://www.milliyet.com.tr/gonul-boyle-bir-mudahale-beklemiyorduk/fikret-bila/siyaset/yazardetay/03.06.2010/1245977/default.htm> (07.10.2013).

“Bize Karşı Saygısızlık” (28.12.2008), Hürriyet, <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/10656187.asp> (02.10.2013).

“BM Raporunda Sadece Tazminat Var” (01.09.2011), Ntvmsnbc, [http:// www.ntvmsnbc.com/id /25246579/](http://www.ntvmsnbc.com/id/25246579/) (13.10.2013).

Bölükbaşı, Yusuf Ziya (2011), “Türkiye-İsrail İlişkileri”, Murat Ercan (Ed.), **Değişen Dünyada Türk Dış Politikası**, 1. Baskı içinde (197–243), Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Coşkun, Bezen Balamir (2010), “İran-İsrail Ekseninde, Türk Dış Politikasının Analizi”, Cüneyt Yenigün ve Ertan Efegil (Ed.), **Türkiye’nin Değişen Dış Politikası**, 1. Baskı içinde (451–467), Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Çakırözer, Utku (02.05.2005), “Türkiye-İsrail Arasında Kırmızı Telefon Hattı”, Milliyet, <http://www.milliyet.com.tr/2005/05/02/siyaset/axsiy01.html> (30.09.2013).

_____ (17.02.2007), “3 Koşulu Kabul Ettir, Hamas’la Buluşayım”, Milliyet, <http://www.milliyet.com.tr/2007/02/17/dunya/adun.html> (28.09.2013).

Çakmak, Cenan (2012), “İran 2011”, Kemal İnat ve Diğerleri (Ed.), **Ortadoğu Yılı 2011**, (69–98), İstanbul: Açılım Kitap.

Çandar, Cengiz (01.06.2010), “Haydut Devlet İsrail’e Ceza Kesilmelidir”, <http://www.timeturk.com/tr/makale/cengiz-candar/haydut-devlet-israil-e-ceza-kesilmelidir.html> (06.10.2013).

Davutoğlu, Ahmet (2008a), **Stratejik Derinlik**, 28. Baskı, İstanbul: Küre Yayınları.

_____ (2008b), “Turkey’s Foreign Policy Vision: An Assessment of 2007”, **Insight Turkey**, 10(1), 77-96.

“Davutoğlu’ndan Özür Açıklaması: Tüm Taleplerimiz Karşılandı” (22.03.2013), Akşam, <http://www.aksam.com.tr/dunya/davutoglundan-ozur-aciklamasi/haber-179724> (05.11.2013).

“Dünya Basını: Baskın, İsrail’i Yalnızlaştıracak” (02.06.2010), Zaman, http://www.zaman.com.tr/dunya_dunya-basini-baskin-israili-yalnizlastiracak_990772.html (05.10.2013).

Ekmekçi, Faruk (2011), “Büyüyen Türkiye, Hırçınlaşan İsrail: Çatışmanın Kaçınılmazlığından İşbirliğinin İmkânına”, **Akademik Orta Doğu**, 5(2), 127-140.

Elevli, Nevsal (13.01.2010), “İsrail’le Alçak Koltuk Krizi”, Milliyet, <http://www.milliyet.com.tr/Guncel/HaberDetay.aspx?aType=HaberDetay&KategoriID=24&ArticleID=1185364&Date=13.01.2010&b=Israille%20alcak%20koltuk%20krizi> (01.10.2013).

Erdem, Mehmet (2006), **Türkiye-İsrail Askeri İşbirliğinin Türkiye’nin Orta Doğu Politikasına Etkileri**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

“Erdoğan Aynaya Baksın” (14.02.2009), Habertürk, <http://www.haberturk.com/polemik/haber/128196-erdogan-aynaya-baksin> (10.10.2013).

“Erdoğan Grup Toplantısında Konuştu” (01.06.2010), Milliyet, <http://www.milliyet.com.tr/erdogan-grup-toplantısında-konustu/siyaset/sondakika/01.06.2010/1245188/default.htm> (10.10.2013).

“Erdoğan: Devlet Suikast Yapmaz” (04.06.2004), Sabah, <http://arsiv.sabah.com.tr/2004/06/04/siy102.html> (20.09.2013).

“Erdoğan: İsrail Terör İcra Ediyor” (24.03.2004), Radikal, <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=110740> (20.09.2013).

Ergan, Uğur (31.08.2004), “Bush Uyardı AKP Heyeti İsrail’e Gitti”, Hürriyet, <http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/ShowNew.aspx?id=253678>, (25.09.2013).

_____ (01.07.2010), “Buluştular Lieberman Bozuldu”, Hürriyet, <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/15189467.asp?gid=373> (10.10.2013).

Erhan, Çağrı ve Kürkçüoğlu, Ömer (2001a), “İsrail’le İlişkiler”, Baskın Oran (Ed.), **Türk Dış Politikası Cilt I: 1919–1980**, 1. Baskı *içinde* (641–648), İstanbul: İletişim Yayınları.

_____ (2001b), “İsrail’le İlişkiler”, Baskın Oran (Ed.), **Türk Dış Politikası Cilt I: 1919–1980**, 1. Baskı *içinde* (796–801), İstanbul: İletişim Yayınları.

_____ (2009a), “İsrail’le İlişkiler”, Baskın Oran (Ed.), **Türk Dış Politikası Cilt II: 1980–2001**, 11. Baskı *içinde* (149–152), İstanbul: İletişim Yayınları.

_____ (2009b), “İsrail’le İlişkiler”, Baskın Oran (Ed.), **Türk Dış Politikası Cilt II: 1980–2001**, 11. Baskı *içinde* (568–579), İstanbul: İletişim Yayınları.

Erkmen, Serhat (2005), “1990’lardan Günümüze Türkiye-İsrail Stratejik İşbirliği”, **Uluslararası İlişkiler**, 2(7), 157–185.

Ertosun, Erkan (2013), **Filistin Politikamız**, 1. Basım, İstanbul: Kaknüs Yayınları.

Fırat, Melek ve Kürkçüoğlu, Ömer (2001), “Arap Devletleriyle İlişkiler”, Baskın Oran (Ed.), **Türk Dış Politikası Cilt I: 1919–1980**, 1. Baskı *içinde* (615–635), İstanbul: İletişim Yayınları.

_____ (2009), “Arap Devletleriyle İlişkiler”, Baskın Oran (Ed.), **Türk Dış Politikası Cilt II: 1980–2001**, 11. Baskı *içinde* (124–148), İstanbul: İletişim Yayınları.

“Filistin Artık BM’de Üye Olmayan Gözlemci Devlet” (30.11.2012), Radikal, http://www.radikal.com.tr/dunya/filistin_artik_bmde_uye_olmayan_gozlemci_devlet-1109999 (03.11.2013).

“Gazze’de Ateşkes Anlaşması Sağlandı” (21.10.2012), Zaman, http://www.zaman.com.tr/dunya_gazgede-ateskes-anlasmasi-saglandi_2019063.htm (20.10.2013).

Genç, Derviş (20.10.2012), “İslam Şurası’nda İsrail’e Yüklendi: Terör Devletisin”, Zaman, http://www.zaman.com.tr/dunya_islam-s-rasinda-israile-yuklendi-terror-devletisin_2018004.html (20.10.2013).

“Gül: Rapor İsrail’in Şımarıklığı” (24.01.2011), Ntvmsnbc, <http://www.ntvmsnbc.com/id/25174870/> (13.10.2013).

Güntay, Vahit (2012), **Türk Dış Politikasında Güncel Yaklaşımlar ve Eksen Kayması Tartışmaları: 2002–2012**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Güven, Erdal (21.10.2009), “Erdoğan’ın Öfkesi”, Radikal, http://www.radikal.com.tr/yazarlar/erdal_guven/erdoganin_ofkesi-960315 (15.09.2013).

Hale, William (2003), **Türk Dış Politikası 1774–2000**, (Çev. Petek Demir), İstanbul: Mozaik.

- “ Hamas’tan Türkiye’ye Övgü” (30.05.2010), Milliyet, <http://dunya.milliyet.com.tr/hamas-tan-turkiye-ye-ovgu/dunya/dunyadetay/30.05.2010/1244366/default.htm> (05.10.2013).
- İbas, Selahattin (2005), “Arap-İsrail Sorunu”, Türel Yılmaz ve Diğerleri (Ed.), **Orta Doğu Siyasetinde İsrail**, 1. Baskı *içinde* (55–88), Ankara: Platin Yayınları.
- İHH Yardım Vakfı (t.y.), “Mavi Marmara Hukuki Süreci ile İlgili Genel Bilgiler”, http://www.ihh.org.tr/fotograf/yayinlar/dokumanlar/194-mavi-marmara-hukuki-sureci-mavi_marmara.pdf (18.10.2013).
- İnat, Kemal ve Telci, İsmail Numan (2011), “Türkiye’nin İran, İsrail ve Suriye Politikası 2010”, Burhanettin Duran ve Diğerleri (Ed.), Türk Dış Politikası Yıllığı 2010, 1. Baskı *içinde* (67–138), Ankara: SETA Yayınları.
- “İsrail Gazze’yi Yine Vurdu: 15 Ölü” (11.03.2012), Sabah, <http://www.sabah.com.tr/Dunya/2012/03/11/israil-gazzeyi-yine-vurdu-15-olu> (15.10.2013).
- “İsrail Hükümeti Katliamı Savundu” (01.06.2010), Zaman, http://www.zaman.com.tr/dunya_israil-hukumeti-katliami-savundu_990376.html (09.10.2013).
- “İsrail ile Problemimiz Yok” (23.02.2009), Yeni Şafak, <http://yenisafak.com.tr/dunya-haber/israil-ile-problemimiz-yok-23.02.2009-170979> (13.10.2013).
- “İsrail Ordusu, Gemileri Durdurmak İçin Hayfa’da Hazır Bekliyor” (30.05.2010), Zaman, http://www.zaman.com.tr/dunya_israil-ordusu-gemileri-durdurmak-icin-hayfada-hazir-bekliyor_989899.html (07.10.2013).
- “İsrail yine Gazze’yi Vurdu: 15 Ölü” (10.03.2012), Hürriyet, <http://www.hurriyet.com.tr/planet/20094712.asp> (15.10.2013).
- “İsrail: Türkiye’ye Silah Satışı Hiçbir Zaman Durmadı” (24.07.2013), Hürriyet, <http://www.hurriyet.com.tr/planet/24356965.asp> (06.12.2013).
- “İsrail’den PKK Tehdidi” (09.09.2011), Ntvmsnbc, <http://www.ntvmsnbc.com/id/25248799/> (14.10.2013).

- “İsrail’in Saldırısı Bizim 11 Eylül’ümüz” (07.06.2010), Milliyet, <http://siyaset.milliyet.com.tr/israil-in-saldirisi-bizim-11-eylul-umuz/siyaset/siyasetdetay/07.06.2010/1247560/default.htm> (10.10.2013).
- “İsrail’le “Ayrılık” Krizi” (16.10.2009), Hürriyet, <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/12702210.asp> (02.10.2013).
- “İsrail’e 63 Milyon Dolarlık Darbe” (01.06.2012), Sabah, <http://www.sabah.com.tr/Dunya/2012/06/01/israile-63-milyon-dolarlik-darbe> (13.10.2013).
- “İsrail’e Travma Yaşatan Dizi” (15.10.2009), Yeni Şafak, <http://yenisafak.com.tr/dunya-haber/israile-travma-yasatan-dizi-15.10.2009-216980> (02.10.2013).
- “İsrail’in Türkiye’ye İhracatı Rekor Kırdı” (20.05.2013), Milliyet, <http://ekonomi.milliyet.com.tr/israil-in-turkiye-ye-ihracati/ekonomi/detay/1711307/default.htm> (15.11.2013).
- “İsraili Bakan Ben-Eliezer: Türkiye, Suriye ile İsrail Arasında Yardımcı Olabilir” (23.11.2009), Milliyet, <http://dunya.milliyet.com.tr/israili-bakan-ben-eliezer--turkiye--suriye-ile-israil-arasinda-yardimci-olabilir/dunya/dunyadetay/23.11.2009/1165412/default.htm> (03.10.2013).
- “İsrail-Suriye Barış Görüşmesi Türkiye’de” (22.05.2008), Milliyet, <http://gundem.milliyet.com.tr/israil-suriye-baris-gorusmesi-turkiye-de/guncel/gundemdetay/22.05.2008/757943/default.htm> (01.10.2013).
- Kalaycı, Sezai (24.09.2010), “BM Kürsüsünde Raporu Övdü”, Zaman, http://www.zaman.com.tr/dunya_bm-kursusunde-raporu-ovdu_1031494.html (10.10.2013).
- Kanlı, Yusuf (02.05.2005), “Erdoğan on Landmark Visit”, Hürriyet Dailynews, <http://www.hurriyetaidailynews.com/default.aspx?pageid=438&n=erdogan-on-landmark-visit-2005-05-02> (30.09.2013).
- Karakuş, Mustafa (30.11.2012), “Filistin’e Devlet Statüsü”, Ntvmsnbc, <http://www.ntvmsnbc.com/id/25402073/> (03.11.2013).
- Kaya, Erdem (2010), “Türkiye-İsrail İlişkilerinde Yeni Dönem”, **Bilge Strateji**, 1(2), 69–83.

Keleşoğlu, Erhan (2012), “Türk Dış Politikası’nda Filistin Sorunu ve Türkiye-Filistin İlişkileri”, Faruk Sönmezoğlu ve Diğerleri (Ed.), **21. Yüzyılda Türk Dış Politikasının Analizi**, içinde (655–675), İstanbul: Der Yayınları.

Kösebalaban, Hasan (2011), “Turkey and the New Middle East: Between Liberalism and Realism”, **Perceptions**, 15(3), 93–114.

_____ (2012), “Türkiye ve Orta Doğu’da Yeni Düzen Arayışı”, Burhanettin Duran ve Diğerleri (Ed.), **Türk Dış Politikası Yıllığı 2011**, 1. Baskı içinde (137–153), Ankara: SETA.

Köseoğlu, H. İsmail, Önal, Cumali (31.01.2009), “20 Bin Gazeli Türk ve Filistin Bayraklarıyla Meydanı Doldurdu”, Zaman, http://www.zaman.com.tr/dunya_20-bin-gazzeli-turk-ve-filistin-bayraklariyla-meydani-doldurdu_810105.html (10.09.2013).

“Krizle Kamuflej” (14.07.2004), Hürriyet, <http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/print-news.aspx?DocID=241036> (23.09.2013).

Kuloğlu, Armağan (2010), “Türkiye-İsrail İlişkilerindeki Gelişmeler”, **Ortadoğu Analiz**, 2(17), 85-93.

Kurt, Süleyman (25.11.2009), “, İsrail, 1967 Öncesi Sınırlara Dönsün”, Zaman, http://www.zaman.com.tr/dunya_israil-1967-oncesi-sinirlara-donsun_919960.html (03.10.2013).

Kürkçüoğlu, Ömer (2011), **Türkiye’nin Arap Orta Doğu’suna Karşı Politikası, (1945–1970)**, Ankara: Barış Kitap.

Laçiner, Sedat (13.10.2013), “Netanyahu’nun Kanlı Seçimi”, Star, <http://haber.stargazete.com/yazar/netanyahunun-kanli-secimi/yazi-703864> (21.10.2013).

“Lieberman: Filo, İsrail’in Egemenliğine Karşı Bir Şiddet Propagandası” (28.05.2010), Milliyet, <http://www.milliyet.com.tr/Dunya/SonDakika.aspx?aType=SonDakika&ArticleID=1243937&Date=28.05.2010&Kategori=dunya&b=Lieberman:%20Filo,%20Israilin%20egemenligine%20karsi%20bir%20siddet%20propagandasi> (06.10.2013).

- “Mavi Marmara'dakiler Silahlıydı” (31.05.2010), Milliyet, <http://dunya.milliyet.com.tr/-mavi-marmara-dakiler-silahliydi-/dunya/dunyadetay/31.05.2010/1244852/default.htm> (05.10.2013).
- Migdalovitz, Carol (23.06.2010), “Israel’s Blockade of Gaza, the Mavi Marmara Incident, and Its Aftermath”, <http://www.fas.org/sgp/crs/mideast/R41275.pdf> (10.10.2013).
- “NATO'dan İsrail'e: Sivilleri ve Gemileri Derhal Serbest Bırak” (02.06.2010), Zaman, http://www.zaman.com.tr/dunya_natodan-israile-sivilleri-ve-gemileri-derhal-serbest-birak_990769.html (10.10.2013).
- “Netanyahu: Lieberman'a Haber Verilmemesi Hataydı” (02.07.2010), Hürriyet, <http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/haber.aspx?id=15206143&tarikh=2010-07-02> (10.10.2013).
- Oğuzlu, Tarık (2009). “Türkiye-İsrail İlişkilerinin Değişen Dinamikleri”, **Ortadoğu Analiz**, 1(4), 14–21.
- _____ (2011). “Türkiye-İsrail İlişkilerinde Kriz ve “Güçler Dengesi” Politikaları”, **Ortadoğu Analiz**, 3(33), 30–37.
- “Olmert’e Randevu Yok” (13.07.2004), Radikal, <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=122036> (23.09.2013).
- “One Minute Krizi Turizme Pahalıya Patladı” (09.11.2009), Milliyet, <http://gundem.milliyet.com.tr/-one-minute--krizi-turizme-pahaliya-patladi/gundem/gundemdetay/09.11.2009/1159875/default.htm> (09.10.2013).
- “One Minute’un Ardından “Anadolu Kartalı” Gerilimi” (12.10.2009), Radikal, http://www.radikal.com.tr/dunya/one_minuteun_ardindan_anadolu_kartali_gerilimi-958829 (02.10.2013).
- “Operasyonlar Durdurulsun” (30.12.2008), <http://www.milliyet.com.tr/Siyaset/HaberDetay.aspx?aType=HaberDetay&Kategori=siyaset&KategoriID=4&ArticleID=1034414&Date=30.12.2008&b=Operasyonlar%20durdurulsun> (02.10.2013).

Özcan, Gencer (1999), “50. Yılı Biterken Türkiye-İsrail İlişkileri”, Türk Tarih Kurumu, **Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç**, 15–17 Ekim 1997, Sempozyumda Sunulan Tebliğler, 537–551, Ankara.

_____ (2005), **Türkiye-İsrail İlişkilerinde Dönüşüm: Güvenliğin Ötesi**, İstanbul: TESEV Yayınları.

_____ (2010), “Aynalar Galerisi: Türkiye-İsrail İlişkilerinde Yansımalar, Yanılsamalar ve Gerçekler”, **Ortadoğu Analiz**, 2(18), 36–44.

Özcan, Mesut (2010), “Türkiye’nin Orta Doğu Politikası: Mesafeden Müdahaleye Dönüşüm”, Cüneyt Yenigün ve Ertan Efeğil (Ed.), **Türkiye’nin Değişen Dış Politikası**, 1. Baskı içinde (371–387), Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Özdemir, Haluk (2013), “Yeni Ortadoğu’da Değişen Dengeler ve İsrail’in Özrü”, <http://www.ankarastrateji.org/yazar/doc-dr-haluk-ozdemir/yeni-ortadogu-da-degisen-n-dengeler-ve-israil-in-ozru/> (05.11.2013).

Özel, Soli (02.06.2010), “Devletler İntihar Etmez”, Habertürk, <http://www.haberturk.com/yazarlar/soli-ozel/519895-devletler-intihar-etmez> (06.10.2013).

“Peres, TBMM’de Tarancı Şiirini Okudu” (13.11.2007), Hürriyet, <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/7683328.asp> (30.09.2013).

“Peres: Erdoğan’a Olan Saygım Değişmedi” (31.01.2009), Zaman, http://www.zaman.com.tr/dunya_peres-tayyip-erdogana-olan-saygim-degismedi_810066.html (10.09.2013).

Stratejik Düşünce Enstitüsü Analiz (2012), “Türkiye-İsrail İlişkileri”, <http://www.sde.org.tr/userfiles/file/TURKIYE%20ISRAIL%20ILISKILERI.pdf> (26.10.2013).

Süer, Berna ve Atmaca, Ayşe Ömür (2006), **Arap-İsrail Uyuşmazlığı**, 1. Baskı, Ankara: ODTÜ Yayıncılık.

Şahin, Mehmet (2011), “Türkiye-İsrail İlişkileri: Zoraki İttifak Çöktü”, **Ortadoğu Analiz**, 3(33), 22–29.

T.C. Dışişleri Bakanlığı (2004), “Gazze Şeridi'nde Filistinli Sivilleri Hedef Alan Askeri Operasyonların Kınanması Hk.”, http://www.mfa.gov.tr/no_83--20-mayis-2004_-gazze-seridi_nde-filistinli-sivilleri-hedef-alan-askeri-operasyonlarin-kinanmasi-hk_.tr.mfa (23.08.2013).

_____ (2004), “ Hamas Lideri Rantisi'nin Öldürülmesi Hk.”, http://www.mfa.gov.tr/no_62--_18-nisan_-2004__hamas-lideri-rantisi_nin-oldurulmesi-hk_.tr.mfa (23.08.2013).

_____ (2004), “ Hamas'ın Dinî Lideri Şeyh Ahmed Yasin'in Öldürülmesi Hk.”, http://www.mfa.gov.tr/no_49---22-mart-2004__hamas_in-din_lideri-seyh-ahmed-yasin_in-oldurulmesi-hk_.tr.mfa (23.08.2013).

_____ (2005), “25 Şubat Gecesi Tel Aviv'de Meydana Gelen Saldırının Kınanması Hk.”, http://www.mfa.gov.tr/no_31---26-subat-2005_-25-subat-gecesi-tel-aviv_de-meydana-gelen-saldirinin-kinanmasi-hk_.tr.mfa (26.09.2013).

_____ (2005), “Filistin Ulusal Yönetimi Başkanı Mahmoud Abbas ile İsrail Başbakanı Ariel Sharon'un Sharm El Sheikh'de Gerçekleştirdikleri Zirve Hk.”, http://www.mfa.gov.tr/no_18---8-subat-2005_-_filistin-ulusal-yonetimi-baskani-mahmoud-abbas-ile-israil-basbakani-ariel-sharon_un-sharm-el-sheikh_de-gerceklestirdikleri_zirve-hk_.tr.mfa (26.09.2013).

_____ (2006), “ Hamas Heyetinin Ziyareti Hk.”, http://www.mfa.gov.tr/no_25---16-subat-2006_-hamas-heyetinin-ziyareti-hk_.tr.mfa (27.09.2013).

_____ (2006), “İsrail Başbakanlık Sözcüsünün Açıklaması Hk.”, http://www.mfa.gov.tr/no_26---17-subat-2006_-israil-basbakanlik-sozcusunun-aciklamasi-hk_.tr.mfa (27.09.2013).

_____ (2006), “İsrail'in Lübnan'a Düzenlediği Son Saldırı Hk.”, http://www.mfa.gov.tr/no_115---30-temmuz-2006_-israil_in-lubnan_a-duzenledigi-son-saldiri-hk_.tr.mfa (27.09.2013).

_____ (2006), “Ortadoğu'da Meydana Gelen Son Gelişmeler Hk.”, http://www.mfa.gov.tr/no_110---14-temmuz-2006_-ortadogu_da-meydana-gelen-son-gelismeler-hk_.tr.mfa (27.09.2013).

- _____ (2008), “Gazze Şeridinde Yaşanmakta Olan Gelişmeler Hk.”, http://www.mfa.gov.tr/no_220---27-aralik-2008_-gazze-seridinde-yasanmakta-olan-gelismeler-hk_.tr.mfa (01.10.2013).
- _____ (2008), “Gazze Şeridinde Yaşanmakta Olan Gelişmeler Hk.”, http://www.mfa.gov.tr/no_221---28-aralik-2008_-gazze-seridinde-yasanmakta-olan-gelismeler-hk_.tr.mfa (01.10.2013).
- _____ (2009), “Anadolu Kartalı Tatbikatı Hk.”, [http://www.mfa.gov.tr /no_-182_-12-ekim-2009_-anadolu-kartali-tatbikati-hk_.tr.mfa](http://www.mfa.gov.tr/no_-182_-12-ekim-2009_-anadolu-kartali-tatbikati-hk_.tr.mfa) (01.10.2013).
- _____ (2009), “İsrail Kara Kuvvetleri Komutanı Avi Mirzahi'nin Yaptığı Açıklama Hk.”, http://www.mfa.gov.tr/no_27---14-subat-2009-israil-karakuvvetleri-komutani-avi-mirzahi_nin-aciklamasi-hk_.tr.mfa (01.10.2013).
- _____ (2010), “Gazze'ye İnsani Yardım Filosuna İsrail Savunma Kuvvetleri Tarafından Güç Kullanılması Hk.”, http://www.mfa.gov.tr/no_-115_-31-mayis-2010_-gazze_ye-insani-yardim-filosuna-israil-savunma-kuvvetleri-tarafindan-guc-kullanilmasi-hk_.tr.mfa (05.10.2013).
- _____ (2010), “İsrail Dışişleri Bakan Yardımcısının Tel-Aviv Büyükelçimiz İle Yaptığı Görüşmede Takındığı Tavır Hk.”, [http://www.mfa.gov.tr /no_-7_-12-ocak-2010_-israil-disisleri-bakan-yardimcisinin-tel-aviv-buyukelcimiz-ile-yaptigi-gorusmede-takindigi-tavir-hk_.tr.mfa](http://www.mfa.gov.tr/no_-7_-12-ocak-2010_-israil-disisleri-bakan-yardimcisinin-tel-aviv-buyukelcimiz-ile-yaptigi-gorusmede-takindigi-tavir-hk_.tr.mfa) (03.10.2013).
- _____ (2012), “İsrail'in Bugün Başlatmış Olduğu Gazze Operasyonu Hk.”, http://www.mfa.gov.tr/no_261_-israil_in-bugun-baslatmis-oldugu-gazze-operasyonu-hk_.tr.mfa (20.10.2013).
- _____ (2012), “İsrail'in Gazze'yi Hedef Alan Saldırıları Hk.”, http://www.mfa.gov.tr/no_76_10-mart-2012_-israil_in-gazze_yi-hedef-alan-saldirilari-hk_.tr.mfa (18.10.2013).
- _____ (2013), “Dışişleri Bakanı Davutoğlu Türk-İsrail İlişkilerindeki Son Gelişmeleri Değerlendirdi”, <http://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakani-davutoglu-turk-israil-iliskilerindeki-son-gelismeleri-degerlendirdi..tr.mfa> (05.11.2013).

- Taştekin, Mesut (2005), “AKP Hükümeti Döneminde Türkiye-İsrail İlişkileri”, Yılmaz ve Diğerleri (Ed.), **Orta Doğu Siyasetinde İsrail**, 1. Baskı *içinde* (131–176), Ankara: Platin Yayınları.
- TBMM (2002), “Gül Hükümeti Programı”, <http://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/HP58.htm> (18.09.2013).
- “Tel Aviv: Türkiye'ye Gitmeyin” (01.11.2010), Yeni Şafak, <http://yenisafak.com.tr/Dunya/?i=285892> (18.11.2013).
- Tepe, Sultan (2012), “ABD’deki Yahudi Lobisi ve Türkiye-İsrail İlişkileri”, Faruk Sönmezoğlu ve Diğerleri (Der.), **21. Yüzyılda Türk Dış Politikasının Analizi**, *içinde* (639–654), İstanbul: Der Yayınları.
- Turan, Tolga (2008), **Turkish Foreign Policy Towards Israel: The Implications of Turkey’s Relations with the West**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Turan, Yıldırım (2012), “İsrail 2011”, Kemal İnat ve Diğerleri (Ed.), **Ortadoğu Yıllığı 2011**, *içinde* (145–182), İstanbul: Açılım Kitap.
- Turkish National Commission of Inquiry (2011), Report on the Israeli Attack on the Humanitarian Aid Convoy to Gaza on 31 May 2010, <http://www.mfa.gov.tr/data/Turkish%20Report%20Final%20-%20UN%20Copy.pdf> (05.10.2013).
- Tür, Özlem (2009a), “Türkiye-İsrail İlişkileri: Yakın İşbirliğinden Gerilime?”, **Ortadoğu Analiz**, 1(4), 22–29.
- _____ (2009b), “Türkiye İsrail İlişkilerinde Kriz-Davos ve Sonrası”, **Ortadoğu Analiz**, 1(11), 35–40.
- _____ (2012), “Türkiye’nin Irak ve Suriye İlişkileri”, Faruk Sönmezoğlu ve Diğerleri (Der.), **21. Yüzyılda Türk Dış Politikasının Analizi**, *içinde* (593–615), İstanbul: Der Yayınları.
- _____ (2013), “İsrail’in Özür Dilemesi Sonrası Türkiye-İsrail İlişkileri”, **Ortadoğu Analiz**, 5(54), 26–34.

- “Türk-İsrail İlişkileri Artık Eskisi Gibi Olmaz” (03.06.2010), Dünya, <http://www.dunya.com/turk-israil-iliskileri-artik-eskisi-gibi-olmaz-89817h.htm> (06.10.2013).
- “Türkiye “Denizkızı” Tatbikatından Resmen Çekildi” (06.07.2010), Milliyet, <http://dunya.milliyet.com.tr/turkiye-denizkizi-tatbikatindan-resmen-cekildi/dunya/dunya-detay/06.07.2010/1259677/default.htm> (08.10.2013).
- “Türkiye de Mavi Marmara Baskını İçin Kendi Komisyonunu Kurdu” (11.08.2010), Habertürk, <http://www.haberturk.com/gundem/haber/541263-turkiye-de-mavi-marmara-baskini-icin-kendi-komisyonunu-kurdu> (12.10.2013).
- “Türkiye de Mavi Marmara Komisyonunu Kurdu” (12.08.2010), <http://www.ntvmsnbc.com/id/25122300> (12.10.2013).
- “Türkiye İsrail'e Hava Sahasını Kapattı Mı?” (28.06.2010), BBC Türkçe, http://www.bbc.co.uk/turkce/ig/haberler/2010/06/100628_turkey_israel.shtml (16.10.2013).
- “Türkiye-İsrail Dostluk Grubu'ndan 136 İstifa” (31.11.2008), Yeni Şafak, <http://yenisafak.com.tr/politika/?t=31.12.2008&i=159626> (08.09.2013).
- “Türkiye-İsrail Gerginliği Kaygıyla Karşılandı” (03.09.2011), <http://www.dw.de/t%C3%BCrkiye-israil-gerginli%C4%9Fi-kayg%C4%B1yla-kar%C5%9F%C4%B1land%C4%B1/a-15362603> (15.10.2013).
- “Türkiye-İsrail İlişkilerinde Tarihi Karar” (03.09.2011), Hürriyet, <http://www.hurriyet.com.tr/planet/18632049.asp> (13.10.2011).
- “Türkiye'nin B Planı'na Özür Yok Cevabı” (01.09.2011), Ntvmsnbc, <http://www.ntvmsnbc.com/id/25246569/> (13.10.2011).
- Uzer, Umut (2011), “Türkiye-İsrail İlişkilerinde Bunalım”, **Ortadoğu Etüdleri**, 2(2), 137–168.
- Uzgel, İlhan (2010), “Dış Politikada AKP: Stratejik Konumdan Stratejik Modele”, İlhan Uzgel ve Bülent Duru (Der.), **AKP Kitabı-Bir Dönüşümün Bilançosu**, 2. Baskı içinde (357–380), Ankara: Phoenix.

- Üren, Mustafa (2011), “Ak Parti Dönemi Türkiye-İsrail İlişkileri”, IMPR Rapor-No:10, <http://www.impr.org.tr/wp-content/uploads/2012/07/AKP-DONEMI-%C4%B0SR A%C4%B0L-%C4%B0L%C4%B0%C5%9EK%C4%B0LER.pdf> (20.08.2013).
- Walt, Stephen M. ve Mearshemier, John J. (2007), **İsrail Lobisi ve Amerikan Dış Politikası**, (Çev. Elif Ocak), 1. Baskı, İstanbul: Profil Yayıncılık.
- Yanatma, Servet (24.11.2009), “İsrail’le Normalleşmeye Gazze Şartı”, Zaman, http://www.zaman.com.tr/dunya_israille-normallesmeye-gazze-sarti_919535.html (03.10.2013).
- _____ (14.01.2010), “Ankara Rest Çekince İsrail Resmen Özür Diledi”, Zaman, http://www.zaman.com.tr/dunya_ankara-rest-cekince-israil-resmen-ozur-diledi_939960.html (05.10.2013).
- _____ (01.07.2010), “Kriz Sonrası İsrail’le Sürpriz Görüşme”, Zaman, http://www.zaman.com.tr/dunya_kriz-sonrasi-israille-surpriz-gorusme1001521.html (10.10.2013).
- _____ (23.09.2010), “BM: İsrail’in, Mavi Marmara Saldırısı Orantısız ve Hukuk Dışı”, Zaman, http://www.zaman.com.tr/dunya_bm-israilin-mavi-marmara-saldirisi-orantisiz-ve-hukuk-disi_1031031.html (11.10.2013).
- _____ (24.01.2011), “İsrail Katliamı Akladı Türkiye Tepki Gösterdi”, Zaman, http://www.zaman.com.tr/dunya_israil-katliami-akladi-turkiye-tepki-gosterdi_1083379.html (15.10.2013).
- “Yardım Gemilerinde Kimler Var?” (31.05.2010), <http://www.haberler.com/yardim-gemilerinde-kimler-var-2079552-haberi/> (20.12.2013).
- Yavuz, Ercan ve Önal Cumali (14.10.2009), “One Minute Değil, Heron Krizi”, Zaman, http://www.zaman.com.tr/dunya_one-minute-degil-heron-krizi_903184.html (01.10.2013).
- Yavuz, M. Hakan (1994), “İkicilik (Duality): Türk-Arap İlişkileri ve Filistin Sorunu”, Faruk Sönmezoğlu (Ed.), **Türk Dış Politikasının Analizi**, 1. Baskı içinde (243–258), İstanbul: Der Yayınları.

Yazaroğlu, Vahap (23.01.1997), “Hoca Korktuğumuz Gibi ıkmadı”, Milliyet, <http://www.milliyet.com.tr/1997/01/23/dunya/hoca.html>, (20.08.2013).

“Yeni Hükümet Türkiye’den Özür Dileyecek” (24.01.2013), Milliyet, <http://dunya.milliyet.com.tr/yeni-hukumet-turkiye-den-ozur-dileyecek/dunya/dunyadetay/24.01.2013/1659599/default.htm> (04.11.2013).

Yeşilyurt, Nuri (2013), “Orta Doğuyla İlişkiler”, Baskın Oran (Ed.), **Türk Dış Politikası Cilt III, 2001–2012**, 1. Baskı *içinde* (401–462), İstanbul: İletişim Yayınları.

Yeşilyurt, Nuri ve Akdevelioğlu, Atay (2010), “AKP Döneminde Türkiye’nin Ortadoğu Politikası”, İlhan Uzgel ve Bülent Duru (Der.), **AKP Kitabı-Bir Dönüşümün Bilançosu**, 2. Baskı *içinde* (381–409), Ankara: Phoenix.

Yetkin, Murat (17.04.2005), “Soykırım İçin İsrail Desteği”, Radikal, http://www.radikal.com.tr/yazarlar/murat_yetkin/soykirim_icin_israil_destegi-744292, (26.09.2013).

Yıldırım, Özkan (2012), **Türkiye’nin Arap-İsrail Çatışmasında Öteki Olarak İsrail Algısı ve Günümüz Orta Doğu Politikasına Yansımaları**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Harp Akademileri Komutanlığı Stratejik Araştırmalar Enstitüsü Müdürlüğü.

Yılmaz Şahin, Türel (2011), **Uluslararası Politikada Orta Doğu**, 3. Baskı, Ankara: Barış Kitap.

Yılmaz, Muzaffer Ercan (2010), “Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Türkiye-İsrail İlişkileri”, **Akademik Orta Doğu**, 4(2), 49–65.

Yılmaz, Türel (2001), **Türkiye-İsrail Yakınlaşması**, Ankara: İmaj Yayıncılık.

_____ (2010), “Türkiye-İsrail İlişkileri: Tarihten Günümüze”, **Akademik Orta Doğu**, 5(1), 9–24.

_____ (2012), “Orta Doğu ile İlişkiler”, Haydar Çakmak (Ed.), **Türk Dış Politikası 1919–2012**, 2. Baskı *içinde* (635–642), Ankara: Barış Platin Kitap.

Yılmazlar Holding'e İsrail'den vize eziyeti” (07.07.2013), Akşam, <http://www.aksam.com.tr/ekonomi/yilmazlar-holdinge-israilden-vize-eziyeti--53171h/haber-53171> (06.12.2013).

Yiğit, Murat (t.y.), “Türk-İsrail İlişkilerinin Tarihsel Seyri ve Çarpışma”, <http://www.ekopolitik.org/public/news.aspx?id=5117&pid=4553> (12.09.2013).

Zengin, Gürkan (2010), **Hoca**, İstanbul: İnkılâp Kitabevi.

“61. Hükümet Programı” (t.y.), <http://www.akparti.org.tr/site/haberler/hukumet-programini-okuyor/10890> (12.12.2013).

ÖZ GEÇMİŞ

Ünal TÜYSÜZ, 24.07.1987'de Trabzon'da doğdu. İlk ve orta öğretimini Trabzon'da tamamladı. 2005 yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümünde lisans programına başladı ve 2010 yılında bu bölümden mezun oldu. Work and Travel programı kapsamında ABD'de ve Erasmus öğrenci değişimi programıyla 2009-2010 yılı güz döneminde Romanya'da bulunmuştur. Halen Avrasya Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler bölümünde araştırma görevlisi olarak çalışmaktadır. İngilizce ve Rusça bilmektedir.